

ကျေးဇူးရှင် မိဘနှစ်ပါး နှင့်

ပထဝီဝင် ပါမောက္ခ (အငြိမ်းစား) ဒေါ်သင်းကြည်

ကွယ်လွန်သူ ညွှန်ကြားရေးမှူးချုပ်-ဦးစံသာအောင်

ရခိုင်ပဏ္ဍိတ်-ဦးဦးသာထွန်း တို့အား ဤစာအုပ်ဖြင့်

ဂါရဝဖြူပါသည်။

ရခိုင်ရှေးဟောင်းရာဇဝင်ကျမ်းများတွင် ဖော်ပြထားသော ရခိုင်တိုင်းရင်းသားတို့၏ သမိုင်းကြောင်းကား အရှည်ကြာမြင့်ခဲ့ပြီဖြစ်သည်။ ဘီစီ ၃၀၀၀ ခန့်ကစ၍ ရခိုင်ပြည် ရှေးဟောင်းမြို့တော်များတွင် စိုးစံခဲ့ကြသည့် မင်းများကို နန်းစံ နန်းတက်နှစ်များနှင့်တကွ စာရင်းဇယာပြု၍ မှတ်တမ်းတင်ထားရှိခဲ့ကြသည်ကို တွေ့ရပေသည်။ နှစ်ပရိစ္ဆေဒကြာမြင့်ခဲ့ပြီဖြစ်သော အတိတ်ကာလ၏ အကြောင်းချင်းရာများပြုဖော်၍ ရှေးကျလွန်းလေလေ မှုဝါးဝါးဖြစ် လေလေ၊ ဒဏ္ဍာရီဆန်လေလေပင်ဖြစ်သည်။ သို့တစေ အရှေ့တောင်အာရှ၏စာပေ ယဉ်ကျေးမှုဆိုင်ရာ စတင်သန္ဓေတည်ရာ အိန္ဒိယတိုက်ငယ်နှင့် ပထဝီအနေအထားအရ နီးနီးကပ်ကပ် မျက်နှာမူလျက်ရှိခြင်းနှင့် ရခိုင်ဒေသမှတွေ့ရှိပြီး ရှေးဟောင်းယဉ်ကျေးမှု အထောက်အထားများအရ ဤဒေသသမိုင်းကြောင်းကို လျှော့တွက်၍ မဖြစ်နိုင်ချေ။

ဘင်္ဂလားပင်လယ်အော်၏ ဟိုဘက်သည်ဘက် ကမ်းခြေများဖြစ်ရာ ပင်လယ်ပြင်သို့ ရှေးဦးစွန့်စား သွားလာခဲ့သူများ ရခိုင်ရှေးဟောင်းမြို့တော်များသည် ဤဒေသသို့ ရောက်ရှိလာခဲ့ပြီး ယဉ်ကျေးမှုမျိုးစေ့များကို စောစီးစွာ ချထားခဲ့ကြလိမ့်မည်ဟု ယုံကြည်ကြရပေသည်။ ၎င်းအပြင် ရှေးအခါက တရုတ်ပြည် ဇီချွတ်နှင့် အိန္ဒိယပြည် အရှေ့ဘက်ကမ်းရှိ မြို့များ ဆက်သွယ်ရာလမ်းများတွင်ကျရောက်ခဲ့၍ ကူးသန်းရောင်းဝယ်ရေး ဖြစ်ထွန်းခဲ့သောနေရာလည်း ဖြစ်ပေသည်။ လောလောဆယ်တွင် ရခိုင်ဒေသနှင့်ပတ်သက်၍ တူးဖော်မှုအပြည့်စုံသေးစေချေ။ ထို့ကြောင့် ဂယနဏကောက်ချက်ချရန် စေနေပေသေးသည်။ မြေကြီးသည် မုသားမဆိုတတ်သော အဓိကသက်သေပင်ဖြစ်သည်။ ဤသို့ တူးဖော်မှု မပြည့်စုံသေးသော်လည်း သမိုင်းဆိုင်ရာ ဒေသခံစာပေများကို အခြေခံ၍ တွေ့ရှိပြီး ဒေသခံ အထောက်အထားများနှင့် ခေတ်ပြိုင် ပတ်ဝန်းကျင်ရှိ အထောက်အထားများကို နှိုင်းယှဉ်လေ့လာ၍ ဒေသတစ်ခု၊ လူမျိုးတစ်မျိုး၏ သမိုင်းကြောင်းကို ဆက်စပ်ဖော်ထုတ်လေ့လာနိုင်ပါသည်။ စာရေးသူသည် ဤနည်းဖြင့် ရခိုင်တိုင်းရင်းသားတို့၏ သမိုင်းကြောင်းကို ဖော်ထုတ်တင်ပြထားပါသည်။ သို့တစေ ရာစုနှစ်ပေါင်းများစွာ ထုထည်ခိုင်ခံ့ကျယ်ပြန့်ခဲ့သော ရခိုင်သမိုင်းစဉ်အတွက် အရိပ်အမြွက်မျှသာ ဖြစ်ပါဦးမည်။ ၎င်းပြင် စာရေးသူမှာ ပထဝီဝင်ဘာသာရပ်ဆိုင်ရာ သုတေသနများကိုသာ ပြုလုပ်ခဲ့ဖူးသူဖြစ်ရာ သုံးသပ်တင်ပြရာတွင် သမိုင်းအမြင်အားနည်းပြီး ပထဝီဝင်ရှုထောင့်ဘက်သို့ ပိုမိုအားသန်နေသည်ကို ခွင့်လွှတ်ကြပါရန် မေတ္တာရပ်ခံအပ်ပါသည်။

ရခိုင်ရှေးဟောင်းမြို့တော်များ

(ခ) ဝေသာလီခေတ်		
-လက်ရေးလက်သားပညာအရ သက်တမ်းခန့်မှန်းခြင်း	-----	၁၅၆
-ရခိုင်သမိုင်းနှင့် ညှိနှိုင်းခြင်း	-----	၁၅၇
-နိုင်ငံခြားသုတေသီတို့၏ အတွေးအမြင်	-----	၁၅၈
-မြန်မာပညာရှင်များ၏အမြင်	-----	၁၆၀
-အိန္ဒိယ ယဉ်ကျေးမှုလွှမ်းမိုးမှုနှင့် ခေတ်ပြိုင်အခြေအနေများ	-----	၁၆၂
-ခေတ်ပြိုင်အထောက်အထားများ (ဝေသာလီနှင့် ယူမြို့တော်များ)	-----	၁၆၇
(ဂ) လေးမြို့ခေတ် (အေဒီ ၈၁၈-၁၄၀၆)		
-ရိုးမ၏တစ်ဖက်သို့	-----	၁၇၀
-စာပေအက္ခရာ အထောက်အထားများ	-----	၁၇၃
-ဒဂိုင်းအထောက်အထားများ	-----	၁၇၅
(ဃ) မြောက်ဦးခေတ် (အေဒီ ၁၄၃၀-၁၇၈၄)	-----	၁၇၆
-မြောက်ဦးပထမမင်းဆက်နှင့် ဒဂိုင်းအထောက်အထား	-----	၁၇၇
-မြောက်ဦးဒုတိယမင်းဆက်နှင့် ဒဂိုင်းအထောက်အထား	-----	၁၇၈
-မြောက်ဦးတတိယမင်းဆက်နှင့် ဒဂိုင်းအထောက်အထား	-----	၁၇၉
၁၁။ ရခိုင် နန်းဆက်မြို့ဆက်သမိုင်း (သက္ကရာဇ်ဖြင့် ပြဆိုခြင်း)	-----	၁၈၁

ညီနောင်တို့သည် စွမ်းအားပြည့်စုံ၍ ခက်ထန်ကြမ်းတမ်းသည်။ နောက်ဆုံးတွင် ဦးရီးတော်တို့အား နန်းမှချ၍ မယ်တော် ခမည်းတော်တို့အား နန်းတင်သည်။ ဇမ္ဗူဒိပ်ကျွန်းအလုံး အစိုးရသော မင်းအဖြစ်ကို ခံယူအံ့ဟူ၍ အဆိုပါ ဒသတာတိက ညီနောင်တစ်ကျိပ်တို့သည် အစဉ်အတိုင်း ထွက်ခွာလာရာ ဒွါရာဝတီခေါ် သံတွဲမြို့သို့ ရောက်သည်။

ဒွါရာဝတီ

ဝါသုဒေဝ၊ ဗလဒေဝညီနောင်တစ်ကျိပ်တို့သည် ဆင်ခေါင်း၂အရပ်တွင် တပ်စွဲ၍စစ်ပြုသည်။ ဒွါရာဝတီမြို့၏ တစ်မျက်နှာကား သမုဒ္ဒရာ၊ တစ်မျက်နှာကား တောင်ရှိသည်။ ရခိုင်ရာဇဝင်များ၏ အလိုအရ ဤသို့ တွေ့ရသည်။ ထိုမြို့ကို ဘီလူးစောင့်ရှောက်သည်။ ရန်သူလာလျှင် မြည်း၏အသွင်ဖြင့်မြည်၍ မြို့အလုံးသည် ကောင်းကင်သို့ ပျံတက် စေကာ သမုဒ္ဒရာထဲရှိ ကျွန်းတစ်ကျွန်းပေါ်တွင် တည်၏။ ရန်သူတို့ပြန်သွားပြီးမှ မူလနေရာ၌ ပြန်တည်သည်။ ဤနည်းဖြင့် ဝါသုဒေဝ ညီနောင်တစ်ကျိပ်တို့သည် မြို့ကို သိမ်းခြင်းငှာ မတတ်နိုင်ကြကုန်ဖြစ်၍ ကဏ္ဍဒီပါသနအမည်ရှိသော ရသေ့ထံ သွားပြီးအကူအညီတောင်းကြသည်။ ရသေ့က ကျုံးပြင်အရပ်၌ တစ်ခုသောဘီလူးမသည် မြည်းယောင်ဆောင်၍ ရှိ၏။ ထိုမြည်းသည် ရန်သူလာလျှင် မြည်၏။ ထိုခဏ၌ မြို့သည် ပျံတက်သွားသည်။ သင်တို့သည် မြည်း၏ခြေကိုကိုင်၍ တောင်းပန်လေဟုဆို၏။ မင်းညီနောင်တစ်ကျိပ်တို့လည်း ရသေ့မှာသည့်အတိုင်း ကျုံးပြင်ရှိ မြည်း၏ခြေကိုကိုင်၍ မြို့ကို သိမ်းယူသောအခါ မမြည်ပါလင့်ဟု တောင်းပန်ကုန်၏။ ထိုအခါ မြည်းက ငါသည်မမြည်ပဲ မနေနိုင်၊ သင်တို့သည် ကြီးစွာသောသံချောင်းတို့ကိုယူ၍ မြို့တံခါးလေးမျက်နှာတို့ကို သံကွင်း၊ သံကြိုးဖြင့်ချည်နှောင်ပြီး သံတံစို့သွင်း၍ စွပ်လေဟု မှာသည်။ ဤနည်းဖြင့် ညီနောင်တစ်ကျိပ်တို့သည် ဒွါရာဝတီမြို့ကို သိမ်းယူပြီး မင်းပြုသည်ဟု အဆိုရှိပေသည်။

ဤတွင် ဒွါရာဝတီမြို့တော်ကို ဝါသုဒေဝ၊ ဗလဒေဝစသော ညီနောင်တစ်ကျိပ်တို့ တည်ထောင်သည်မဟုတ်ပဲ သူတို့မလာခင်ကပင် မြို့ရိုး၊ တံခါး၊ ကျုံးတို့ဖြင့် အခိုင်အခံရှိပြီး နရိန္ဒာဘုရင်အုပ်စိုးလျက်ရှိသည်ဟု သိရပေသည်။ သို့ဖြစ်ရာ ရာဇဝင်များ၏အရ အလွန်ရှေးကျသောမြို့တော်ပင် ဖြစ်ပေသည်။ ရာဇဝင်များတွင် တွေ့ရသော ဒွါရာဝတီ၏ ပထဝီအနေ အထားနှင့်အဖြစ်အပျက်(ဥပမာ ပြင်လယ်ကမ်းခြေ၌ ရေကစားခြင်း)အချို့တို့မှာ လက်ရှိသံတွဲနှင့် အံဝင် ဝှင်ကျ သဘာဝ ကျလျက် တွေ့ရှိရသည်။

ဝါသုဒေဝ၊ ဗလဒေဝ စသောညီနောင်တစ်ကျိပ်တို့သည် ဒွါရာဝတီအနီး သမုဒ္ဒရာနား (ပင်လယ်ကမ်းခြေ)သို့ သွား၍ ကြီးစွာသော ရေသဘင်ဖြင့် ရေကစားစဉ်၊ လက်ခြေထိပါးကြသည်ဖြစ်၍ အချင်းချင်း ခိုက်ရန်ဖြစ်ပွားသတ်ပတ် ကြလေသည်။

ဝါသုဒေဝ၊ ဗလဒေဝ နှမတော် အဉ္စနဒေဝီနှင့် ဗြဟ္မသုန္ဒရ ပုရောဟိတ်မှတပါး၊ အားလုံးသေကြေပျက်စီးကြလေ သည်။ ထိုအခါ ညီနောင်နှစ်ပါး၊ နှမတော် အဉ္စနဒေဝီနှင့် ပုရောဟိတ်ပုဏ္ဏားတို့သည် ဒွါရာဝတီမှ ရခိုင်ပြည်မြောက်ပိုင်းသို့ အစဉ်တစိုက်ထွက်ခွာလာခဲ့ကြသည်။^၁ လမ်းခရီး၌ ဘီလူး^၂ တို့ရန်ကြောင့် ညီနောင်နှစ်ပါး ကွယ်လွန်ခဲ့ကြသည်။ ပုရောဟိတ် ပုဏ္ဏားနှင့် နှမတော် အဉ္စနဒေဝီတို့သည် မြောက်အရပ်သို့ အစဉ်အတိုင်းလာခဲ့ကြရာ ဝေသာလီပြည်တွင် မင်းမရှိ မင်းလောင်းရှာသည့်အခိုက်ကြုံကြိုက်၍ များမတ်ပြည်သူတို့ညီညွတ်ပြီး ပုရောဟိတ်ပုဏ္ဏားနှင့် အဉ္စနဒေဝီတို့ကို ထီးနန်းအပ်နှင်း ကြလေသည်။ ဗြဟ္မဏရာဇာဟူသော ဘွဲ့ကို ခံယူသည်။ သို့ဆိုလျှင် ဝေသာလီမှာ ဒွါရာဝတီမြို့ကဲ့သို့ပင်

၂။ ဂေါတမမြတ်စွာဘုရားအလောင်းတော် ဆင်မင်း ခန္ဓာရွှေပြီးနောက် ခေါင်းချရာအရပ်ဖြစ်၍ ဆင်ခေါင်းဟု ခေါ်ဆိုကြောင်း အဆိုရှိသည်။
၃။ မန်အောင်ကျွန်းဟုဆိုကြသည်။
၄။ ညောင်တီရာဇဝင်သစ်ကျမ်း ၈-၂၅ တွင် ပတင်းကျွန်း၊ တန်းလွဲ၊ လမု၊ စနည်း၊ အမ်း၊ ဒလက်ရွာများကို ဖြတ်သွား ခဲ့ကြောင်း ရွာတည်ခမ်း၊ နိမိတ်အမည်တွင်ပုံတို့ကို ဖော်ပြထားသည်။ ဥပမာ- အံ့ဩဖွယ်ရာအရပ်၊ အံ့မြို့၊ ထိုမှတဆင့် အမ်းမြို့။
၅။ ဘီလူးဆိုသောစကားမှာ ဝတ်စားကင်းမဲ့ပြီး ရုပ်ရည်ကြမ်းတမ်းခက်ထန်သော သားစိမ်းစား၊ ငါးစိမ်းစား လူရိုင်းတစ်မျိုးကို ဆိုလိုဟန် တူပါသည်။ သမိုင်းသုတေသီများယူဆချက်အတိုင်း မီးကို ရှာဖွေမတွေ့သေးသော ကျောက်ခေတ်၏အကြွင်းအကျန်များဖြစ်နိုင်သည်။

ရခိုင်ရှေးဟောင်းမြို့တော်များ နိဒါန်း

လူမှုပထဝီဝင်သမိုင်းစဉ်အရ သမိုင်းဦးလူတို့သည် ဟိုတစ်ခု သည်တစ်ခု ပြန့်ကျဲနေထိုင်ခဲ့ကြသည်။ တစ်အုပ်စု လျှင် လူဆယ်ဦးမှ နှစ်ဆယ်၊ သုံးဆယ်အတွင်း ရှိခဲ့ကြမည်ဟု ခန့်မှန်းကြသည်။ ၎င်းမှတစ်ဆင့်တက်၍ ယဉ်ကျေးလာ သည်နှင့် အမျှ ကျေးရွာတည်ထောင်ကာ အတည်တကျနေထိုင်လာခြင်း၊ အုပ်ချုပ်ရေးစနစ်ဖြစ်ထွန်းလာခြင်း၊ မြို့ပြ တည်ထောင်ဖြစ် ထွန်းလာခြင်းဟူ၍ ဆင့်ကဲဆင့်ကဲ တိုးတက်ဖြစ်ပေါ်လာခြင်းဖြစ်ပေသည်။ မြို့ပြတည်ထောင်၍ အခြေချ နိုင်မှုကား ယဉ်ကျေးမှုအဆင့်အတန်းမြင့်သော လူမျိုးစုတို့၏ စရိုက်လက္ခဏာတစ်ရပ်ပင်ဖြစ်သည်။

ကမ္ဘာပေါ်တွင် ဗင်းနစ်၊ ရောမ၊ အေသင်၊ မိုဟင်ဂျိုဒါရို၊ ပုဂံ၊ အယုဒ္ဓယ စသောမြို့ဟောင်းများမှာ နာမည်ကြီးကြ သည်။ အဆိုပါမြို့ဟောင်းများကား ထိုခေတ် ထိုအချိန်၏ ယဉ်ကျေးမှုအဆင့်အတန်းများကို ဖော်ကျူးလျက် ရှိတတ်သည်။

ရခိုင်ရှေးဟောင်းသမိုင်းတွင်ဖော်ပြထားသော ရခိုင်တို့၏သမိုင်းကား ရှည်လျားလွန်းလှသည်။ ဝါသုဒေဝ၊ ဗလဒေဝမှစ၍ ဖော်ပြပါက ဘီစီ ၃၃၂၅ မှ စတင်ရပေလိမ့်မည်။^၉ အချို့အဖြစ်အပျက်များကား ပုံပြင်ဆန်ဆန်တွေ့ရသည်။ သို့သော်လည်း သမိုင်းမတင်မီ အချိန်ကပင် စဉ်လာမပျက် သားစဉ်မြေးဆက်ပြောဆိုမှတ်တမ်းတင်လာခဲ့ကြသော ဖြစ်စဉ် သမိုင်း^{၁၀} ဖြစ်၍ လုံး-ဥပေက္ခာပြုရန်ကား မသင့်ပေ။

ရခိုင်ရှေးဟောင်းမြို့တော်များကား ပုဂံ၊ အယုဒ္ဓယမြို့များလောက် ကမ္ဘာလှည့်ခရီးသည်လောကတွင် ရေပန်းမစား လှသော်လည်း ကမ္ဘာတစ်ဝှမ်းသို့လှည့်ကြီးရှိ သမိုင်းသုတေသီများလောကတွင်ကား နေရာရလျက်ရှိပေသည်။ စာရေးသူနှင့်အတူ မြို့ဟောင်းမြို့တော်ရာများသို့ ကွင်းဆင်းလေ့လာဖူးသော ဩစတြေးလျနိုင်ငံ ကင်ဘာရာတက္ကသိုလ်၊ အာရှယဉ်ကျေးမှု ဌာနမှ ဒေါက်တာပင်မလာဂါတ်မင်^{၁၁} နှင့် ပြင်သစ်နိုင်ငံဆိုဘွန်းတက္ကသိုလ်၊ မနုဿဗေဒဌာနမှ ပါမောက္ခမစ္စတာဘာနေရာ ၏ ပြောပြချက်အရ ဝေသာလီသည် အနန္တစန္ဒမင်းကျောက်စာ၊ ဒဂီးများ၊ ဗြဟ္မီအက္ခရာကျောက်စာများကြောင့် လူသိများ ကြောင်း၊ မြောက်ဦးမြို့မှာလည်း ကျောက်သားထုပညာ၊ ဗိသုကာနှင့် စစ်ရေးစစ်ရာ ခံတပ်မြို့အဖြစ် လူသိများကြောင်း စသည်ဖြင့် သိရပေသည်။

ပင်မလောက မြောက်ဦးမြို့တော်၏ မြို့ရိုးတည်ဆောက်ပုံ ကာကွယ်ရေးစနစ်မှာ လျှို့ဝှက်နက်နဲမှုရှိကြောင်း၊ သူတို့ဌာနတွင် မြေပုံများရှိကြောင်း၊ ယေလှသဲကျောက်^{၁၂} များကိုဆစ်၍ မြို့ရိုးတံတိုင်းတည်ဆောက်ထားသည်မှာ ရှေးဟောင်းမြို့တော်များအနက် ထူးခြားမှုရှိကြောင်း ဆွေးနွေးပြောဆိုဖူးပါသည်။

ပါမောက္ခဘာနေရာကမူ မြောက်ဦးမြို့၊ ဗန္ဓုလကျောင်းတိုက်မှ ဒဂီးများကိုခါတ်ပုံရိုက်ပြီး ကျေနပ်နှစ်သိမ့်မှုအပြည့် ဖြင့် ကျောင်းတိုက်မှဆင်းလာခဲ့ရာ လမ်းတွင်စာရေးသူအား **‘ရခိုင်ပြည်မှာ မြို့တည်ထောင်အုပ်ချုပ်ပြီး ဆင်းတုတော်များ၊ ဒဂီးများသွန်းလုပ်နေချိန် ကျုပ်တို့ပြင်သစ်မှာ ကြေးခေတ်^{၁၃}ပဲရှိသေးတာဗျ’**ဟု ကလိခဲ့ပေသည်။ ဘေးနားတွင် မြို့ဟောင်း သုတေသနဌာနမှ ဆရာဦးဦးသာထွန်း (ပဏ္ဍိတ်)လည်း ရှိနေသည်။ သို့သော်လည်းရှိအခြေအနေမှာ ပြင်သစ်နှင့်မြန်မာ အလှမ်းကွာခြားလွန်းလှရကား ပြန်၍မဆွေးနွေးခဲ့ချေ။ ဤကား စာရေးသူတွေ့ဖူးသော နိုင်ငံခြားသုတေသီအချို့၏ ရခိုင်ရှေးဟောင်းမြို့တော်များနှင့် ပတ်သက်သောအမြင်များဖြစ်ပါသည်။

ရခိုင်ရှေးဟောင်းမြို့တော်များကို လေ့လာသူများအနက် ပထဝီဝင် ပါမောက္ခဒေါက်တာ ဒေါ်သင်းကြည်၏ လေ့လာချက်စာတမ်းမှာ အဖိုးတန်လှပေသည်။ အဆိုပါစာတမ်းပြုစုသောအချိန်တွင် ဆရာမကြီးအဖို့ ရခိုင်ပြည်သို့ ရောက်ဖူးခြင်းမရှိသေးချေ။ သို့သော် ကောင်းကင်ခါတ်ပုံများနှင့် လေ့လာတင်ပြခြင်းဖြစ်၍ ယခင် ဦးစံရွှေဘူ၊ မောရစ်ကော

၉။ San Shwe Bu, U. 'Legend of the Early Aryan Settlement in Arakan' H.B.R.S. Vol II (1921)
၁၀။ Local Arakanese chronicles
၁၁။ ထိုအချိန်က ပါရဂူ (ဒေါက်တာ)ဘွဲ့ မရရှိသေးချေ။ သူမ၏ပါရဂူဘွဲ့အတွက် ရခိုင်သမိုင်းကို ပြုစုခဲ့သည်။
၁၂။ Shale & Sandstone
၁၃။ Bronze Age

မတွေ့ရတော့ချေ။ ဤသို့ဖြစ်ရခြင်းမှာ တည်၍ တစ်နှစ်ခန့်အကြာ မြို့တော်ကို ကောင်းစွာ မစီမံရသေးချိန်မှာပင် အမတ် (၃)ဦးပုန်စား၍ ထိုမင်းကွယ်လွန်ခဲ့ခြင်းကြောင့် ဖြစ်တန်ရာသည်။ ၎င်းအမတ်တို့လည်း တစ်ဦး(၈)လ၊ တစ်ဦး(၂)လ၊ တစ်ဦး(၆)လစသည်ဖြင့် စိုးစံကြပြီး မြို့ပျက်လေသည်။ သို့သော်လည်း 'ကန်သုံးဆင့်'ဟူသောအမည်ဖြင့် ကုလားတန်မြစ် အနောက်ဘက် မြစ်လက်တက်ဖြစ်သော ရိုးချောင်းဖျား ရွှေပန်းခိုင်အနီးတွင် ၎င်းအမည်ရှိရာ၊ မြို့တော်ရာနေရာဟောင်း ပေလောဟု တွေးထင်စရာရှိသည်။

ကန်သုံးဆင့်ဟူသောအမည်နှင့်ပတ်သက်၍ အယူအဆအမျိုးမျိုးရှိပေသည်။ ကျွန်ုပ်တို့ရင်ဖြစ်လာသော 'မင်း' သုံးယောက်အဆင့်ဆင့် မင်းပြုသည်ကို အစွဲပြု၍ 'ကျွန်သုံးဆင့်'ဟု ခေါ်ခဲ့ကြောင်း တစ်ချို့ကဆိုသည်။^{၂၀} အချို့ကလည်း ဤမြို့တော်တွင် သာကီဝင်မျိုးမဟုတ်ပဲ ကျန်ရစ်သော အမတ်သုံးဦးဆက်၍ အုပ်စိုးခဲ့ကြသည်ကို အစွဲပြု၍ 'ကျွန်သုံးဆင့်' ဟု ခေါ်တွင်သည်ဟုဆိုသည်။^{၂၁} အချို့ကလည်း 'နန်းမြေပြိုပြီး ၊ တည်ပြီးသုံးဆင့်၊ အထွန်မြင့်သား'ဟူသော ရာဇဝင်လင်္ကာ အဆိုအရ နန်းတော်တည်ရာတွင် အဆင့်သုံးဆင့်မြေညီပြီး တည်သည်ကို အစွဲပြု၍ ခေါ်တွင်ကြောင်းဆိုပြန်သည်။^{၂၂}

ကန်သုံးဆင့် မြို့တည်မင်းငယ်ပျော်လှစည်သူ လွန်ပြီးနောက် မိဖုရားစောစစ်သည် သမီးသုန္ဒရီနှင့် ဖွားတော်ထွေး နှစ်ဦး နောက်လိုက်နောက်ပါတို့နှင့်အတူ ကန်သုံးဆင့်မြို့မှထွက်ခွာလာပြီး နီလာပန်းတောင်းမြို့ကို တည်သည်ဟုဆိုသည်။ ဤမြို့နှင့်ပတ်သက်၍ ရခိုင်သမိုင်းတို့တွင် ဖော်ပြပါအတိုင်း အကျဉ်းမျှသာဖော်ပြကြသည်။ ရခိုင်သမိုင်းတွင် တွေ့ရသကဲ့သို့ မိဖုရားစောစစ်အမှန်ပင် တည်ထောင်ခဲ့သည်ဟု ယူဆရပေသည်။ အဘယ်ကြောင့်ဟူမူ ကန်သုံးဆင့်မြို့မှာ အခြေတကျ တည်ထောင်ပြီးမြို့ မဟုတ်မူပဲ ယာယီမြို့သာဖြစ်ရကား စွန့်ခွာလိုသူအဖို့ မက်မောတွယ်တာမှုရှိမည်မဟုတ်ပေ။ ထို့အပြင် မိမိခင်ပွန်းသည်အား ပုန်စား၍ သွေးမြေကျခဲ့သော ကန်သုံးဆင့်မြို့ကို မြို့သစ်ရှာသည်မှာ ယုတ္တိရှိလှပေသည်။ သို့သော် နောက်လိုက်နောက်ပါ အနည်းငယ်နှင့် ရွာမက မြို့မကျသော ယာယီမြို့သာ ဖြစ်ချိမ့်မည်။

**ကျောက်ပန်းတောင်းမြို့
(ဘီစီ-၁၅၃၁-၁၅၀၅)**

ဤမြို့တော်မှာ အခြားမြို့တော်များကဲ့သို့ မြေပြန့်တွင် တည်ဆောက်ထားခြင်းမဟုတ်ပဲ အလျား ၈မိုင်၊ အနံ ၅မိုင်ခန့်ကျယ်ဝန်း၍ အမြင့်ပေ ၄၅၀၀ကျော်မြင့်သော တောင်ပေါ်(Plateau)ကုန်းမြင့်တွင် တည်ထားသောမြို့ဖြစ်သည်။ ယခုအခါ ချင်းပြည်နယ် ဆမီးအနီး မီးချောင်းဖျားတွင်ရှိသည်။^{၂၃} ဤဒေသသို့မြေတိုင်းရန် ရောက်ရှိခဲ့သော ကပ္ပတိန်တန်လို စီရိုက်ဘီဆိုသူက ဤကုန်းမြင့်ပေါ်တွင် လူနေတည်ထောင်မှု(Settlement)များ ရှိခဲ့ဟန်တူကြောင်း မှတ်ချက်ချခဲ့ပေသည်။^{၂၄}

ဘီစီ ၁၅၃၁ ခန့်တွင် တကောင်းသင်းတွဲမှ စစ်ရှုံးဘုရင် ကံရာဇာကြီးမှာ အနောက်ရိုးမတစ်လျှောက် ရေကြည်ရာ မြက်နုရာ ရှာဖွေယင်း -ဤနေရာတွင် အခြေချတည်ထောင်ခဲ့သည်။ ကံရာဇာကြီးသည် နီလာပန်းတောင်းရှိ ရခိုင်ပြည်မှ ရှိယင်းစွဲ မိဖုရားစောစစ်အား သွားရောက်ခေါ်ဆောင်ပြီး သုနန္ဒရီနှင့် ဖွားတော်ထွေးအား မိဖုရားမြှောက်ကာ သမိုင်းကို ဆက်ခံကြသည်။^{၂၅}

ကျောက်ပန်းတောင်းမှာ ယာယီမြို့မျှသာ ဖြစ်ဟန်ရှိသည်။ အချို့ရခိုင်သမိုင်းတွင် ရတနာတန်ဆောင် (၁၉)ဆောင် ရတနာပြာသာဒ်(၇)ဆောင်ဖြင့်ပြီးသော မြို့တော်ကို နေ့ချင်းပြီးအောင် ဆောက်လုပ်သည်ဟုဆိုသည်။^{၂၆}

ရာဇဝင်လင်္ကာ'က'ချပ်တွင် 'မင်းကံရာဇာကြီး၊ ဘုန်းမီးလျှံဝေ၊ များဗိုလ်ခြေနှင့်၊ ရွှေစက်ကြွချီ၊ နီလာပန်းတောင်း၊ မြို့သူပေါင်းကို၊ လျှင်ကြောင်းသိမ်းယူ၊ ပြန်တော်မူလျှင်၊ ပြည်သူမြနစ်၊ ရှင်စောစစ်ကို၊ အချစ်မပျောက်၊ ယောက္ခမအရာ၊ ထားပြီးကာမှ၊ သည်းချာထွား၊ ကြာဝတ်စုကို၊ မင်းသုနန္ဒာ၊ အင်္ဂါကြည့်၊ သင်္ဂီမကြား၊ ဖွားတော်သည်၊ သွေးတူမခြား၊

၂၀။ ထွန်းဝေ၊ ဗိုလ်ကြီး၊ ရှေးဟောင်းရခိုင်မြို့တော်များ၊ စာ-၀၇။
၂၁။ လှသမိန် 'ရခိုင်ရှေးမြို့တော်များ' မြဝတီ၊ အတွဲ-၈၊ အမှတ်-၉၊ စာ-၇၆။
၂၂။ ရာဇဝင်လင်္ကာ 'တော်'ချပ်။
၂၃။ Grant Brown, G.E.R. Northern Arakan Hill Tracts. P.2
၂၄။ Rigby, G.C. History of Operation in Northern Arakan & Yawdewin Hills 1986-97
၂၅။ တချို့က ကံရာဇာကြီးနှင့် မိဖုရားစောပဉ္စာနာရီသည် စောစစ်တည်ထောင်သော နီလာပန်းတောင်းသို့ လာရောက် ပြီး စိုးစံကြောင်း ဆိုသည်။ အချို့ကမူ ကျောက်ပန်းတောင်နှင့် နီလာပန်းတောင်မှာ တူဟန်ယူဆကြသည်။
၂၆။ ဦးသာထွန်း၊ ဦး၊ ရခိုင်ရာဇဝင်အကျဉ်းချုပ်လက်ရေးမူ စာ ၄၈။

တွေ့ရသေးသည်။ တောင်ပေါက်ကြီးကျောက်စာတွေ့ခဲ့သည့် နေရာဟုဆိုသော ကျောက်တော် သရက်တစ်ပင်ကြားရှိ တောင်ကြားမှာ ရှေးအခါက မြို့ရိုးတံတိုင်းဖြစ်ဟန်တူသည်။

အနောက်ဘက်တံတိုင်း၏အပြင်ဘက်တွင် ကျုံးဖြစ်ဟန်တူသော ရှည်လျားသောခွံအိုင်ကြီး ရှိသည်။ ၎င်းမှာ ယခင်က ကုလားတန်မြစ် စီးဆင်းခဲ့ရာ ဖြစ်ကြောင်းဟောင်း Ox Bow Lake လည်း ဖြစ်နိုင်သည်။ သို့ဖြစ်ပါက ဧည့်ဝတီမြို့ သည် ဆိပ်ကမ်းဟောင်းလည်း ဖြစ်မည်။^{၃၀}

ကောင်းကင်ဓာတ်ပုံအရ ဧည့်ဝတီမြို့ရိုးပုံမှာ စက်ဝိုင်းပုံပျက်သဏ္ဍာန်ရှိသည်။ တောင်မြောက် ၁. ၅၅မိုင်၊ ပေ ၈၀၀၀၊ အရှေ့အနောက် ၁. ၃ မိုင်၊ ပေ ၇၀၀၀ကျယ်ဝန်းသည်။ အတွင်းဘက် ထောင့်မှန်စတုရန်းပုံသဏ္ဍာန်၊ အရှေ့အနောက် ၂၀၀၀ပေ၊ တောင်မြောက် ၁၇၀၀ပေခန့်ရှိသော နန်းမြို့ (သို့မဟုတ်) အတွင်းမြို့ (Inner City) ကို တွေ့ရသည်။ မဟာမုနိတန်ဆောင်းမှာ နန်းမြို့၏မြောက်ဘက်တွင် ကပ်လျက်တည်ရှိသည်။ လေ့လာပြီးဖြစ်သော ပျူမြို့တော်၊ သရေခေတ္တရာ၊ ဗိဿနိုး ဟန်လင်းမြို့၊^{၃၁} များတွင်လည်း ဤအတွင်းမြို့မှာ နန်းမြို့တော်ရာ (Palace Site) ဖြစ်ရာ ဤဧည့်ဝတီ၏ စတုရန်းပုံအတွင်းမြို့မှာ နန်းရာကုန်းဖြစ်မည်မှာ ယုံမှားသံသယ မရှိနိုင်ချေ။ အဆိုပါနန်းမြို့အား ပေ ၂၀၀ခန့် ကျယ်သော ကျုံးဖြင့်ဝန်းရံထားရာ ယခုအခါ လယ်မြေအဖြစ် အသုံးပြုလျက်ရှိသည်။

တတိယဧည့်ဝတီခေတ်နှင့်ပတ်သက်၍ အယူအဆအမျိုးမျိုးတွေ့ရသည်။ ဖေယာနှင့်ဟာဗေ Phayre & Harveyတို့က ဧည့်ဝတီခေတ်မှာ အေဒီ ၁၄၆မှ အေဒီ ၇၈၈ ထိဟုဆိုသည်။^{၃၂}

သုတေသီ ဂျွန်စတင်းနှင့် ဆာကာJohnston & Sircar တို့က ဝေသာလီခေတ်သည် အေဒီ ၃၂၀ သို့မဟုတ် ၃၅၀မှ အစပြုသည်ဟု ခန့်မှန်းသည်။^{၃၃} ၎င်းတို့နှစ်ဦးမှာ အာနန္ဒစန္ဒမင်းကျောက်စာ၏ လက်ရေးလက်သားနန်းစဉ် နန်းဆက် ဒဂီးပါ အထောက်အထားများကို လေ့လာ၍ ခန့်မှန်းခြင်းဖြစ်သည်။ ရခိုင်သမိုင်းတို့တွင် စဉ်လာမပျက် မှတ်တမ်းတင်လာ ကြသော ဧည့်ဝတီခေတ်၏နိဂုံးမှာလည်း အေဒီ ၃၂၆ဖြစ်ရာ နီးစပ်မှုရှိသည်။^{၃၄}

ဧည့်ဝတီမြို့တော်ရာမှ တွေ့ရှိရသော ရုပ်တုများ၊ ဆင်းတုများ၊ ကျောက်စာများအရလည်း အိန္ဒိယနိုင်ငံ အာသောကခေတ် (ဘီစီ ၂၇၄-၂၃၇)နှင့် ခေတ်ပြိုင်သို့မဟုတ် ရာစုနှစ်တစ်စုခန့် နောက်ကျဟန်ရှိပေသည်။ ဧည့်ဝတီခေတ် ဗိုက်ပူဘုရားကျောက်စာတွင် ပါရှိသော 'က'အရေးအသားမှာ အာသောကကျောက်စာမှာကဲ့သို့ ကြက်ခြေခတ် '+ပုံစံဖြင့် သာရေးထိုးထားခြင်းကြောင့်ဖြစ်သည်။^{၃၅}

အက္ခရာဆင့်ကပြောင်းလဲ ထွန်းကားလာပုံကို လေ့လာသောပညာအရ ဤအရေးအသားမှာ ဘီစီ ၄ရာစုခေတ် အရေးအသားဖြစ်သည်။^{၃၆}

ဝေသာလီ (အေဒီ ၃၂၄-၄၇၆)

အေဒီ၃၂၇ ခုနှစ် ငဒင်စန္ဒား^{၃၇} မင်းသည် ထိုနှစ်တွင်ပင် နှမတော် ဆင်ဖြူရတနာနှင့် မိဖုရားသုပဘာတို့ လွန်ခဲ့ကြ၍ မှူးမတ်တို့ လျှောက်ထားချက်အရ ဧည့်ဝတီမြို့တော်ကို စွန့်ခွာခဲ့ရသည်။ လမ်းတွင် ကန်သုံးဆင့် ဒုတိယမြို့တည်သည်။^{၃၈} ကန်သုံးဆင့်မြို့မှာ ဧည့်ဝတီမြို့၏တောင်ဘက် သုံးမိုင်ခန့်အကွာ သရီချောင်းမှ ပေ ၃၀၀ခန့်လောက်တွင် ရှိသည်။ ယာယီတည်ဆောက်ခဲ့သော မြို့ဖြစ်ပြီး ဧက၁၂၀ခန့်သာကျယ်ဝန်းသည်။ မြို့ရိုးတစ်ထပ်သာရှိသည်။^{၃၉}

၃၂။ (က) ရှေးဟောင်းသုတေသန ညွှန်ကြားရေးဝန်၏ ၁၉၅၈-၅၉ခုနှစ်အတွက် အစီရင်ခံစာ၊ စာ-၆၃
(ခ) Myint Aung, U: The Excavation at Halin (Map of Kalingyi Myo) J.B.R.S. L III, ii.Dec. 1970. P.56

၃၃။ Thin Kyi, Daw, Dr. P.6

၃၄။ မြင့်ဆွေ၊ ဦး။ အာနန္ဒစန္ဒ သက္ကတကျောက်စာ၊ 'စာပေနှင့် လူမှုရေးသိပ္ပံဂျာနယ် (စက်တင်ဘာ၊ ၁၉၆၉)

၃၅။ အောင်သာဦး၊ ဦး။ ရခိုင်မင်းဆက်၊ စာ-၄။ ထွန်းရွှေခိုင်၊ သာ-၃၀

၃၆။ စံသာအောင်၊ ဦး။ အေဒီ ၆ရာစုမတိုင်မီ ရခိုင်ပြည်အက္ခရာ စာ-၅၈။

၃၇။ Indian Epigraphy and South India Scripts. P.120

၃၈။ ရခိုင်ရာဇဝင်သမိုင်းများတွင် မဟာတို့ ဦးစွာမင်းဟု ပါရှိသော်လည်း နောက်ပိုင်းတွင် တွေ့ရှိရသော ကျောက်စာ၊ ဝဂီ၊ အထောက်အထားများအရ ပြောင်းလဲတင်ပြထားခြင်းဖြစ်သည်။

၃၉။ 'ပဏ္ဍိတ္ထလင်္ကာရ' ဧည့်ဝတီရာဇဝင်သစ်၊ စာ-၈၃

၄၀။ ဒေါ်သင်းကြည်၊ ဒေါက်တာ၊ ၎င်း၊ ၆။

ပထမ စမ္ဘဝက်မြို့ (၇၉၄-၈၁၈)

ဝေသာလီ၏နောက်ဆုံးမင်း စူဠစန္ဒြားနှင့် စန္ဒာဒေဝီ၏ သားငတုံမင်း^{၇၄}သည် မြောက်ဦးမြို့ပျက်စီးပြီးနောက် သက်လူမျိုးတို့၏အကူအညီနှင့် စမ္ဘဝက်မြို့ကို တည်ထောင်သည်ဟုဆိုသည်။ ၈၁၈-ခုနှစ်တွင် ပျက်စီးသည်။

ပထမမြောက်ဦးနှင့် စမ္ဘဝက်မြို့တို့ကား ဝေသာလီခေတ်ဆုတ်ယုတ်ပျက်သုဉ်းချိန်ဖြစ်သော နှောင်းကာလ၏ယာယီ မြို့များသာဖြစ်သည်။ အုပ်စိုးသောမင်းများ၏ဆန္ဒသဘောအရ နန်းစံနေရာ ပြောင်းရွှေ့ရသော်လည်း ရှိပြီးသောဝေသာလီ မြို့မှာ ထွန်းကားသောယဉ်ကျေးမှုနှင့်အတူ မပျက်စီးပဲ အပြိုင်ရှိကောင်းရှိပေလိမ့်မည်။ ဤကာလသည် ရခိုင်ပြည်၏ အရေးကြီးသောသမိုင်းအလှည့်အပြောင်းကာလလည်း ဖြစ်သည်။ သုတေသီဂျွန်စတင်းကြီးစား၍ ဖတ်ခဲ့သော ယခုထိ မည်သူမျှဖတ်၍ မရသေးသည့် အာနန္ဒစန္ဒမင်းကျောက်စာ၏ မြောက်ဘက်စာမျက်နှာပါအကြောင်းအရာများမှာ ဤမင်းဆက်များ အကြောင်းပင်ဖြစ်နိုင်သည်။

ဝေသာလီ၏နောက်ဆုံးအချိန်ကို မောရစ်ကောလစ်က အေဒီ ၉၅၇တွင် မွန်ဂိုလီယံများ ဝင်ရောက်တိုက်ခိုက်၍ ဝေသာလီပျက်စီးရသည်ဟု ဆိုသည်။^{၇၅}

ဤအတိုင်းယူဆရန်ကား မဖြစ်နိုင်ချေ။ အကယ်၍ဝေသာလီပျက်သုဉ်းသောနှစ်ကို အေဒီ ၉၅၇ ဟု ယူဆပြီး နန်းစဉ်နန်းဆက်ယူလာပါက ဝေသာလီခေတ်နောက်ပိုင်း တစ်ဆက်တည်းဖြစ်သော လေးမြို့ခေတ်၊ မြောက်ဦးခေတ်မင်း များ၏ခိုင်မာသော သက္ကရာဇ်ကို ပြင်ဆင်ရပေလိမ့်မည်။ သို့မဟုတ်ပါက မင်းအချို့အား သမိုင်းမှဖယ်ရှားပစ်ရပါလိမ့်မည်။ နှောင်းခေတ်မင်းများ၏ နန်းစံနှစ်မှာ ကျောက်စာများ၊ ဒဂိုင်းများတွင် အခိုင်အမာပါရှိပြီးဖြစ်သည်။ ထို့အပြင် ရိုးမ၏ တစ်ဘက်ခြမ်း၊ ပုဂံ၊ အင်းဝ၊ တောင်ငူစသော ခေတ်အပြိုင်နိုင်ငံတို့နှင့် ကူးလူးဆက်ဆံမှု သမိုင်းအထောက်အထားများရှိ ပြီး ဖြစ်သည်။

ဝေသာလီမြို့တော်ထွန်းကားနေချိန်တွင် ရိုးမ၏တစ်ဘက်၌ သရေခေတ္တရာ၊ ဗိဿနိုး၊ ဟန်လင်းစသောမြို့တော် များမှာ ခေတ်ပြိုင်စည်ကားလျက်ပင် ရှိကြသည်။^{၇၆} (အေဒီ ၅ရာစုမှ ၈-ရာစုအတွင်း)။ ထို့အတူ သရေခေတ္တရာ ဟန်လင်း၊ ဗိဿနိုးမြို့များ ပျက်သုဉ်းပြီး အနုရုဒ္ဓါ အနော်ရထာမင်းစောသည် ပထမမြန်မာနိုင်ငံတော်ကြီးကို စည်းရုံး၍ ပုဂံပြည်ကြီး ကို တည်ထောင်စိုးစံချိန်တွင် ရခိုင်ပြည်တွင်လည်း ဝေသာလီခေတ် နိဂုံးချုပ်ပြီး လေးမြို့ခေတ် ထွန်းကားသောအချိန် ဖြစ်သတည်း။

ပဉ္စာမြို့ (အေဒီ ၈၁၈-၁၁၀၃)

ငတုံမင်း ကွယ်လွန်ပြီးနောက် တိုင်းပြည် မငြိမ်မသက် ဖြစ်ခဲ့ရသည်။ ထိုအချိန်တွင် စူဠစန္ဒြားမင်း၏တူ စန္ဒကူးမင်း နှင့် ဝရိုးတော် စန္ဒာဒေဝီတို့မှ ဖွားမြင်သော ခေတ္တသင်မင်းသားနှင့် သီရိကုမ္မာရီတို့ကို ခြိတ်ချောင်းဖျားမှ ခေါ်ယူပြီး မင်းမြှောက်ကြသည်။ ရန်အပေါင်းကို နှိမ်နင်းပြီးနောက် စမ္ဘဝက်မြို့ကို မနှစ်သက်၍ တောင်ဘက်မနီးမဝေးတွင် ပဉ္စာမြို့ ကိုတည်သည်။ မင်းဆက် ၁၅ဆက် ၂၈၅နှစ် နန်းစံကြသည်။^{၇၇}

စမ္ဘဝက်နှင့် ပဉ္စာမြို့ကို အချို့သုတေသီတို့က အတူတူသဘောဖော်ပြကြသည်။^{၇၈} ဝေသာလီပျက်သုဉ်းပြီးနောက် အေဒီ ၁၀၁၈ခုနှစ်တွင် စမ္ဘဝက် သို့မဟုတ် ပဉ္စာကို ၎င်းမှ ဂုမိုင်ခန့်ဝေးသော လေးမြို့မြစ် အနောက်ခြမ်းတွင် တည်သည် ဟု စံရွှေဘုဂဆိုသည်။^{၇၉} မောရစ်ကောလစ်ကမူ ဝေသာလီမြို့တော်မှ အရှေ့တောင်ဘက် ၁၅မိုင်ခန့်အကွာ လေးမြို့မြစ်

၄၄။ စူဠစန္ဒြားမင်းကွယ်လွန်ချိန်တွင် မိဖုရားစန္ဒာဒေဝီမှာ ကိုယ်ဝန်ဖြင့်ကျန်ခဲ့ရာ ဖွားပြီးနောက် ရန်ပြုမည်ဖိုး၍ ချစ်ခင်သူတို့က သက်လူမျိုးတို့နေထိုင်ရာ စစ်တန်းတင်အရပ်တွင် ဝှက်ထားခဲ့သည်။ အရွယ်ရောက်မှခေါ်ယူပြီး မင်းမြှောက်သည်။ ငါတို့မင်းဟု ခေါ်ရာမှ ငတုံမင်းဖြစ်လာသည်ဟုဆိုသည်။

၄၅။ Collis, M.S. Arakan's Place in the Civilization of the Bay, P. 488

၄၆။ ရှေးဟောကင်းသုတေသနညွှန်ကြားရေးဝန်၏ ၁၉၅၈-၅၉ နှစ်ချုပ် အစီရင်ခံစာ၊ စာ-၉၊ စာ-၁၉။

၄၇။ စန္ဒမာလာ၊ ဦး၊ ရခိုင်ရာဇဝင်သစ်ကျမ်း၊ စတုတ္ထတွဲ၊ စာ-၃၁၃။

၄၈။ ဒေါက်တာ ဒေါ်သင်းကြည်၊ ၎င်း၊ စာ-၈။

စံရွှေဘု၊ ဦး၊ ၎င်း၊ စာ-၈။

၄၉။ စံရွှေဘု၊ ဦး၊ ၎င်း၊ စာ-၈။

ခြံမြို့မှာ လေးမြို့မြစ်၏အနောက်ခြမ်းတွင်ရှိ၍ ယခုမြောက်ဦးမြို့မှ မြောက်ဘက်ကိုးမိုင်ခန့် ကွာဝေးသည်။ လူသူအရောက်အပေါက်နည်း၍ ချောင်ကျသောနေရာဖြစ်သည်။ လုံခြုံရေးအရ ရွေးခဲ့ဟန်တူပါသည်။ ကောင်းကင် မြေတိုင်းဓာတ်ပုံအရ ဧက ၃၀ ခန့်ကျယ်ဝန်း၍ တစ်ဘက်လျှင် ၁၂၀၀ပေခန့်ရှိသော စတုရန်းပုံနန်းမြို့ရှိသည်။ နန်းမြို့၏ အပြင်ဘက်တွင် ကျဉ်းမြောင်းသောကျားငယ်ဖြင့် ဝန်းရံထားသည်။ ဓညဝတီ ဝေသာလီကဲ့သို့ နန်းမြို့အပြင်ဘက်တွင် ပတ်လည်ဝန်းရံထားသော မြို့တံတိုင်းမတွေ့ရှိရပဲ တောင်ဘက်နန်းမြို့ရိုးနှင့် ပြိုင်၍တံတိုင်းတစ်ခုသာ တွေ့ရသည် ၎င်းမှာ ၃၅၀၀ပေခန့်ရှည်သည်။ ရန်သူများ တောင်ဘက်လေးမြို့မြစ်ကမ်းမျှတဆင့် လာရောက်တတ်သောကြောင့် ဖြစ်နိုင်သည်။ ထိုအချိန်က တောင်ဘက်လေးမြို့မြစ်နှင့် အရှေ့ဘက်ခြံချောင်းသည် ကျားအဖြစ်လည်းကောင်း၊ မြောက်ဘက်နှင့် အနောက်ဘက်တို့တွင် ဝန်းရံနေသော တောင်ကန်းမှာ မြို့ရိုးအဖြစ်လည်းကောင်း၊ ရှိနေ၍ အလယ်တွင် ပြည်သူပြည်သား များ နေထိုင်ကြပေလိမ့်မည်။ ဤမြို့တွင် မင်း ၃ဆက်၊ ၁၂နှစ်ခန့် နန်းစံကြသည်။

ဒုတိယစမ္မဝက်

(အေဒီ ၁၁၅၅-၁၁၆၃)

ဓနုရူပေါမင်းသည် ခြံမြို့တွင် ၃နှစ်နန်းစံပြီးနောက်တွင် ထွက်ခွာလာခဲ့ပြီး ဒုတိယစမ္မဝက်မြို့ကိုတည်သည်။ ၎င်းမြို့တွင် အမတ်လင်္ကာဗိုလ် ၁နှစ်၊ ဓနုရူပေါ၏သား မဇ္ဈသင်း ၂နှစ်နန်းစံသည်။

မြို့ဟောင်းတောင်ငူ (အေဒီ ၁၁၆၃-၁၂၅၀)

နေရဉ္စရာဟုလည်းခေါ်သည်။ မဇ္ဈသင်းမင်းသားသည် စမ္မဝက်မြို့၌ ၂နှစ်နန်းစံပြီးနောက် အေဒီ ၁၁၆၃ ခုနှစ်တွင် မြို့ဟောင်းတောင်ငူတွင် ဝါးတပ်မြို့တည်သည်။ မြို့ဟောင်းတောင်ငူမှာ လေးမြို့မြစ်၏အရှေ့ဘက်ကမ်းလောင်းကြက်မြို့ ၏ အရှေ့ဘက်တည့်တည့်ခန့်တွင် ရှိသည်။ အုတ်မြို့ရိုးဖြစ်၍လေးမြို့မြစ်၏တိုက်စားမှုကြောင့် ယခုအခါ ပေါ်လျက်ရှိသည်။ စမ္မဝက်နှင့်တောင်ငူတည်နေရာနှင့်ပတ်သက်၍ ရခိုင်မင်းသမီးဧချင်းအပိုဒ် ၂၂တွင် ‘ဧပိမ့်တခြင်း၊ ထိုမြို့တွင်းဝယ်၊ သုံးမင်းတွင်လှာ ကြမ္မာကုန်လတ်၊ မတ်စလင်ဗိုလ်၊ ပြီးသိုရန်ခင်း၊ ပုန်ကန်လျဉ်း၍၊ တင်းခဲ့တစ်ချက်၊ စမ္မဝက်၌၊ အသက်သုံး နှစ်၊ ခန္ဓာပစ်မှ၊ တိုင်းချစ်တွင်မည်၊ စိုးမင်းသည်ကို၊ ပြည်၌ဗိုလ်လူ၊ ကြိုက်မူသနား၊ ရှင်ရိုးသားဟု၊ မြောက်စားစီရင်၊ ဘိသိက်တင်မှ၊ ထိုတွင်မထောင်၊ တောင်၏တူရူ၊ မြို့တောင်ငူ၌၊ တည်မူစဉ်လျက်’ဟူ၍ တွေ့ရသည်။ စမ္မဝက်၏ တောင်ဘက်တည့်တည့်ဟုဆိုထားသည်။ ဤမြို့တွင် အလောမာဖြူမင်းထံ မင်းဆက်ပေါင်း ၁၇ဆက်၊ နှစ်ပေါင်း ၈၈နှစ်ကြာ မျှနန်းစံအုပ်ချုပ်ကြသည်။

ဒုတိယလောင်းကြက်(အေဒီ ၁၂၅၀-၁၄၀၆)

အေဒီ ၁၂၅၀တွင် နန်းတက်သော အလောမာဖြူမင်းသည် မြို့ဟောင်းတောင်ငူကို မနှစ်သက်၍ လေးမြို့မြစ်ကို ကူးကာ ယခင်လောင်းကြက်မြို့ရာတွင်ပင် မြို့သစ်တည်သည်။ ရာဇဝင်လင်္ကာတွင် လောင်းကြက်မြို့ရွာ၊ အလောမာမင်း ရုပ်တင်းမညောင်း စံပြီးရှောင်းသော်၊ ခါကောင်းရွေးကာ၊ ကောဇာသက္ကရာဇ်၊ တွက်စစ်သင်္ချာ၊ ခြောက်ရာ့တစ်ဝယ်၊ စွန်းဝယ် သုံးခု၊ ရတုမေထုတ်၊ တိမ်မှုန်ရစ်သန်း၊ မိုးသေးဖြန်းသည်၊ လဆန်း ၂ ရက်၊ စန်းလင်ကောင်း၍၊ စနေနေ့တွင်’ဟူ၍ မြို့တည်ခန်းကို ဖော်ပြထားသည်။^{၁၃}

ယခုအခါ လောင်းကြက်မြို့မှာ (နန်းရာကုန်းအပါအဝင်)သုံးပုံနှစ်ပုံခန့် လေးမြို့မြစ်ရေတိုက်စားမှုကြောင့် ပျောက်ကွယ်ပြီးဖြစ်ပေသည်။ မြေပေါ်ရှိဘုရားများကို ရွှေပြောင်းထားနိုင်ခဲ့သော်လည်း မြေအောက်ယဉ်ကျေးမှု အမွေ အနှစ်များနှင့် မြေစိုက်အဆောက်အအုံများကိုကား လက်လွတ်ဆုံးရှုံးခဲ့ရသည်။ လောင်းကြက် ပုရိန်နှစ်မြို့စလုံးမှာ အလယ် အလတ်တန်းစားမြို့များဖြစ်၍ မြန်မာပြည်မဘက်မှမြို့များကဲ့သို့ မြေပြန့်တွင် တည်ဆောက်ထားသည်။ မြို့ရိုးတံတိုင်းကို အုတ်နှင့်ကျောက်ရော၍ ဆောက်လုပ်ထားသည်။ နောက်ပိုင်းဆောက်လုပ်သော မြောက်ဦးမြို့တော်အတွက် ဤနေရာမှ

၅၃။ တချို့ပေမူတွင် ‘ခြောက်ရာတစ်ခု၊ ရတုမေထုန်’ဟူ၍လည်းကောင်း၊ မဟာရာဇဝင်ကြီးတွင် ‘၆၀၁ခု၊ နယုန်လပြည့် ကျော် (၇)ရက်၊ ကြာသပတေးနေ့’ဟူ၍လည်းကောင်း တွေ့ရသည်။

မြောက်ဦးရွှေမြို့တော်

ကစ္ဆပနဒီ၊ ဤသည်ညာမွန်
 ယဉ်ထန်တတက်၊ ပင်လယ်ထွက်မှ
 နှစ်ဘက်ကမ်းပြု၊ ဖျားရေမိဝယ်
 ရှေ့ဆီပြုဗွာ၊ အာကာမိုခိုင်း
 တောင်ပြိုင်းပြိုင်း၌၊
 ဆိုင်းဆိုင်မဏ္ဍိုင်
 ရခိုင်ညွန့်ဖူး၊ မွန်ကြယ်မြူးသို့
 မြောက်ဦးရွှေနန်း၊
 တည်လတ်ထွန်းသည်
 ဤကျွန်းဇေယျ ထူးတည်လေး။

(ရခိုင်မင်းသမီးချင်း အပိုဒ်-၁)

မင်းစောမွန်တည်ထားခဲ့သော ရခိုင်တို့၏ နောက်ဆုံးမြို့တော်ဖြစ်သော မြောက်ဦးမြို့မှာ မြောက်လတ္တီတွဒ် ၂၀ဒီဂရီ ၂၅မိနစ်နှစ် အရှေ့လောင်ဂျီတွဒ် ၉၃ဒီဂရီ ၁၁မိနစ်တို့ဆုံရာတွင် တည်ရှိသည်။^{၁၅} တစ်နည်းအားဖြင့် ကုလားတန် မြစ်ဝမှ (၁၅)မိုင်ခန့်အကွာ၊ မြောက်ဘက်မှ တောင်ဘက်သို့ ခပ်ယွန်းယွန်းသွယ်တန်းဆင်းနေသော ဝက်သားစို့(ဝက်သတိုး) တောင်ကြော၊ တောင်ဘက်စွန်ကျသော တောင်စွယ်ကြားကျောက်ထူထပ်သော မြေနိမ့်လွင်ပြင်တွင်ရှိသည်။^{၁၆} တောင်တန်း တောင်စွယ်များသည် မြောက်ဦးမြို့တော်၏သဘာဝတံတိုင်းသဖွယ် ဝန်းရံလျက်ရှိသည်။

မင်းစောမွန်သည် စစ်ရေးစစ်ရာ ခံတပ်ကောင်းတစ်ခုအဖြစ် ရှေးချယ်ခဲ့လေသလောဟုယူဆရပေသည်။ ကုလား တန်မြစ်ဝှမ်းနှင့် လေးမြို့မြစ်ဝှမ်းတို့၏ ရေဝေကြောတွင်ရှိရာ မဟာဗျူဟာအရ အရေးပါလှသည်။ ကုလားတန်မြစ်သို့ သငေတော၊ အောင်တပ်ချောင်းမှလည်းကောင်း၊ လေးမြို့မြစ်သို့ ပေါင်းတုတ်ချောင်းမှလည်းကောင်း လွယ်လွယ်ကူကူ ဆက်သွယ်နိုင်သည်။ အလယ်ဈေးချောင်းသည် မြောက်ဦးမြို့တော်ထဲသို့ ဖြတ်သန်းသွားသောတစ်ခု တည်းသော ချောင်းဖြစ်၍ အရှေ့ဘက်တောင်ကုန်းမှစတင်ကာ အောင်တပ်ချောင်းသို့ ကွေ့ကောက်စီးဝင်သည်။ ဤချောင်းမှာ သဘာဝ ချောင်းသက်သက်မဟုတ်ပဲ လေးမြို့မြစ်ဝှမ်းနှင့် ဆက်သွယ်ရန်လည်းကောင်း၊ စစ်ရေး စစ်ရာရေတံခါး ရေကျိုးအဖြစ် လည်းကောင်း၊ ရှေးခေတ်ရခိုင်တို့ ကျွမ်းကျင်လိမ္မာစွာ တူးထားခဲ့ခြင်းပင်ဖြစ်သည်။^{၁၇}

ဤချောင်းတွင် ရေတံခါးများ တပ်ဆင်ခဲ့ဟန်တူကြောင်း အောက်တပ်ချောင်း၏ ရေစီးကိုလိုသလို ထိန်းနိုင်လိမ့် မည်ဖြစ်ကြောင်း မြောက်ဦးမြို့တော်သို့ ခြောက်လတာမျှ နေထိုင်လေ့လာခဲ့သော ပါမောက္ခဦးမျိုးမြင့်စိန်က သူ၏စာတမ်း တွင် ဖော်ပြခဲ့သည်။

နောက်ခံသမိုင်း

အေဒီ ၁၄၀၄ခုနှစ် ဝန်းကျင်မြန်မာပြည်အလယ်ပိုင်း အင်းဝနှင့်အောက်မြန်မာပြည် ပဲခူးပဒေသရာဇ်တို့ နှစ်လေး ဆယ်ကာလမျှ စစ်မက်ပြိုင်သောကာလတွင် ရခိုင်ပြည်ဘက်သို့ စစ်တလင်းပြင်အဖြစ် ကူးစက်ပျံ့နှံ့ခဲ့လေသည်။ ယင်းအချိန် တွင် ရခိုင်ပြည်လောင်းကြက်မြို့တော်၌ နရမိတ်လှ(ခေါ်) မင်းစောမွန် အုပ်ချုပ်မင်းပြုလျက်ရှိလေသည်။ မင်းစောမွန်သည် အဆိုပါ စစ်ဘေးစစ်ဒဏ်ကြောင့် အေဒီ ၁၄၀၆ခုနှစ်တွင် အနောက်ပြည် ဘင်္ဂါ (၁၂)မြို့၊ မြို့တော် ဂေါ်ရ် (Gaur)သို့ တိမ်းရှောင်ခဲ့ရသည်။ အေဒီ ၁၄၂၉ ကောဇာ ၇၉၁ခု၊ ကဆုန်လဆုတ်(၁)ရက်ကြာသပတေးနေ့တွင် ရခိုင်ပြည်လောင်းကြက် မြို့ ထီးနန်းကို ပြန်လည်ရရှိသည်။^{၁၈}

၅၄။ Dr. Daw Thin Kyi. P. 9.
 ၅၅။ U Aung Thaw. Historical Sites in Burma.
 ၅၆။ Dr. Daw Thin Kyi. P. 9.10.
 ၅၇။ Tun Wai, Capt. The Creation of Myauk U p-27
 Dr. Daw Thin Kyi. P. 9.
 ရခိုင်ရာဇဝင်သစ်ကျမ်း၊ ပဉ္စမတွဲ ၈၁-၇
 ဦးအောင်သာဦး၊ ရခိုင်မင်းဆက် ၈၁-၁၅

နတ်ညီစံသီး၊ သမီးယောက်မ၊ ငါးသဲကြွ၍၊ ချီချခေါ်ထူး၊ ပျံတပျူးလျှင်၊ မြောက်ဦးဝသဲ၊ ဖန်တလဲတည့်၊ ခေါ်ဆဲစည်တွင်၊ ပျောက်ခဲ့ကျင်သော်၊ ထိုတွင်ချိန်ထောက် ရှုလမြောက်က၊ ချေဟောက်သံကြား၊ ကျားကားလန်ရှောင် ကြောင်မူပြေးထွက်၊ ကြွက်ကားလိုက်ထွေ၊ မြွေကို ဖားနိုင်၊ တရင်းဆိုင်လျက်၊ ရခိုင်မှန်ဖူး၊ ရွှေမြောက်ဦးကို၊ နတ်မှူးညွှန်ပြ၊ နန်းရာရသည်၊ ဘုမ္မိနက်သန် ထူးတည့်လေ'ဟု တွေ့ရသည်။

မြို့တည်ထောင်ခြင်း

ဤသို့ ဘုမ္မိနက်သန်အောင်မြေမှန်သော မြောက်ဦးမြို့နေရာအား တွေ့ရှိပြီးနောက် ပညာရှိ ဟူးရာများကို အခါကြည့်ခိုင်းလေသည်။ ကောဇာသက္ကရာဇ် ၇၉၂ ခု၊ တော်သလင်းလဆန်းတိတိပေါ်တစ်ရက် တနင်္ဂနွေနေ့သည် မြို့တည်သော အရင်မင်းကြီး ကြာသပတေးသားဖြစ်၍ 'မိန်လတ်ကန်စန်း'နှင့် မြို့တည်ပါက မင်းကား အသက်ရှည်အံ့၊ မြို့သက်ကား သုံးနှစ်တွင် ပျက်စီးလတ္တံ့ 'ကန်လတ်ကန်စန်း'နှင့် မြို့တည်မူ မင်းသက်ကား သုံးနှစ်ရှည်ပြီး မြို့သက် (၁၀၀) တိုင်ရှည်အံ့ဟူ၍ ဟောကိန်းထုတ်လျှောက်ထားကြ၏။^{၆၀}

မင်းစောမွန်သည် မိမိအသက်ကို နှမော့တွန်တိုခြင်းမရှိပဲ မြို့သက်ရှည်မည့် 'ကန်လတ်ကန်စန်း'ကိန်းကို ရွေး၍ ကောဇာသက္ကရာဇ် ၇၉၂ခု၊ တော်သလင်းလဆန်း(၁)ရက် တနင်္ဂနွေနေ့၊ အေဒီ ၁၄၇၀ ခုနှစ်တွင် မြောက်ဦးမြို့ကို တည်သည်။^{၆၁} မြို့၏အရပ်ရပ်မျက်နှာ၌ နတ်ကြီးရှစ်ရပ်ကိုတည်သည်။ နံစန်းသင့်အောင် ထိုထိုသော အရပ်တို့၌ အကာကြီး အကာငယ်တစ်ထောင်စီရင်သည်။^{၆၂} နောက်ပိုင်းကာလတွင် နတ်ဆယ်ရပ်ကို ချမှတ်သည်။ ယင်းနတ်ဆယ်ရပ်မှာ -

- နန်းရာကုန်းရပ်သူ - ဂမုန်းဖြူ
- ဝသဲရပ်သူ - စံကြွဖြူ
- ဘားဘူတောင်ရပ်သူ - စံကားဖြူ
- လက်ကောက်ဈေးရပ်သူ - ညာစိမ်းဖြူ
- ဆင်ချဆိပ်ရပ်သူ - ဝါးကွမ်းဖြူ
- ကျောက်ရစ်ကေရပ်သူ - ဆောင်းရမ်းဖြူ
- ပြင်စိုးရပ်သူ - ချရားဖြူ
- ဘုရားပေါ်ရပ်သူ - ကြာပန်းဖြူ
- ဘောင်းခွတ်ရပ်သူ - ဒေါနဖြူ တို့ဖြစ်သည်။

-----***-----

မြောက်ဦးမြို့သူ မြို့သားတို့သည် ရှေးရခိုင်ဘုရင်များလက်ထက်ကပင် အစဉ်အလာရှိခဲ့သည့်အတိုင်း ယနေ့တိုင် နယုန်လတွင် ပူဇော်ပသမြဲဖြစ်သည်။ မြောက်ဦးမြို့စောင့်နတ်စဉ်နှင့် ပတ်သက်၍ ဤကဲ့သို့ ဖွဲ့ဆိုထားသည်။

မြောက်ဦးမြို့စောင့် နတ်ပတ်သံသာဓမ္မ

ရက္ခမဏ္ဍိုင်၊ ရခိုင်မှန်ဖူး၊ မင်းဗာပြင်ပြု၊ စောမွန်တည်ရွှေမြောက်ဦးလေ၊ ရွှေမြောက်ဦး၊ မြောက်ဦးဝသဲ၊ တပေါင်းတည်းလေ၊ တပေါင်းတည်း (နန်းရပ်ကုန်းသူ ဂမုန်းဖြူလေ ဂမုန်းဖြူ)ချစ်ခင်ယုယ၊ မြို့ပိုင်မလေ၊ မြို့ပိုင်မ၊ ကာယ ဝဇီ မနောချီလေ၊ မနောချ၊ သုံးလီရိုကျိုး၊ လက်စုံမိုးလေ၊ လက်စုံမိုးဖျား၊ ဆီးရောဂါ၊ ဝေဒနာလေ၊ ဝီးစွာလည်းသျှင်း၊ အောင်ဆုနင်းလေ၊ အောင်ဆုနင်း ဖီးပျိုးကင်းလေးဖီးမျိုးကင်း၊ စီးပွားလာတ်လာ၊ ရတနာကော၊ ဥစ္စာကြွယ်ဝ၊ ချမ်းသာရလေ၊ ချမ်းသာရ၊ စပါးနှင့်ဆန်၊ ဒူးပိုင် ကျွန်းဆန်၊ ဆန်ဒုံရီစွက်၊ ပြုံးပြုံးတက်လေ၊ ပြုံးပြုံးတက်၊ တခါရသာ၊ နတ်ဩဇာလေ၊ များစွာကြိုင်မွိုး၊ နပျိုးသီးလေ နပျိုးသီး၊ နတ်မျိုးနတ်ဆွဲ၊ သောင်းကတီ၊ အညီထောင်သောင်း၊ မြို့တော်ပေါင်းလေ မြို့တော်ပေါင်း-

၆၀။ စန္ဒမာလာလင်္ကာ-ရခိုင်ရာဇဝင်သစ်ကျမ်း၊ ပဉ္စမတွဲ၊ စာ ၁၀
 ၆၁။ Tun Wai. The Erection of Myauk-U 26
 လမ်းစဉ်ပါတီ-ရခိုင်-စာ ၁၁၄
 ၆၂။ ဦးစံသာအောင်-ရခိုင်ဒဂါးများ၊ စာ-၁၁

ရခိုင်ရာဇဝင်အစောင်စောင်တွင်လည်း ကောဇာ ၇၉၂ ခုနှစ်ဖြစ်ကြောင်း တညီတညွတ်တည်း ဆိုကြသည်။

အင်္ဂလိပ်စာရေးဆရာ G.E Harvey ရေး Burmese History စာအုပ်တွင် အေဒီ ၁၄၃၃ ခုနှစ်တွင် မြောက်ဦးမြို့ တည်ထောင်ပြီးနောက်တစ်နှစ်အကြာတွင် နတ်ရွာစံကြောင်း ဖော်ပြထားသည်။^{၆၀} ၎င်းနောက် လိုက်ရေးကြသော အနောက်တိုင်း သမိုင်းဆရာတို့က ၎င်းကိုဆက်လက်ကိုးကား ရေးသားကြပြန်သည်။ ဥပမာ-ဟောလ်၏ 'ဘားမား' စာ- ၅၇ မည်သည့်ကြောင့် အနောက်တိုင်း ပညာရှင်များနှင့် ဤသို့ကွဲလွဲခဲ့ရသည်ကို မသိရှိရချေ။

မည်သို့ပင်ဆိုစေ နှောင်းပိုင်းအောက်ဖော်ပြပါ စာအုပ်များတွင် အေဒီ ၁၄၃၁ တွင် မြောက်ဦးမြို့စတင် တည်ထောင်ကြောင်း တညီတညွတ်တည်း ဖော်ပြပါရှိရာ သုတေသီချင့်ချိန်ကြရန် ရှိပေသည်။

- ၁။ Dr. Forchammer Arakan P.6
- ၂။ M.S. Collis. The City of Golden Mrouk U. JBRS. 1923. Vol 8 Part 4 P-243
- ၃။ U San Shwe Bu-A Brief Note on the Old Capitals of Arakan. P.12
- ၄။ မြန်မာ့ဆိုရှယ်လစ်လမ်းစဉ်ပါတီ ရခိုင်စာ၊ ၁၄၆
- ၅။ ဦးစံသာအောင် ရခိုင်ဒဂိုင်း စာ
- ၆။ မောင်အေးချမ်း မြောက်ဦးခေတ် အစောပိုင်း ရခိုင်သမိုင်း (အေဒီ ၁၄၃၀-၁၆၆၆)
- ၇။ မြဝတီစာစဉ် တို့ကျောင်းသားအထူးထုတ် ၁၉၈၃-စာ ၁၉။

ယခုတင်ပြထားသည့်စာအုပ်များမှာ လူသိများသော ခိုင်လုံသည့်တရားဝင်စာအုပ်အချို့သာဖြစ်သည်။ မြောက်ဦး မြို့တော်အား ၁၄၃၀ ခုနှစ်တည်ထောင်ကြောင်း၊ ဖော်ပြထားသော ကျမ်းစာအုပ်၊ ပေမူ၊ ဆောင်းပါး အများအပြားပင်ရှိပေ သည်။ ကျယ်မည်စိုး၍ မဖော်ပြတော့ပါ။

မြောက်ဦးနေပြည်တော်၏ထက်ဝန်းကျင်ရှိ တောင်များကို မြို့ရံဖြစ်အောင် အုတ်ကျောက်(ကျောက်သားပကတိ) တို့ဖြင့် စီသင့်သည်နေရာကိုပြုပြင်စီထား၍ မြင့်သင့်သည့်နေရာမြင့်သည်။ တံခါးကွေ့ တံခါးကောက်တို့ဖြင့် ရေလှောင် မြောင်း၊ တန်ဆောင်း၊ ပြအုံး၊ ပစ္စင်၊ ရင်တားတို့ကို ကောင်းစွာစီရင်လျက် ရေကျုံး၊ နွံကျုံး၊ ကျုံးခြောက်၊ ကျုံးပင်လယ်တို့ကို နေသားတကျပြုလုပ်သည်။ မြို့တော်နှင့် ဝသဲးမြို့ကို အသစ်ထပ်ဆက်စေသည်။ မြို့တော်ကိုပတ်၍ အရန်မြို့ငယ်များကို အရှေ့မှစ၍ (၁)ရန်အောင် (ရန်နောင်မြို့) (၂) သံလွင်မြို့ (၃) မြတောင်မြို့ (၄) ကုလားမြို့ (၅) သာယာမြို့ (၆) တလက်တောင်မြို့ (၇)ပိန္နဲတောင်မြို့ (၈) နတ်တောင်မြို့ (၉) ရှမ်းတောင်မြို့ (၁၀) အင်ကြင်းတောင်မြို့ (၁၁) ကျားခုတ် တောင်မြို့ စသောမြို့များကို တာပေါင်းခုနစ်ရာစီချည်း လက်ယာရစ်ပတ်လည်ရံပြီး တည်သည်။ ထိုမြို့ရံတို့၌လည်း ရေလှောင်မြောင်း၊ တန်ဆောင်း၊ ပြအုံး၊ ပစ္စင်၊ ရင်တား၊ တံခါးကောက်၊ တံခါးကွေ့၊ ရေကျုံး၊ နွံကျုံး၊ ကျုံးခြောက်၊ ကျုံးပင်လယ်တို့ဖြင့် အသီးသီးရံစေပြီး တင့်တင့်တယ်တယ် ရှိသည်။^{၁၅}အေဒီ ၁၅၅၅ မင်းစောလှဘုရင်လက်ထက်တွင်လည်း မြောက်ပြင်၌ ငွေတောင်မြို့၊ တောင်ဖြူမြို့၊ မြို့လှမြို့ဟူ၍ မြို့ရံအသစ်သုံးမြို့ကို ထပ်မံတည်ခဲ့သည်။^{၁၆}

ထို့ပြင် အရှေ့အနောက်၊ တောင်မြောက် ပတ်ပတ်လည်တွင် ကြီးမားသောကမ်းပိုင် (ရေကာတာ)တို့သည် အထပ်ထပ်ရံကုန်လျက် မြို့တွင်းမြို့ပြင် ပြိုင်းပြီးဝင်ထွက်စေ၏။ ထိုသို့ စီးဝင်လာအောင် စီရင်တော်မူသော ရေဝင်းတို့မှာယ အရှေ့မှ လက်ယာရစ်ပတ်၍ အစဉ်အတိုင်း-

- (၁) ကြာကန်ချောင်းကိုဆည်၍ ရန်နောင်မြို့အတွင်းမှလည်း ကန်ပိုင်ကြီးတစ်ထပ်ဆည်ကာ ပတ်ပတ်လှည့်၍ ရေပြည့် စေသည်။
- (၂) ရန်အောင်မြို့မှလည်း ချရွားချောင်းကို ဆည်၍ မြောင်းလေးခု သွယ်လျက် ဆင်ကျုံးပြင်သို့စီးစေ၍ အင်ကြင်းတောင် မြို့တိုင်အောင် ရေပြည့်စေ၏။
- (၃) အင်ကြင်းတောင်မြို့ကလည်း ကြာကန်ချောင်းကို ဆည်၍ အလျားရည်သော ကမ်းပိုင်ကြီးကိုဖြတ်စေသည်။
- (၄) သံလွင်မြို့၊ မြတောင်မြို့၊ နှစ်မြို့အတွင်းတွင် ဝမ်းထီးတဘက်လျှင် ငယ်တက်ချောင်းကို ဆည်၍ ကမ်းပိုင်ကြီး ကျုံးကြီး ဖြစ်စေ၍ ရေပြည့်စေသည်။
- (၅) မြောက်ပြင်မှလည်း လက်စွဲမတွဲချောင်းကို ဆည်၍ သုံးမြောင်းသွယ်ပြီး ကျားခုတ်တောင်တိုင်အောင် မြီးမြီး ရေပြည့်စေသည်။
- (၆) ကျားခုတ်တောင်ပြင်ကလည်း ပေါင်းတုတ်ချောင်းကို ဆည်၍ ကျုံးကြီးတစ်ထပ်ဖြစ်စေသည်။
- (၇) တောင်ဘက်မှာလည်း ကုလားမြို့၊ သာယာမြို့တို့တွင် အတွင်းကဝသဲးချောင်းကိုဆည်၍ ကျုံးကြီးတစ်ထပ်ဖြစ်စေ သည်။
- (၈) အနောက်တောင်ထောင့်အရပ်မှလည်း ဝန်တောင်၊ စွဲကားတောင်၊ တို့အတွင်း ပုဂံချောင်းကိုဆည်၍ ကမ်းပိုင်ကြီး စွာ ဖြစ်စေသည်။
- (၉) မြို့ပြင်ဘက်မှလည်း မြေပြင်ကို အင်းကြီးဖြစ်အောင် တူးစေ၍ ဆည်ဖို့လျက် မြင့်စေ၍ ပြိုင်းအိုင်တောင်ကို ကျော်ပြီး ညောင်ကြပ်ချောင်းကို ဆည်သောကြောင့် အပြောကျယ်သောရေသည် ပတ်ပတ်လည်၍ အစဉ်အတိုင်း စီးနေစေ သည်။
- (၁၀) အနောက်မှလည်း တလက်တောင်၊ ပိန္နဲတောင်မြို့တို့၏ အတွင်းတွင် ကျောက်ရစ်ချောင်းဖျားကို တဖန်မြင့်၍ ဆည်လျက် ကမ်းပိုင်တစ်ထပ်ဖြစ်စေသည်။ မြို့ပြင်မှလည်း ကျောက်ရစ်ချောင်းရင်းကို အမြင့်ဆည်၍ ကမ်းပိုင်ကြီး တထပ်ဖြစ်စေသည်။
- (၁၁) ချောင်းကြီး ချောင်းငယ် အထပ်ထပ်ထားရှိ၍ ရှိရွားမြစ်ကြီး ပင်စည်မြစ်ကြီးတို့ကို မြဲအောင် ဆည်၍ ကမ်းပိုင်တစ်ထပ် ဖြစ်စေသည်။
- (၁၂) အရှေ့မြောက်ထောင့်တွင် နတ်တောင်မြစ်၏အတွင်းမှ ဆည်မြောင်းကို အတန်တန်မြင့်၍ ဆည်သည်။ မြို့တွင်း မြို့ပြင်ပတ်ပတ်လည်ပြည့်စေသော ထိုရေသည် မြို့မြောက်မျက်နှာကို မြစ်ကြီးကဲ့သို့ ခြားလျက် အနောက်မြောက်

၇၄။ ရခိုင်ရာဇဝင်သစ်ကျမ်း ၈-၄၆
ဦးစံသာအောင်-ရခိုင်ဒဂုန်းများ၊ ၈-၄၀
ရခိုင်အမျိုးသမီးသူရဲကောင်း အထုပ္ပတ္တိ၊ ၈-၁၀-၁၁-၁၂

၇၅။ ရခိုင်ယဉ်ကျေးမှုများ ၈-၆၂

ဝက်သားစို့တောင်တန်း၏အဆက်ဖြစ်သော တောင်မြောက်ယွန်းယွန်းသွယ်တန်းနေသည့်တောင်ကုန်းတောင်ထိပ်များအကြားတွင် ကျောက်မြို့ရိုးဖြင့်အခိုင်အမာ တည်ဆောက်ထားသောမြောက်ဦးမြို့တော်ကို တွေ့ရသည်။ မြို့တော်၏အလယ်ခေါင် ဗဟိုချက်မတွင် နန်းမြို့(ဝါ) နန်းရာကုန်း (Inner City (or) Palace Site) ရှိသည်။ အုတ်များဖြင့် မဟုတ်မူပဲ စနစ်တကျထွင်းထုထားသော ကျောက်တုံးကြီးများဖြင့် အခိုင်အမာ တည်ဆောက်ထားသည်။ ရခိုင်ရာဇဝင်များ၏ အလိုအရ လွမ်းတောင်(ခေါ်)တောင်ညိုတောင်၏တဆက်တည်းဖြစ်သော တောင်တန်းငယ် သုံးခု^{၂၂}အား မြေညို၍ တည်ထားခဲ့သည်^{၂၃}ဟု သိရသည်။

နန်းမြို့ရိုးမှာ အဆင့်သုံးဆင့်၊ တံတိုင်းသုံးထပ်ရှိသည်။ အောက်ဆုံးအဆင့်မှာ အရှေ့နှင့်အနောက် (၁၇၄၀)ပေ၊ တောင်မြောက်(၁၆၀၆)ပေရှိသည်။ လက်ရှိအနေအထားအရ အများစုမှာ ပျောက်ကွယ်ပြီးဖြစ်သော်လည်း အရှေ့တောင်ဘက် ဝရစ်တော(ဥသျှစ်တော)တွင် ပေါ်ထွက်နေသော တံတိုင်းအစိပ်အပိုင်းအရ ၂၅ပေခန့်မြင့်သည်။ အယင်ကသည်ထက်ပို၍မြင့်မားခဲ့ပေလိမ့်မည်။ ဒုတိယအဆင့်မှာ တောင်မြောက်(၈၀၀)ပေရှိသည်။ အရှေ့အနောက် ပေ (၁၀၀၀) ရှိသည်။ အပေါ်ဆုံးအထပ် တတိယအထပ်မှာ ဘုရင်နေထိုင်ရာအထပ်ဖြစ်၍ ပေ (၅၀)ခန့်မြင့်သည်။ စတုရန်းပုံဖြစ်၍ အနားတစ်ဘက်စီ ပေ (၆၀၀)ခန့်ရှိသည်။^{၂၄} ယခုတိုင် လေးဘက်လေးတန် ထင်ထင်ရှားရှားတွေ့ရသေးသည်။ နန်းမြို့ရိုးသုံးထပ်လုံးတွင် အုတ်များကို မသုံးပဲ ၂ပေမှ ၃ပေထိ ရှိသော သဲကျောက်ရင့်ရင့် (Old sandstone) များကို ကျောက်အုတ်အဖြစ် အသုံးပြုသည်။ အချို့နေရာများတွင် ၆ပေခန့်ရှည်သော ကျောက်တုံးများကို အမာခံအဖြစ် အသုံးပြုထားသည်။ နန်းမြို့ရိုး၏အထူမှာ ၄ပေခန့်ရှိ၍ ရဲမက်နှစ်ဦးချောင်ချိစွာ လမ်းရှောက်၍ ကင်းစောင့်နိုင်သည်။ အောက်ခြေအထူမှာ ၆ပေခန့်ရှိသည်။ နန်းမြို့တစ်ခုလုံး၏ ဧရိယာစတုရန်း ၁ဒဿမ ပမိုင်ခန့်ရှိသည်။^{၂၅} ရခိုင်ရာဇဝင်များ၏အဆိုအရ နန်းမြို့ပြင်တံတိုင်း ပထမထပ်(သို့) အောက်ဆုံးထပ်၏ ပရိမဏ္ဍာလအဝန်းသည် ဥဿက(၄၀)ရှိသည်ဟုဆိုသည်။ တဥဿကတွင် အတာ(၂၀)၊ တတာတွင် ၃၂ ကိုက်ရှိရာ စုစုပေါင်း (၂၈၀၀)ကိုက် ပေအားဖြင့် (၈၄၀၀)ခန့်ရှိပေမည်^{၂၆}။

အပေါ်ဆုံးတံတိုင်း နှင့် ဒုတိယတံတိုင်းတို့၏အကွာအဝေးမှာ (၁၄၀)ပေရှည်၍ အလယ်ဒုတိယဆင့်တံတိုင်းမှ အောက်ဆုံးပထမဆင့် တံတိုင်းတို့ကြား အကွာအဝေးမှာ (၂၃၇)ပေခန့်ကျယ်သည်။^{၂၇} အရှေ့ဒုတိယထပ်၏ အရှေ့ဘက်တံတိုင်းတွင် ဝူသဏ္ဍာန်တံတားတစ်ခု ယခုတိုင်တွေ့ရသေးသည်။ ရှေးအခါက ဆင်စီး၍ ဝင်နိုင်ထွက်နိုင်သည်ဟုဆိုသည်။ ဘုရင်နေထိုင်ရာ အပေါ်ဆုံးထပ်တွင် နန်းမသုံးဆောင်သာရှိ၍ ဒုတိယထပ်ကြားမြေကွက်တွင် မင်းညီမင်းသား ဆွေတော်မျိုးတော်များ နေထိုင်ခဲ့ရာ အဆောင်များရှိသည်။ ပေါ်တူဂီဘုန်းတော်ကြီး မန်နရစ်အား ဤအထပ်ရှိ အဆောင်တွင် တည်းခိုခွင့်ပြုကာ လက်ခံတွေ့ဆုံခဲ့သည်။ ဤအဆောင်များ၏ဘေးတွင် ကိုက်(၅၀)ခန့်ကျယ်သော လေးထောင့်ကန်တစ်ကန်ရှိသည်။ ဤကန်မှာ ရှေးရခိုင်ဘုရင်များ ရာဇဘိသေကခံရာတွင် အသုံးပြုသောအင်္ဂါငါးရပ် ရေများနှင့်ရောစပ်ထားသောကြောင့် မြတ်သည်ဟုအယူရှိသည်။ ဘုန်းတန်ခိုးကြီးမားသော ရခိုင်ဘုရင်များ လက်ထက်က ဘင်္ဂါ ၁၂မြို့တိုင်အောင် ဩဇာလွှမ်းမိုးခဲ့၍ ဂင်္ဂါ၊ ယမုံနာ မြစ်ရေများ လွယ်လင့်တကူ ရရှိခဲ့သော်လည်း နှောင်းပိုင်းရခိုင်ဘုရင်များ လက်ထက်တွင် ဤကန်မှရေကိုပင် ဘိသေကမင်္ဂလာရေအဖြစ် အသုံးပြုခဲ့ရသည်။ ဤအကြောင်း ဒေါက်တာဖော်ချမာက အာရက် စာအုပ်တွင်ဖော်ပြခဲ့သည်။

အပေါ်ဆုံးအဆင့်၏ အရှေ့တောင်ထောင့်တံခါးမှအပ အားလုံးသောတံခါးမှာ ပျက်စီးခဲ့ချေပြီ။ အဆိုပါတံခါးဝင်ပေါက်မှာ (၁၀)ပေခန့်ကျယ်၍ တံခါးတစ်ဘက်တစ်ချက်စီ၏ တံခါးဘောင်မှာ (၈)ပေစီ ရှေ့သို့ထိုးထွက်နေသည်။ နံရံအထူမှာ (၇၂)ပေရှိ၍ (၁၂)ပေမြင့်သည်။ တံခါး၏အတွင်းဘက်နံရံ၌ မြေကြီးမှ တပေကွာရှိ ကျောက်တုံးနှင့် (၈)ပေခန့်

၈၂။ ရခိုင်ရာဇဝင်များအလိုအရ တောင်နှစ်ခုဟု သိရသည်။
၈၃။ Akyab Dist Gezettee. p-50
၈၄။ Dr. Daw Thin Kyi. P. 9. U Aung Thaw. Historical Sites in Burma. p-119
၈၅။ Akyab Dist. Gazetteer p.50
၈၆။ ရခိုင်ယဉ်ကျေးမှုများ ၈-၆၇ ဒဂုန်နတ်ရွှင်၊ ကိန်းဂဏန်းသင်္ချာ
၈၇။ လမ်းစဉ်ပါတီ၊တိုင်းခွဲ (၁၃) မြို့ဟောင်းမြို့၏ သမိုင်းဝင်အဆောက်အအုံများ ၈-၂

ကျုံးနှင့်ရေကာတာများ

မင်းဗာကြီးသည် မြောက်ဦးမြို့တော်အား ခံတပ်အဖြစ် စီမံရာတွင် ကျုံးမြောင်း ရေတံခါးများ ပြုလုပ်ခြင်းအပိုင်း၌ နည်းဗျူဟာမြောက် အတတ်ပညာများဖြင့် စံနစ်တကျတည်ဆောက်ခဲ့သည်။ မြို့ဝန်းကျင်အား ဝန်းရံထားသည့် အပြိုင်းပြိုင်းသော တောင်စွယ်တောင်ခါးပန်းများအကြား သဘာဝအလျောက် စီးဆင်းနေသည့် စမ်းချောင်းများအား ပိတ်၍ ဆည်၊ တာတမံများပြုလုပ်ခြင်းဖြင့် မြောက်ဦးမြို့တော်နေပြည်သူများအတွက် သန့်ရှင်းလတ်ဆတ်သောသောက်သုံးရေကို ရရှိသည့်အပြင် အဆိုပါရေကာတာတွင် ရေတံခါးများတပ်ဆင်၍ လိုရာသို့ စီးဆင်းစေရန် စီမံထားခြင်းဖြင့် စစ်ရေးအတွက်အသုံးပြုပေသည်။ ဤသို့ရေတံခါးများ၊ ရေကာတာများ၊ ကျုံးများမှာ မြောက်ဦးမြို့ လေးဘက်လေးတန် ဝန်းကျင်လုံး ရှိသည်။^{၉၀}

ဤသို့တောင်ကျချောင်းများကို ဆည်ဖို့၍ ရေရရှိအောင် ဆောင်ရွက်သည်သာမက ကျုံးရေပြင်ကို နက်အောင် တူး၍ မြစ်ချောင်းများမှ ဒီရေကို သွင်းယူလျက် သဘာဝရေကို ထိန်းချုပ်ခြင်းများ ပြုလုပ်ထားသည်။^{၉၁} ဒီရေတက်ကျရှိသော ပင်လယ်နှင့်နီးနီးကပ်ကပ်တည်ရှိခြင်းသည် မြောက်ဦးမြို့တော်၏ကာကွယ်တည်ဆောက်မှုတွင် အရေးပါလေသည်။

ကျုံး

လက်ရှိသောက်သုံးရေအဖြစ် မြောက်ဦးမြို့သူ မြို့သားများ အသုံးပြုလျက်ရှိသော အနုမကန် (အနော်မာကန်) နှင့် လက်ဆည်ကန်တို့မှာ ယခင်က စစ်ရေးအတွက် အခြေခံ၍ သာမန်အချိန်တွင် မြောက်ဦးမြို့တွင်းနေ ပြည်သူပြည်သားများအတွက် သောက်ရေသုံးရေအဖြစ်လည်းကောင်း၊ စိုက်ပျိုးရေးအတွက်လည်းကောင်း၊ အသုံးပြုခဲ့ကြသည်။ မတိမ်ကောပဲ ကျန်ရှိနေသေးသော ကျုံးများမှာ အောက်ပါအတိုင်း ဖြစ်သည်။

တောင်ဘက်တွင်

- ကျွဲသေအင်းကျုံးကြီး
- လက်ဆည်ကန်ကျုံး
- အနုမကျုံး
- ကဿဖကျုံး

အရှေ့ဘက်တွင်

- မညှင်းတောကျုံး
- မကျားကျုံး
- ခါးကျုံးသမကျုံး
- အဝကျုံး
- ကျွဲတင်းထိန်ကျုံး
- ဘုန်းကြီးတုံကျုံး
- ကျားကိုက်သမကျုံး
- ကြာခေါင်းလောင်းကျုံး
- ပုဆိုးကြွတ်ကျုံး

၉၀။ Dr. Daw Thin Kyi. P. 9&10
 ၉၂။ DGE Hall. A History of South East Asia. p-368 GE. Harvey. Outline of Burmese Hist. P-92

ရွှေနန်းတော်

တံတိုင်းအထပ်ထပ် ကျုံးအထပ်ထပ်ဖြင့် ဝိုင်းရံထားသော မြောက်ဦးရွှေမြို့တော်၏ အလယ်ဗဟိုချက်တွင် မြောက်ဦးရွှေနန်းတော်ရှိသည်။ ပေ (၆၀)ကျော်မြင့်သော သဘာဝတောင်ကုန်းပေါ်တွင် တည်ဆောက်ထား၍ ကျောက်သားဖြင့်ပြုလုပ်ထားသော တံတိုင်းသုံးဆင့်နှင့် ကျုံးတစ်ထပ်ကာရံထားသည်။ အပေါ်ဆုံးထပ်တွင် နန်းတော် အဆောက်အအုံ ရှိသည်။ နန်းတော်၏အချို့အစိတ်အပိုင်းမှာ သစ်သားဖြင့်ပြုလုပ်၍ အချို့အစိတ်အပိုင်းမှာ ကျောက်သားဖြင့် ပြုလုပ်ထားခဲ့ပေလိမ့်မည်။ အေဒီ ၁၆၂၂ခု နန်းတက်သော မင်းဟရီခေါ် သီရိသုဓမ္မရာဇာသည် ဘေးလောင်းတော် မင်းဗကြီး ပြုလုပ်တော်မူခဲ့သော မြို့တော်၊ ကျုံး၊ ရင်တား၊ တံခါး၊ ပြအိုး၊ တန်ဆောင်း၊ ပြသား၊ ဇရပ်၊ တံတား၊ ရေတွင်း၊ ရေကန်၊ ဘုရားစသည်တို့ ဟောင်းနွမ်းပျက်စီးလေရာ ထပ်မံပြုပြင်တော်မူသည်ဟူ၍ ရခိုင်သမိုင်းတွင် တွေ့ရသည်။^{၉၇} သို့ဖြစ်ရာကျောက်အုတ်များဖြင့် အပေါ်ပိုင်းတွင် အရှေ့တိုင်းယဉ်ကျေးမှုထွန်းကားရာ အခြားမြို့တော်များ ဥပမာ ပုဂံ၊ အင်းဝ၊ အယုဒ္ဓယကဲ့သို့ ပစ္စင်၊ ရင်တား စသောနန်းမြို့အင်္ဂါရပ်များဖြင့် တင့်တင့်တယ်တယ် ရှိခဲ့ပေလိမ့်မည်။^{၉၈} နောက်ပိုင်းတင်ပြမည်ဖြစ်သော ‘ရှင်ထွေးနှောင်း’ ရတုတွင်လည်း အထောက်အထားတွေ့ရသည်။

နန်းတော်၏အောက်ခြေပိုင်း အဆောက်အအုံရာ အဟောင်းကျောက်သားအချို့ကို ယခုတိုင် တွေ့မြင်နိုင်ပေသေး သည်။ ရှေးရခိုင်ယဉ်ကျေးမှုလက်ရာများဖြင့် အဆန်းတကြယ်တည်ဆောက်ခဲ့သော မြောက်ဦးရွှေမြို့တော်ကြီးကား သင်္ခါရ သဘောအတိုင်း ပျောက်ကွယ်ဆိတ်သုဉ်းခဲ့ချေပြီ။ သို့တစေ မြောက်ဦးရွှေနန်းတော်အား ဖွဲ့နွဲ့ထားသောစာပေမှတ်တမ်းများ ကား ရှိတုံသေးသည်။ ဤသည်ကို အကိုးအကားပြု၍ လွန်လေပြီးသော မြောက်ဦးရွှေနန်းတော်အား လေ့လာနိုင်ပေသည်။

အေဒီ ၁၆၃၀ခုနှစ်တွင် ပေါ်တူဂီလူမျိုး ဘုန်းတော်ကြီး မန်နရစ်သည် မြောက်ဦးရွှေနန်းတော်သို့ စွန့်စွန့်စားစား ရောက်ရှိခဲ့လေသည်။ ထိုအချိန်တွင် မြောက်ဦးရွှေနန်းတော်ကို သီရိသုဓမ္မရာဇာနန်းစံလျက်ရှိသည်။ သီရိသုဓမ္မရာဇာမှာ ပဲခူးကိုသိမ်းယူခဲ့သော မင်းရာဇာကြီး၏မြေးဖြစ်၍ မန်နရစ်ရောက်သောအချိန်မှာ မြောက်ဦး၏ဘုန်းတန်ခိုး အာဏာစက် အပြန်နံ့ဆုံး အကြွယ်ဝဆုံးအချိန်နှင့် တိုက်ဆိုင်နေပေသည်။ မန်နရစ်သည် သူမြင်တွေ့ရသော မြောက်ဦးမြို့တော် အကြောင်း ရှုထောင့်စုံမှ မှတ်တမ်းတင်ခဲ့သည်။ ထိုအချိန်က မန်နရစ်အပါအဝင် ပေါ်တူဂီလူမျိုးများ၊ ဥရောပနှင့် သွေး နှောသော ကပြားများ၊ နိုင်ငံခြားသားများသည် ဒိုင်းကျီအရပ်တွင် နေထိုင်ကြသည်။ ဒိုင်းကျီမှာမြောက်ဦးမြို့တော်၏ အနောက်ဘက်တံတိုင်း အပြင်ဘက်တွင် ရှိသည်။ ဒိုင်းကျီဘက်မှနေ၍မြင်တွေ့ရသော မြောက်ဦးမြို့ ရှုခင်းကို မန်နရစ် သည် ပန်းချီရေးဆွဲခဲ့သည်။

မန်နရစ်၏မှတ်တမ်းစာအုပ်^{၉၉} တွင် ‘ဒိုင်းကျီဘက်မှကြည့်လျှင် ရွှေနန်းတော်ကို အထင်းသားတွေ့မြင်ရသည်။ အဘယ်ကြောင့်ဆိုသော် နန်းတော်မှာ မိုင်ဝက်ခန့်မျှသာဝေး၍ ပေ(၅၀)ခန့်မြင့်သော တောင်ကုန်းပေါ်တွင်တည်ရှိ၍ ဖြစ်သည်။ နန်းတော်၏တည်ဆောက်ဟန်မှာ မဟာမုနိပုရဝဏ်နှင့်ပင်ဆင်တူပေသည်။ နန်းမြို့ရိုးသုံးထပ်ဖြင့် ကာရံထားရာ အားလုံးကျောက်သားပကတိဖြင့် ခိုင်ခိုင်ခံ့ခံ့ဆောက်လုပ်ထားသည်။ အပြင်ဘက်တံတိုင်း၏အဝန်းမှာ ကိုက်(၂၀၀၀)ခန့် ရှိ၍ တဘက်စီ၏အလျားမှာ တစ်မိုင်၏လေးပုံတစ်ပုံမှ လေးပုံသုံးပုံခန့်ထိ ရှိသည်။ ညီလာခံသဘင်ကျင်းပရာ အဆောင်နှင့် သီးသန့်ဆောင်များသည် နန်းမြို့အပေါ်ထပ် ဗဟိုတွင် ရှိ၍ အရှေ့အနောက် ၂၁၀ကိုက်၊ တောင်မြောက် ၂၉၃ကိုက်ရှိ သော မြေကွက်တွင်ရှိသည်။ ခန်းမဆောင်များကို ကျွန်းသစ်ဖြင့်ပြုလုပ်ထားရာ သစ်ဆေး သရိုးကိုင်ပြီး ရွှေပိန်းပိန်းချထား သည်။ အတွန့်အလိမ် အညွန့်အတက်တို့ဖြင့် တန်ဆာဆင်ထားသော ဘုံနန်းပြသားအဆင့်ဆင့်တို့မှာ လွန်စွာတင့်တယ် လှပကျက်သရေ ရှိလှပေသည်ဟူ၍ ရေးသားဖော်ပြထားပေသည်။

မင်းဆရာနှင့် စကားစစ်ထိုးခန်း^{၁၀၀}တွင်လည်း . . . နန်းတော်သို့ မန်နရစ်သွားသောအခါ သူ့ကို တင်ဆောင်သွား သော လှေသည် နန်းမြို့၏အနောက်ဘက် တံခါးဝကို ဦးတည်နေသောလမ်းထိပ်ရှိ ဆိပ်ကမ်းလှေကားထစ်များအနီးတွင်

၉၇။ ရခိုင်ရာဇဝင်သစ်ကျမ်း ၈၁-၄၈
၉၈။ DGE Hall.Burma. P-58
၉၉။ Chap XVII. The Dedication of the Church p-14
၁၀၀။ XVIII The Debate with the Royal. Chaplain p-179

အကြွယ်ဝအချမ်းသာဆုံး ဖြစ်ခဲ့သည်။ ပေါ်တူဂီရေတပ်မတော်၊ မဂိုရေတပ်တို့လည်း မယှဉ်ပြိုင်နိုင်ခဲ့။ သည်အခြေအနေ တွင် မြောက်ဦးမြို့တော်နှင့် နန်းတော်မှာ တိုးချဲ့မွမ်းမံမှုဖြင့် လိုလေသေးမရှိ အဘက်ဘက်မှ ပြည့်စုံခဲ့ပေလိမ့်မည်။

တောင်တန်းတောင်စွယ်အသွယ်သွယ်မှာ မည်သည့်နေရာမှ လစ်လပ်သည်မရှိ။ စေတီ၊ ပုထိုး၊ ဆောင်နန်း၊ ပြသာဒ်တို့ဖြင့် တင့်တင့်တယ်တယ်ရှိသည်။ မိမိ၏မွေးရပ်မြေနှင့်မတူ တမူထူးခြားပြီး ရေမြေတောတောင်များနှင့် ကြည်နူး ဖွယ်ရာ ရစ်ပတ်ကွေ့ကောက်လျက် တည်နေသောမြောက်ဦးနေပြည်တော်အားလည်းကောင်း၊ တောင်ခိုးဝေဝေ၊ မြူခြေဆိုင်းဆိုင်း၊ ညိုမှိုင်းရီဝေ၊ နေသောတောင်တန်းများအလယ် မိုးတိမ်ယံသို့ ပျံဝဲဘနန်း အံ့မခန်းတည်ဆောက်ထားသော ရွှေနန်းမ၏ တဖိတ်ဖိတ်တောက်ပလျက် ငွားငွားစွင့်စွင့်ထိုးထွက်နေသည့်ဟန်ကို လည်းကောင်း မြင်တွေ့မိ ခံစားမိပေလိမ့် မည်။ သည်အခါ ရတုစာဆို နတ်သျှင်နောင်၏နမရင်းပီပီ မြောက်ဦးရွှေနန်းတော်ဖွဲ့ ပိုက်စုံရတုကို သီကုံးဖွဲ့နွဲ့ခဲ့လေသည်။ ဘယ်မှာခွဲခြမ်း၊ ရေးနိုင်စွမ်းချိန်၊ ဟူ၍ စာဆိုရှင်မြင်သကဲ့သို့ မြောက်ဦးရွှေနန်း၏ အံ့မခန်း ကြီးကျယ်ခန်းနားခဲ့မည်ကား ယုံမှားဖွေမရှိပါချေ။

(၁) တက်ထွန်းလတ်နေ၊ လယ်ယာခွေ၍၊ ဥဒေတောင်ထွဋ်၊ သောင်းကျွန်းပတ်၍၊ ထွန်းတက်သောင်းသောင်း မောင်းလည်းပြန်ခေါက်၊ သောက်ခြည်ရောက်က၊ ထွန်းတောက်ပြောင်သူ၊ နေနှစ်ဆူလျှင်၊ ထွက်ပြုသည်လော၊ တွေးထင် မောစွ၊ ပေါပေါတောင်ညို လယ်ထိပ်ပိုထက်၊ ဗဟိုရွှေနန်း၊ ခေါင်စွန်းငါးဆင့်၊ ခြင်္သေ့သင့်လျက်၊ ယပ်နှင်စမြင်၊ မိုးပြင်ကြား ကြား၊ သိကြားလျှပ်စွဲ၊ ပျံဝဲဘနန်း၊ မကရ်းကွက်စုံ၊ ပွင့်ငုံချပ်ကြာ၊ ကိန္နရာသွင်၊ ထောင့်တွင်ယွန်းမို့၊ ရို့ရို့ရွားရွား၊ စောင့်နတ် သားနှင့်၊ ယပ်မားဆင့်တန်း၊ ဒေါင်းလျပ်ပန်းရုံ၊ ပဒုံကြာလျှောက်၊ ကြက်မောက်ကြက်တိုက်၊ ထီးစိုက်ထောင်တန်၊ ရွှေဒေါင်း တွန်သို့၊ လှံချွန်မှန်ဖူး၊ လင်းရောင်မြူးသည်၊ စည်းရူးထွန်းချက်၊ မှန်တကား။

(၂) စက်ဝန်းပတ်ခွေ၊ ကျွန်းလုံးမွေမျှ၊ ဥဒေခေါ်မှန်း၊ ဗေယွန်းများမြောင်၊ ကုဋေထောင်ထိ၊ မြင့်တောင်ထိပ်မှာ၊ ဝေယန္တာနှင့်၊ ပမာတမျှ၊ တူမောလှချင့်၊ ပါဒနက်သန်၊ ဗိတာန်ညောင်ရွက်၊ ကွမ်းချက်တောင်တံး၊ အောင်ဆွဲလူလူ၊ ချူလည်း သွင်သွင်၊ ကြယ်လပြင်ထိ၊ ပျံဝင်ကိုးပါး၊ မျက်စုံနားလျက်၊ ချူးသားပြောက်နွယ်၊ ဆန်းကြယ်ဖော်ထုတ်၊ ဖွေနှုတ်ညွတ်ညောင်း၊ စုံပေါင်းများဖျင်၊ လည်တန်ရင်ဘက်၊ စိန်ရွက်ငုံချွန်၊ ပန်းလည်းချိန်သင့်၊ ဆိုင်၍ပွင့်သို့၊ ဝတ်ရင့်ချိုပျား၊ ယူစားကျေးငှက်၊ တောင်ရှက်စာပြန်၊ ခွံဝယ်ဟန်လည်း၊ သဏ္ဍာန်မခြား၊ ထေထေများကို သိကြားဘုံမှာ၊ သာကြပါလိမ့်၊ ဘယ်မှာခွဲခြမ်း၊ ရေနိုင်စွမ်းချိန်၊ မှောင်ထွန်းညဉ့်တွင်း၊ မီးသို့သွင်းသည်၊ လျှံလင်း မချွတ်ဟန်တကား။

(၃) ဘက်ကျွန်းလတ်ထေ၊ ဇမ္ဗူမြေ၌၊ မင်းနေဘုံသာ၊ လောကနာ၏၊ ရတနာစုံ၊ ရောင်တုံလျှံမြေ၊ ကွေ့ကွေ့ လတ်လိမ့်၊ မွန်းထိမ်လက်တန်၊ ငုံဟန်စကား၊ ဆက်သွားရိုးခိုင်၊ မြင့်ဆိုင်ပလ္လင်၊ ဥက္ကသီလုံး၊ ကုံးသို့အတန်၊ မျက်ပြန်ခြယ်ပြီး၊ စံထီးရောင်ရွန်း၊ ကြငှန်းဥရ၊ နှစ်ဆူပြိုင်တောက်၊ ထီးဖြူအောက်ဝယ်၊ ပြီးပျောက်ပျံ့တွား၊ ဝေပူဖျားဝယ်၊ အုန်းတားလက်တင်၊ မျက်ရှင်မြနစ်၊ နားရစ်ခြည်သန်း၊ ခါးပန်းသွယ်မြောင်၊ စိန်ကြောင်မျက်မြတ်၊ နဝရတ်တိ၊ ရုပ်ဓာတ်ဆင့်ပွား၊ မိုးသားပဇ္ဇန် စမြဲကြာပြန်၊ ရွှေသလွန်ထက်၊ မိုင်းစွန်တိမ်သွင်၊ ဇာဘုရင်ကို၊ ပုံပြင်လွမ်းထား၊ အုန်းသားရွှေပြောက်၊ ဓနုဖောက်လျက် ရိုက်ခေါက်သံတောင်း၊ အနီမောင်းသည်။ ။ညောင်စောင်းနတ်စက်ဟန်တကား။ ။

မြန်မာရာဇဝင်၌မူ ကြည်းအား ရေအားတက်စေသည်။ မရချေ။ ရခိုင်မြို့သည် တောင်ထိပ်မှာလည်း ဖြစ်သည်။ မြို့လည်း ခိုင်ခံ့သည်။ ကျုံးမြောင်းလည်း ကျယ်သည်။ လက်နက်ကိရိယာလည်း ထူထပ်လှသည်။ ယင်းသို့ဖြစ်သောကြောင့် ကြိမ်ဖန်များစွာလုပ်ကြသော်လည်း မြို့ကို မရချေ။ ဟုတွေ့ရသည်။ နောက်ဆုံး၌ စစ်သူကြီး ဘုရင့်နောင်ကိုယ်တိုင် လာရောက်၍ စစ်ပြေငြိမ်းရန်ကမ်းလှမ်းသည်ကို ပြည်စိုးကြီး ဓမ္မဇေခံယျက လက်ခံတွေ့ဆုံပြီး စစ်ပြေငြိမ်းရေးသဘောတူ ကြသည်။ မင်းနှစ်ပါးအပြန်အလှန်လက်ဆောင်များ ပေးကြသည်။ တပင်ရွှေထီးက မင်းဗာကြီးအား စောရန်နိုင်ဟူသော ဆင်နှင့် မြင်းနှစ်စီးလက်ဆောင်ပေး၍ မင်းဗာကြီးက စပါးတစ်သိန်းငါးသောင်း လက်ဆောင်အဖြစ် ပြန်တုံ့ပြန်ခဲ့သည်။ ဆိုသည်။ ရခိုင်ရာဇဝင်တွင်ကား 'ဝိုင်းရံပိတ်မိသော တပင်ရွှေထီးသည် မဟာမိတ်အဖြစ် ကတိပြုလျက် ပြန်လိုပါကြောင်း နှင့် တောင်းပန်လာလျှင် မင်းဗာကြီးသည် မင်းတရားရွှေထီးအား ကတိသစ္စာတည်းဟူသောကြိုးဖြင့် ချိဖွဲ့လျက် ခွင့်ပြုတော် မူသည်။ မင်းတရားရွှေထီးလည်း သေဘေးမှလွတ်ကင်းသောကြောင့် အလွန်ဝမ်းမြောက်သည်ဖြစ်၍ တလိုင်းမင်းသုရှင် တကာ ရွတ်ပီ၏မယားဖြစ်သော ပြည်ဘုရင် နရပတိနမတော်ကို မင်းဆောင်မင်းယောင်နှင့်တကွ ဆက်သတော်မူခဲ့၍ သက္ကရာဇ် ၉၀၈ခု တပေါင်းလဆန်း ၉ရက်နေ့ပြန်တော်မူလေသည်။' ဟူ၍တွေ့ရသည်။

ဤအကြောင်းနှင့်ပတ်သက်၍မြန်မာရာဇဝင်တွင် မင်းတရားရွှေထီးလက်ထက် ရခိုင်သို့ ချီသောအခါ ဘုရင့်နောင် ကျော်ထင်နော်ရထာကို သူကဝန်းမိလေရာတွင် ရခိုင်ကို သည်ဖြင့် မချီပြီဟူ၍ သစ္စာကတိရှိသောကြောင့် အထွတ်အမြတ် သို့ရောက်တော်မူလျှင် ရခိုင်ကို မလုပ်ကြံနေတော်မူသည်' ဟု တွေ့ရသည်။ သို့ဖြစ်ရာ မင်းတရားရွှေထီးနှင့် ဘုရင့်နောင်တို့ သည် လျှို့ဝှက်ဆန်းကြယ်စွာ ကြိုတင်စီမံခဲ့သော မြောက်ဦးရွှေမြို့တော်၏ အရံအတားများတွင် အကျပ်အတည်း တွေ့ခဲ့ ရပုံရလေသည်။ နောက်ဆုံး၌စစ်ပြေငြိမ်းခဲ့သည်။

မင်းဗာကြီးနောက်ဆက်ခံသော မင်းတိက္ခာ၊ မင်းစောလှ၊ စကြာဝဒေ၊ မင်းဖလောင်းလက်ထက် နှစ်(၄၀)ခန့်တွင် ကား ခေတ်ပြိုင်ပဒေသရာဇ်များနှင့် ပြဿနာမရှိခဲ့ချေ။ ဘုရင့်နောင်နှင့် နန္ဒဘုရင်တို့မှာ ယိုးဒယားဘက်သို့ ခြေဦးလှည့်နေ ရသောကြောင့် ဖြစ်မည်။ အထူးသဖြင့် နန္ဒဘုရင်(၁၅၈၁-၁၅၉၉)လက်ထက်တွင် စစ်မက်ထူပြော၍ စည်းရုံးညီညွတ်မှု ပျက်ယိုင်လာခဲ့သည်။ ထိုအချိန်တွင် ရခိုင်ပြည်မြောက်ဦးတွင် မင်းရာဇာကြီးခေါ် နရပတိ(၁၅၉၃)ခုတွင် တောင်ငူဘုရင် မင်းရဲသီဟသူက ကြည်းတောင်စား၊ ကသာစား နှစ်ယောက်ကို ဟံသာဝတီကို ပူးပေါင်းတိုက်ခိုက်ရန် လက်ဆောင်ပဏ္ဏာ များနှင့်အတူ ရွှေပေလွှာပါးလာသည်။ ပဲခူးမြို့ကို ကူညီတိုက်ခိုက်ယူ၍ ပေးတော်မူပါ။ ပဲခူးမြို့ရလျှင် သမီးကညာဆင်ဖြူ ရတနာကိုဆက်ပါမည်ဟု ဆိုသည်။ မြန်မာရာဇဝင်အဆိုအရ တောင်ငူဘုရင်က ဟံသာဝတီကို ချီ၍လုပ်ကြံပါ။ အရေးပြီး လျှင် ဆင်ကြီး၊ မြင်းကြီး သမီးကညာပေးပါမည်ဟူ၍ စေလာသည်။ ဟုဆိုသည်။ အေဒီ ၁၅၉၉-ခုတွင် မြောက်ဦးနှင့် တောင်ငူပူးပေါင်း၍ ဟံသာဝတီကို တိုက်ခိုက်သိမ်းယူလိုက်ကြလေသည်။ တောင်ငူဘုရင်မင်းရဲသီဟလည်း မင်းရာဇာကြီး သို့ အထူးထူးသော ပုထိုးခါသာ၊ အပြားပြားသောမိုင်းလုံး၊ ရွှေဖျင်၊ အထွေထွေသောမုန့်၊ ယို၊ သနပ်များစွာနှင့် ဆင်ဖြူတော် တစ်စီး၊ ငါးဆူဒါယကာ နန္ဒဘုရင်၏သမီးတော်ခင်နှောင်းကို မိဖုယားကြီး အဆောင်အယောင်နှင့်တကွလည်းကောင်း။

-
- ၁၀၉။ (က) မှန်နန်းရာဇဝင်တော်ကြီး (ဒ) စာ- ၂၃၁ပိုဒ်(၂)
 - (ခ) ဦးကုလားရာဇဝင်ကြီး (ဒု) စာ- ၂၁၄
 - ၁၁၀။ ငမည်ရာဇဝင်၊ ပေမူ ဘီကြော ၅
 - ညောင်တီအရေးတော်ပုံ စာ-၅၀
 - ၁၁၁။ ရခိုင်ရာဇဝင်သစ်ကျမ်း စာ-၅၂
 - ၁၁၂။ ရခိုင်ရာဇဝင်သစ်ကျမ်း စာ-၁၄၃
 - ၁၁၃။ ရခိုင်ရာဇဝင်သစ်ကျမ်း စာ-၁၄၄
 - ၁၁၄။ ဦးကုလား၊ ရာဇဝင်ကြီး စာ-၉၆
 - ၁၁၅။ ဦးကုလား၊ မဟာရာဇဝင်ကြီး (တ) စာ-၉၈-၁၀၀
 - ရခိုင်ရာဇဝင်သစ်ကျမ်း စာ-၁၄၇-၁၄၈

မြောက်ဦးခေတ် ပြည်ပဆက်ဆံရေး

ဥရောပတိုက်တွင် မြေရှင်ပဒေသရာဇ်ခေတ် ကုန်ဆုံးပြီးနောက် ကုန်သွယ်မှုနှင့် ကုန်ထုတ်လုပ်မှု တိုးတက်လာခဲ့ရာ နယ်သစ်ရှာဖွေသောဘက်သို့ စိတ်ဝင်စားလာကြသည်။ အစဦးတွင် ရွှေငွေဟင်းခတ် အမွှေးအကြိုင်စသည်ဖြင့် စီးပွားရေးအရလည်းကောင်း၊ သာသနာပြုကိစ္စအတွက်လည်းကောင်း၊ ရှေ့တန်းတင်ခဲ့ကြသော်လည်း နောင်တွင်ပို၍ တွက်ခြေကိုက်သော ကိုလိုနီတည်ထောင်ခြင်း၊ အတင်းအဓမ္မသိမ်းပိုက်ခြင်းမျိုးထိ တိုးချဲ့လုပ်ကိုင်လာကြသည်။ ရခိုင်ပြည်မှာ ဘင်္ဂလားပင်လယ်အော်အား မျက်နှာမူလျက် ပေါ်တူဂီတို့ကျက်စားရာ ရေပြင်တွင် အချက်အချာကျလျက် တည်ရှိသည်။ သို့ဖြစ်ရာ ဤဖြစ်စဉ်ကို ရခိုင်မြောက်ဦးခေတ်တွင် အထင်အရှားတွေ့ရပေသည်။

အေဒီ ၁၄၃၃ခုနှစ်တွင် အီတလီလူမျိုး နီကိုလိုဒီကန်တီ (Nicolo decanti) သည် မြောက်ဦးမြို့တော်သို့ ရောက်ရှိလာခဲ့သည်။^{၁၂၂} အေဒီ ၁၄၉၈ခုနှစ်တွင် ပေါ်တူဂီလူမျိုး ဗစကိုတဂါးမား (Vasco da gama) သည် ဝှတ်ဟုတ်အင်္ဂုကို ပတ်၍ အိန္ဒိယပြည် ကလိကတ် (Calicut) သို့ရောက်လာသည်။^{၁၂၃} အေဒီ ၁၅၀၁ ခုနှစ်တွင် ပေါ်တူဂီလူမျိုး ဂျူးရတိဘာဗိုဆာ(Duarte Barbosa)သည် အိန္ဒိယသို့ရောက်ရှိလာပြီး ၁၅၁၆ခုနှစ်လောက်တွင် ပေါ်တူဂီနိုင်ငံသို့ ပြန်သွားခဲ့သည်။^{၁၂၄}

၎င်းနောက်ပိုင်းတွင် အိန္ဒိယအကြောင်းကို သိရှိပြီးဖြစ်သော ပေါ်တူဂီတို့သည် အေဒီ ၁၅၁၀ခုနှစ်တွင် အိန္ဒိယအနောက်ဘက် ကမ်းခြေရှိ ဝိုအာဆိပ်ကမ်းမြို့ကို သိမ်းယူလိုက်ကြသည်။ ဘုရင်ခံချုပ် အဲလ်ဘူကာကေ(Albuquerque) ဆိုသူဖြစ်သည်။ ၎င်းသည် အေဒီ ၁၅၁၇ခုနှစ်တွင် ပေါ်တူဂီတို့သည် မုတ္တမစားနှင့်စာချုပ်ချုပ်၍ ကုန်စည်ကူးသန်းရောင်းဝယ်ရေးဌာနခွဲ ဖွင့်လှစ်ခွင့်ရရှိလာခဲ့သည်။^{၁၂၅} သို့ဖြစ်ရာ ဘင်္ဂလားနှင့် မုတ္တမကြားရှိ ရခိုင်ပြည်မြောက်ဦးနှင့်လည်း ဆက်သွယ်မိပြီး ဖြစ်ပေလိမ့်မည်။ မှတ်တမ်းများအရ ရခိုင်ပြည်မြောက်ဦးမြို့တော်သို့ မင်းဘင်(၁၅၃၁-၁၅၅၃) နန်းမရိမ့် ၁၄နှစ် အေဒီ ၁၅၁၇ ကပင် ပေါ်တူဂီလူမျိုး ဒန်ဂျော်ဒေဆီလဗေးဒီးယား (Dan JaoDe Silveira)ဆိုသူ ရောက်ရှိခဲ့သည်ဟု ဆိုပေသည်။ မင်းဘင်ခေါ် မင်းဗာကြီးလက်ထက်တွင် မြောက်ဦးမြို့တော်တည်ဆောက်ရေးတွင် ပါဝင်ကူညီခြင်း၊ စစ်ဘက်အရာရှိများခန့်အပ်ကာ တိုင်းရင်းသားများအား လေ့ကျင့်ပေးခြင်း၊ စစ်တပ်များ ဖွဲ့စည်းပေးခြင်းများကို တွေ့ရသည်။^{၁၂၆} မင်းရာဇာကြီးလက်ထက် ၁၅၉၃-၁၆၁၂ ပဲခူးအားတိုက်ခိုက်အပြီးတွင် ဒဗရစ်တိုကဲ့သို့သော ပေါ်တူဂီလူမျိုးကို သန်လျင်ဘုရင်ခံ မြို့ဝန်အဆင့်ထိ ရာထူးဌာနနန္တရပေးခဲ့ခြင်းသည် ပေါ်တူဂီတို့နှင့် ဆက်ဆံရေးတွင်မည်မျှ ခရီးရောက်နေပြီဖြစ်သည်ကို ခန့်မှန်းသိရှိနိုင်ပေသည်။ အချို့ရာဇဝင်တွင် ဒီဗရစ်တိုအား မင်းဗာကြီးသား ငအင်္ဂါဟု ဖော်ပြပါသည်။ ခေတ်ပြိုင်အထောက်အထားများအရ ပေါ်တူဂီလူမျိုးဖြစ်ကြောင်း ထင်ရှားလေရာ ဒီဗရစ်တိုခေါ် ငအင်္ဂါမှာ မင်းဗာကြီးလက်ထက်ကပင် အမှုတော်ထမ်းခဲ့၍ သားကဲ့သို့ ချီးမြှင့်မြှောက်စားခဲ့ပေလိမ့်မည်ဟု ယူဆရပေသည်။ မန်နရစ်၏မှတ်တမ်းအရ သူမရောက်မီ နှစ်ပေါင်း (၅၀)ခန့်ကစ၍ ရခိုင်တို့နှင့် ရင်းနှီးအကျွမ်းဝင်ပြီး ဖြစ်ရာ ရခိုင်ဘုရင်၏ မြို့တော်မြောက်ဦးတွင် ကိုယ်ရံတော်တပ်တစ်တပ် ဖွဲ့စည်းအမှုထမ်းလျက် ရှိသည်ဖော်ပြထားပေသည်။^{၁၂၇}

ရခိုင်ရာဇဝင်အလိုအရ ပေါ်တူဂီတို့သည် ဘင်္ဂလားတွင် အခြေချပြီးနောက်တွင် ရခိုင်ဘုရင်အား အေဒီ ၁၅၃၄တွင် သွေးတိုးစမ်းခဲ့သည်။ 'သက္ကရာဇ် ၈၉၆ခု တပေါင်းလဆန်း ၅ရက် တနင်းလာနေ့တွင် များစွာသော သင်္ဘောသမ္ဗန်တို့ဖြင့် ဘုရင်ဂျီဖလောင်းလူမျိုးတို့သည် လက်နက်ကိရိယာများစွာ တင်ဆောင်လျက်လာရောက်ပြီးသော် ကြွေတံ'။^{၁၂၈}

၁၂၂။ Carmignani, Renzo-Birmaniam storia-Arte Civiltà P. 87
 လမ်းစဉ်ပါတီ၊ အခြေပြမြန်မာနိုင်ငံရေးသမိုင်း၊ စာ-၃၉၉(မြန်မာပြည်သို့ ရောက်ရှိခဲ့သည်ဟု သာ ဖော်ပြပြီး မြောက်ဦးသို့ ရောက်ရှိသည်ဟု ဖော်ပြထားချေ)

၁၂၃။ F.C. Danvers. The Portuguese in India. Vol-I, P. 42-48

၁၂၄။ J.S Furnivall. The early Portuguese. JBRS. FAP. P. 61

၁၂၅။ လမ်းစဉ်ပါတီ၊ အခြေပြ၊ စာ-၃၀၃

၁၂၆။ လမ်းစဉ်ပါတီ၊ အခြေပြ၊ စာ-၃၉၂

၁၂၇။ Maurice Collis. The land of the Great Image. P. 89

ဤသို့တဘက်တွင် မဂိုတို့က ဟူဂလီမြို့အား စခန်းချအုပ်ချုပ်ခွင့်ပေးထားချိန်တွင် မဂိုရန်မှကာကွယ်ပါမည် ဟူသော ဝန်ခံချက်ဖြင့် ရခိုင်တို့က ပေါ်တူဂီတို့အား ရခိုင်ဘုရင်ခံတစ်ဦးအုပ်ချုပ်ရာ စစ်တကောင်းမြို့အနီးရှိ ဒရင်းကား (Dianga) မြို့ကလေးအား လွှဲအပ်ထားခဲ့သည်။^{၁၉၄} ပေါ်တူဂီတို့သည် မည်သည့်သစ္စာခံဖြစ်စေ သူတို့အချင်းချင်းကား ရန်သူဟု မသတ်မှတ်ပဲ ကျွန်ကုန်ကူးခြင်းဖြင့် အဆက်အသွယ်ရှိကြသည်။ ရခိုင်သစ္စာခံ ဒီယင်းဂါးမြို့က ပေါ်တူဂီသေနတ်ကိုင် တပ်များသို့ မဂိုသစ္စာခံ ဟူဂလီမြို့မှ ယမ်းမှုန့်နှင့်သေနတ်များ ရောင်းချလေ့ရှိသည်။ ဖမ်းဆီးရမိသောကျွန်များကိုလည်း မြောက်ဦးမြို့တော်သို့ မပို့ပဲ ဟူဂလီမြို့တွင်ပင် ဈေးကောင်းကောင်းနှင့် မှောင်ခိုရောင်းဝယ်ကြသည်။^{၁၉၅}

ဒီယင်းကားမြို့လည်း ယင်းအချိန်က ကျွန်ကုန်ကူးရာတွင် နာမည်ကြီးလေသည်။^{၁၉၆} ပေါ်တူဂီတို့ ကျွန်ကုန်ကူး သည်ကို ရခိုင်ဘုရင်က လျစ်လျူရှုခဲ့လေသည်။ အဘယ်ကြောင့်ဆိုသော် အရှေ့ဘက်သို့ တရွေ့ရွေ့တိုးခဲ့လော သော မဂိုဘုရင်၏ အင်အားကို နေ့စဉ်နှင့်အမျှ စိုးရိမ်နေရသောကြောင့် အတားအဆီးဖြစ်စေတော့ဟူသော သဘောဖြင့်ပင် ဖြစ်သည်။^{၁၉၆}

ရခိုင်ဘုရင်သည် မဂိုရန်ကြောင့် ပေါ်တူဂီတို့အား နယ်မြေစောင့်တပ်အဖြစ် ရာထူးဌာနန္တရပေးကာ မွေးစားခဲ့ ရသော်လည်း ယုံကြည်စိတ်ချမှုမရှိပဲ အမြဲစောင့်ကြည့်နေခဲ့သည်။ မန်နရစ်၏မှတ်တမ်းတွင် မိမိအသက်ကို ကာကွယ်စောင့် ရှောက်ရန် ပေါ်တူဂီကိုယ်ရံတော် အမြောက်အများထားရှိသော်လည်း သိရှိသူဓမ္မရာဇာမင်းကား သတိကြီးစွာထားလျက် အမြဲစောင့်ကြည့်နေသူ ဖြစ်ပေသည်ဟူ၍လည်းကောင်း၊ ပေါ်တူဂီစစ်ဗိုလ်များလည်း မိမိတို့၏ဘုရင်မင်းက မျက်ခြေမပြတ် အလစ်မပေးစောင့်ကြည့်နေကြောင်း သိကြသည်။^{၁၉၇}ဟူ၍လည်းကောင်း ရေးသားဖော်ပြခဲ့သည်။

ရခိုင်တို့ အားပေးကူညီမှုကို ရရှိသောပေါ်တူဂီတို့လည်း ကျွန်ကုန်ကူးခြင်းဖြင့် စီးပွားရှာကြသည်။ ထိုစဉ်က ဘင်္ဂလားမြစ်ဝကျွန်းပေါ်တစ်လျှောက်သည် ကျွန်ဖမ်းရာဒေသကြီးအဖြစ် နာမည်ကြီးသည်။ အေဒီ ၁၆၂၇ ခု၊ ဖေဖော်ဝါရီ လတစ်လတည်းတွင် ဘင်္ဂလားမှ ဖမ်းဆီးမိသောကျွန်ပေါင်းသည် ၁၈၀၀ခန့်ရှိသည်ဟုဆိုသည်။^{၁၉၈} မန်နရစ်၏မှတ်တမ်းအရ ဒီယင်းဂါးသို့ ဖမ်းယူခဲ့သောလူပေါင်းမှာ တနှစ်လျှင် ၃၄၀၀ခန့်ရှိမည်ဟု ခန့်မှန်းရသည်။^{၁၉၉}

ကျွန်ရောင်းဝယ်ရေးမှာ ရခိုင်ဘုရင်တို့အတွက် စီးပွားရေးလုပ်ငန်းဖြစ်သည်သာမက နိုင်ငံရေးအတွက်လည်း အထောက်အကူပြုသည်။ တနေ့တွင် မဂိုတို့ စစ်တကောင်းကို သိမ်းယူလိမ့်မည်ဟု တွက်ကိန်းရှိသော ရခိုင်ဘုရင်တို့သည် ပေါ်တူဂီတို့၏ကျွန်ဖမ်းခြင်း၊ ကျွန်ကုန်ကူးခြင်းကို အားပေးခြင်းဖြင့် မဂိုတို့၏နယ်ပယ်မှ လူဦးရေလျော့နည်းလာစေခြင်းဖြင့် မဂိုအင်အားစုများကို တွန်းလှန်ဖယ်ရှားစေခဲ့သည်။^{၂၀၀}

ဤသို့ ကျွန်ကုန်ကူးခြင်း ပြဿနာကြောင့်ပင် မဂိုတို့သည် ပေါ်တူဂီများစခန်းချရာ ဟူးဂလီမြို့ကို အေဒီ ၁၆၃၂ခု၊ မေလတွင် ဝင်ရောက်တိုက်ခိုက် ဖျက်ဆီးခဲ့လေသည်။ ဤတွင် ပေါ်တူဂီတို့မှာ ရခိုင်ဘက်သို့ပို၍ ချဉ်းကပ်ခဲ့လေသည်။ သို့သော်လည်း အခွင့်ကြုံလျှင် ကြုံသည့်အတိုင်း သစ္စာဖောက်ကြလေသည်။

၎င်းနောက် မင်းသားငယ်မှာ ဒေါင်မာတင်ဟူ၍လည်းကောင်း၊ မင်းသမီးငယ်မှာ ပက်ထရိုနီလာ (Dom Mar tin and Petronila) အမည်ဖြင့် ဘုရင်ဂျီဘာသာဝင်တို့ လက်ဝယ်၎င်းတို့၏ ဓလေ့ထုံးစံယဉ်ကျေးမှုနှင့် ကြီးပြင်းခဲ့ရ သည်။^{၂၀၁} ဂုံဆဲလ်သည် ဂိုအာရို ပေါ်တူဂီဘုရင်ခံချုပ် အက်ဗီဒို (Aze vedo) အား မြောက်ဦးကို ပူးပေါင်းတိုက်ခိုက်ရန် စကားကမ်းလှမ်းခဲ့သည်။ ဘုရင်ခံချုပ်က အေဒီ ၁၅၁၅ခုနှစ် အောက်တိုဘာလတွင် ဒေါင်ဖရန်စစ္စကို ဆိုသူဦးဆောင်သော စစ်သင်္ဘော ၁၄စီးကို လွှတ်ပေးခဲ့သည်။ ဂုံဆဲလ်မရောက်လာမီ ဒတ်ချ်ပါဝင်သော ရခိုင်ရေတပ်က မြောက်ဦးမှ စုံဆင်းလာ

၁၃၃။ Mr. Collis, The Land jof ...The taking of Hugali P. 180
၁၃၄။ ဦးလှဒင် ရတနာရွှေမြေ စာ-၁၂၄
၁၃၅။ ဦးလှဒင် ရတနာရွှေမြေ စာ-၁၃၈၊ ဦးလှဒင် ရတနာရွှေမြေ စာ-၃၆၁
၁၃၆။ ဦးလှဒင် ရတနာရွှေမြေ စာ-၁၃၈
၁၃၇။ ဦးလှဒင် ရတနာရွှေမြေ စာ-၁၃၉၊
၁၃၈။ ဦးလှဒင် ရတနာရွှေမြေ စာ-၁၄၁
၁၃၉။ ဦးလှဒင် ရတနာရွှေမြေ စာ-၃၅၉-၃၄၀
၁၄၀။ Harvey, Burma, P. 143
၁၄၁။ Maurice Collis. The land of the Great Image. P. 9

ရခိုင်ရှေးဟောင်းမြို့တော်များ

၄၂

ထွန်းရွှေခိုင်

လေးလကြာ ပိုင်းထားပြီးနောက် စစ်တကောင်းမြို့ကျသည်။ မန်ကြီးလည်း ကျဆုံးခဲ့လေသည်။ ဂုံဆဲလ်လည်း (၆)နှစ်အရွယ် သားငယ်နှင့် သမီးငယ်တို့ကို ပေါ်တူဂီဘုန်းတော်ကြီး ရာပဲလ်(Raphael)၏အကူအညီနှင့် မဂိုပိုင်နက် ဟူဂလီသို့ ပို့ထား လိုက်သည်။

မဟာမိတ်ပြုခြင်းကို လိုလားသော်လည်း နိုင်ငံရေးအရ ထိပါးရိပါးလာမှုကို ပြတ်သားစွာ အရေးယူဆောင်ရွက်ခဲ့ကြောင်း တွေ့ရသည်။ အဆိုပါသံတမန်များအား ခွင့်ပြုချက်မရပဲ နိုင်ငံခြားသံတမန်များကို နိုင်ငံတွင်း ခေါ်ဆောင်လာမှုနှင့် ပတ်သက်၍ ဒတ်ချ်ဘုရင်ခံချုပ်ထံ ရာဇသံပေးပို့ခဲ့လေသည်။^{၁၅၆} ယင်းအပြင် သီရိသုဓမ္မရာဇာသည် စီးပွားရေးအမြင်ရှိ၍ ရခိုင်ပြည်၏အဓိကအသက်သွေးကြောဖြစ်သော ဆန်စပါးရောင်းဝယ်ရေးကို ဘုရင်ပိုင်အဖြစ် ချုပ်ကိုင်ခဲ့ရာ စိတ်တိုင်းကျ ချယ်လှယ်ခွင့်မရသော ဒတ်ချ်တို့က မကျေနပ်ခဲ့ချေ။

၎င်းနောက် မြောက်ဦးထီးနန်းကို ဆက်ခံကြသော နရပတိကြီး (၁၆၃၈-၁၆၄၅)နှင့် သတိုးမင်းတရား (၁၆၄၅-၁၆၅၂)လက်ထက်တွင် ဆက်ဆံရေးမပြေလည်ခဲ့ချေ။ နောက်ဆုံးဒတ်ချ်သင်္ဘောတစ်စီးကို သိမ်းယူပြီး သင်္ဘောသားများကိုပါ ဖမ်းဆီးအရေးယူသည့်ကိစ္စကြောင့် အေဒီ ၁၆၄၅ခုနှစ် ဒတ်ချ်ကုန်တိုက်ကို ပိတ်ပင်ခဲ့သည်။^{၁၅၇} အေဒီ ၁၆၅၂ခုနှစ်တွင် စန္ဒသုဓမ္မရာဇာနန်းတက်ပြီးနောက် ဒတ်ချ်တို့သည် ကုန်တိုက်တစ်ခု ဖွင့်လှစ်ရန် ကမ်းလှမ်းလာခဲ့ သည်။ ထို့နောက်အောက်တိုဘာလတွင် ဂျွန်ဂူးဆင် (Joan Goessons) ကို ကိုယ်စားလှယ်ခန့်အပ်ကာ ကုန်သွယ်ရေးပြန်လည် အသက်သွင်းနိုင်ရေးအတွက် ဘာတေးဘီးယားမှ သင်္ဘောများ စေလွှတ်ခဲ့သည်။^{၁၅၈}

ဘုရင်မင်းမြတ်က ကောင်းစွာလက်ခံတွေ့ဆုံပြီး ကုန်တိုက်သစ်တစ်ခု ဆောက်လုပ်ခွင့်ပြုသည်။ အသစ် ဆောက်လုပ်သောမြောက်ဦးရုံ ဒတ်ချ်ကုန်တိုက်တွင် ဂူးဆင်သည် ၁၆၅၆ခုနှစ်တွင်လည်းကောင်း၊ ဟင်ဒရိတ်ဒီဒိုင်ယူ (Hendriek de Dieu) သည် သူကွယ်လွန်သည့် ၁၆၅၈ခုနှစ် ဇူလိုင်လထိ လည်းကောင်း၊ ဗြူပတ် (Voor Burg) သည် ၁၆၆၅ခုနှစ်ထိ လည်းကောင်း၊ ကုန်တိုက်မှူးများအဖြစ် ဆောင်ရွက်ခဲ့ကြသည်။ ဤသို့စက်ရုံများ ကုန်တိုက်များ ဆောက်ကာ အခိုင်အမာ တည်ဆောက်ခဲ့သော ကုန်သွယ်ရေးကို အခြေခံသော ဒတ်ချ်ရခိုင် ဆက်ဆံရေးမှာ ၁၆၆၁ခုနှစ်အတွင်း ပေါ်ခဲ့သော မဂိုအင်ပါယာအတွင်း နန်းလှပွဲများကြောင့် တခန်းရပ်သွားခဲ့ရလေသည်။

အေဒီ ၁၆၆၁ခု ဩဂုတ်လ(၂၆)ရက်နေ့တွင် မဂိုစစ်ရှုံးဘုရင် ရှာရှူးဂျာသည် မြောက်ဦးဘုရင်ထံ ခိုလှုံရောက်ရှိ လာခဲ့သည်။ ထိုအချိန် မြောက်ဦးရွှေနန်းတွင် စန္ဒသုဓမ္မရာဇာအုပ်စိုးလျက် ရှိလေသည်။ ဒက္ကားဘုရင်ခံ ရှာယစွတာခန်က ရှာရှူးဂျာအား ဖမ်းဆီးပေးရန် ဒတ်ချ်တို့အား အကူအညီတောင်းခဲ့သည်။ ဟူဂလီမှ ဒတ်ချ်ကုန်တိုက်မှူးကလည်း ရှာရှူးဂျာအား ပြန်လည်ပေးအပ်ရန် မေတ္တာရပ်ခံသည့် စာတစ်စောင် ရခိုင်ဘုရင်ထံ ပေးပို့ခဲ့သည်။^{၁၅၉} သို့သော် စန္ဒသုဓမ္မရာဇာကား လုံးဝအရေးတယူမဆောင်ရွက်ခဲ့ချေ။ မဂိုတို့အနေနှင့်လည်း ရခိုင်တို့နှင့်မလွဲမသွေစစ်ဖြစ်မည့် အရေးတွင် ရခိုင်ရေတပ်၏ ကျွမ်းကျင်မှုကို မယှဉ်နိုင်ကြောင်း ကောင်းစွာသိသည်။ သို့နှင့် ဒတ်ချ်တို့ထံမှ အကူအညီတောင်းခံခဲ့သည်။ ဘင်္ဂလားရှိ ဒတ်ချ်တို့က ငြင်းပယ်လိုက်သောအခါ အေဒီ ၁၆၆၅ခုနှစ် မတ်လတွင် ဘာတေးဘီးယားသို့ သံအဖွဲ့တစ်ဖွဲ့စေလွှတ်၍ ရခိုင်နှင့် မဂိုအရေးအခင်းတွင် ပြတ်ပြတ်သားသားရွေးချယ်ဆုံးဖြတ်ဖို့ လိုကြောင်း၊ အကယ်၍ ရခိုင်တို့နှင့်အဆက်အသွယ် ဆက်လုပ်ပါက ဒတ်ချ်တို့အားလုံးကို ဘင်္ဂလားနယ်မှ အပြီးအပိုင်နှင့်ထုတ်ပစ်မည်ဖြစ်ကြောင်း ရာဇသံပေးခဲ့သည်။^{၁၆၀}

ဒတ်ချ်တို့အဖို့ ရှေ့မတိုးသာ နောက်မဆုတ်သာ အခြေအနေကြောင့် ဘာတေးဘီးယားကောင်စီသည် လက်ရှိ အနေအထားနှင့် အနာဂတ်အတွက် မူဝါဒချမှတ်နိုင်ရန်အတွက် အရေးပေါ်အစည်းအဝေးတစ်ရပ် ကျင်းပခဲ့သည်။ ဒတ်ချ် တို့အတွက် လက်ရှိအနေအထားတွင် ရခိုင်နှင့် ဘင်္ဂလားတစ်ခုခုကို ရွေးချယ်ရမည်ဖြစ်သည်။ ထိုအချိန်က ရခိုင်ပြည်နှင့် ကုန်သွယ်ရေးမှာ ဘင်္ဂလားလောက်အကျိုးမဖြစ်ထွန်းချေ။ ဆန်စပါးနှင့် ကျွန်းကို ဘင်္ဂလားမှလည်း အလှူပယ်ရရှိနိုင်သည်။ ရခိုင်ပြည်နှင့် အနာဂတ်ကုန်သွယ်ရေးမှာ တိုးချဲ့ရန် မရေရာ၊ မသေချာ။ ထိုအထဲ နန်းတွင်းရေးက ရှုပ်လှုပ်ချေသေး၏။ ဘင်္ဂလားနှင့်ကုန်သွယ်မှုမှာ အေဒီ ၁၆၂၇ခုနှစ် ကုန်သွယ်မှုစတင်သည်မှ စ၍ ယနေ့ (၁၆၆၅)ခု နှစ်ထိ မှန်မှန်ကြီးတိုးတက် နေပေသည်။ ၎င်းပြင် ရခိုင်ပြည်တွင် မြောက်ဦးတစ်မြို့တည်းသာ ကုန်တိုက်ဖွင့်၍ရှိသော်လည်း ဘင်္ဂလားတွင် ချင်ဆူရာ (Chinsura) ကာဆင်ဘဇာ (Kasim Bazar) နှင့် ပတ္တနာ (Patna) မြို့တွင် ကုန်တိုက်ဖွင့်လှစ်ထားရှိသည်။ ချင်ဆူရာတွင် ခံတပ်ပင် ဆောက်ခွင့်ပြုထားပေသည်။ သို့ဖြစ်ရာ ဘာတေးဘီးယားကောင်စီသည် ရခိုင်တို့ကို အဆက်အသွယ်ဖြတ်ရန် ဆုံးဖြတ်ချက်ချမှတ်ရတော့သည်။ ဤနည်းဖြင့် မြောက်ဦးခေတ် ရခိုင်ဒတ်ချ်ဆက်ဆံရေးမှာ နိဂုံးချုပ်သွားခဲ့လေသည်။

၁၅၆။ DGE Hall. Burma P-79, 72
၁၅၇။ DGE Hall. Burma. P-72
၁၅၈။ Hall; Dutch-Ral-P-79
၁၅၉။ Hall; Dutch-Ral-P-79
၁၆၀။ Hall; Dutch-Relation P-89

ရေးရှိသော ဆိပ်ကမ်းဖြစ်၍ စိတ်ချရခြင်း၊ အခွန်အကောက်မရှိခြင်း စသည်တို့ကြောင့် ထိုအချိန်က ရေကြောင်းကုန်သွယ်မှု ဆိပ်ကမ်းအဖြစ် ထင်ရှားစည်ကားလျှက်ရှိပေသည်။ ၎င်းအပြင် မြောက်ဦးမြို့တော်တွင် ဒတ်ချ်တို့၏အဓိကလိုအပ်ချက်ဖြစ်သော ဆန်စပါးနှင့် ကျွန်များလည်း အလုံအလောက်ဝယ်ယူရရှိနိုင်ရာ ကုန်သည်တို့၏လိုအပ်ချက်ကို ဖြည့်ဆည်းပေးနိုင်ခဲ့သည်။

မြောက်ဦးခေတ်ဘုရင်များလည်း နိုင်ငံခြားသားများနှင့် ကုန်သွယ်မှုကို စိတ်ဝင်စားကြသည်။ ကုန်သွယ်မှုအတွက် ခေတ်မီအတွေးအခေါ်ရှိကြသည်။ နိုင်ငံခြားသားများ လာရောက်ရောင်းဝယ်ကြရန်အတွက် ကုန်တိုက်များ ဆောက်လုပ်ပေးခြင်း^{၁၆၆} အခါအားလျော်စွာ အကောက်ခွန်မဲ့ လွတ်လပ်စွာရောင်းဝယ်ခွင့်ပြုခြင်း^{၁၆၇} စသည်တို့ဖြင့် ဆွဲဆောင်မှုများပြုလုပ်ပေးသည်။ မင်းရာဇာကြီး၏ အမိန့်ပြန်တမ်းတစ်ရပ်တွင် 'ကြည်းရေသွားလာသည့် ကုန်သည်တို့ကို မည်သည့်ဆိပ်ကမ်းမဆို ရောင်းဝယ်ဖောက်ကားစေ၊ အကောက်အစား အခေါ်အမေး မရှိစေနှင့်' ဟူ၍တွေ့ရသည်။ ဤကား စီးပွားရေးနည်းဗျူဟာ တစ်ရပ်ပင်ဖြစ်သည်။

ရခိုင်သို့ ဒတ်ချ်တို့တင်သွင်းပေးသော သွင်းကုန်များမှာ ဟင်းခတ်အမွှေးအကြိုင်နှင့် ဂျပန်သံသည် အဓိကဖြစ်သည်။ ၎င်းပြင် အိန္ဒိယပြည်ဖြစ် အထည်အလိပ် ဆေးရွက်ကြီးများ ကြော့စေ့များနှင့် နိုင်ငံခြားသုံးငွေများ တင်သွင်းသည်။ ကြော့စေ့^{၁၆၈}ကို ရခိုင်ပြည်တွင် ငွေလဲလှယ်ရာတွင် ငွေကြေးအဖြစ် အသုံးပြုသည်။ ဂျပန်သံမှာ တမောင်း^{၁၆၉}လျှင် ၄၂-ကျပ်ဈေး ရှိသည်။^{၁၇၀}

ရခိုင်ပြည်မှ အဓိကပို့ကုန်များမှာ ဆန်စပါး၊ ကျွန်း၊ မဲနယ်၊ ခြိတ်၊ ဆင်၊ အထည်ကြမ်းအနက်စ၊ ပျားဖယောင်းတို့ဖြစ်သည်။ ဆန်စပါး၊ ခြိတ်နှင့် မဲနယ်ရောင်းဝယ်ခြင်းကို ဘုရင်က ကြီးကြပ်ထားသည်။ မဲနယ်မှာ တစ်မောင်းလျှင် ရခိုင်ဒင်္ဂါး (၄)ကျပ်ခန့် ဈေးရှိသည်။ ခြိတ်တစ်မောင်းလျှင် မူလတွင် ၃၂ကျပ်ဈေး ရှိသော်လည်း ၁၆၄၁ခုနှစ်မှစ၍ ၈၂-ကျပ် ဈေးထိရှိလာရာ နောင်တွင် ၁၁ကျပ်ထိ တက်သွားသည်။ တီပူရနယ်^{၁၇၁} (Tippera) ထွက် အဝတ်နက် စဒုံဂရီပိုင်းမှာ ၁၂ ကျပ်ဈေးရှိသည်။ ဒတ်ချ်တို့သည် သူတို့၏ကိုလိုနီနယ်စိုက်ခင်းများရှိ ကျွန်းများအတွက် အဆိုပါအဝတ်နက်စကို အများအပြား ဝယ်ယူကြသည်။^{၁၇၂}

ရခိုင်ပြည်နယ်မှထွက်ကုန်များအနက် ဆင်မှာထွက်ချေအကိုက်ဆုံးဖြစ်သည်။ အိန္ဒိယပြည် ကိုရိုမန်ဒယ်ကမ်းခြေသို့ တင်ပို့သည်။ မြောက်ဦးတွင် ဆင်တစ်ကောင်လျှင် ရခိုင်ဒင်္ဂါး ၁၃၀၀မှ ၁၄၀၀ကျော်ထိ ရှိသော်လည်း ပုလီကတ် (Pulicat) နှင့် အခြားကမ်းခြေရှိ အလုပ်ရုံများတွင် လေးဆမျှ ဈေးရရှိကြသည်။^{၁၇၃} ရှေးခေတ်ရခိုင်တို့သည် ဆင်ကိုတွင်ကျယ် စွာအသုံးပြုခဲ့ကြသည်။ ဘုရင်ကိုယ်တိုင် ဆင်ဖမ်းလေ့ရှိသည်။ ဆင်ဝန်ကြီး၊ ဆင်ကဲကြီး၊ ဆင်အောင်းမဝန်၊ ဆင်ထိန်း၊ စသည်တို့မှာ ဆင်တပ်မတော်၏ ရာထူးများပင်ဖြစ်သည်။ မင်းရာဇာကြီးလက်ထက် ဘင်္ဂါသို့ ချီတက်ရာတွင် ဆင်(၇၀၀) ပါသည်ဟုဆိုသည်။ မန်နရိတ်၏မှတ်တမ်းအရ သီရိသုဓမ္မရာဇာ ဘိသိက်ပွဲတွင် ဆင်(၄၀၀)စီတန်းလှည့်လည်ပုံကို မြင်ခဲ့ရကြောင်းဆိုသည်။ ဆင်များကိုလေ့ကျင့်ရာတွင် ဆင်ကျောင်းကို ငစရိုင်းကျွန်းတွင် ဖွင့်လှစ်ထားသည်။ နတ်တော်လတွင် ဆင်ပြိုင်ပွဲများ ကျင်းပပြုလုပ်သည်။

-
- ၁၆၉။ မင်းရာဇာကြီးစာတမ်း (ပေမူ) ယီဝမ်း-၈၊ အမျိုးသားတိုက်ပိုင်-၁၆၃၂
 - ၁၇၀။ ရခိုင်ဒင်္ဂါးတကျပ်လျှင် ကြော့စေ့ ၂၆၆၀ ရှိသည်ဆိုသည်။ (ရခိုင်ညွှန်ဖူးစာ-၂၂၁) ဒတ်ချ်တို့ထံမှ ဒင်္ဂါးတကျပ်ဖိုးကို (၄၈)ပိသာနှုန်းနှင့် ဝယ်ယူရသည်။
 - ၁၇၀။ တမောင်း-ရခိုင်ပြည်တွင် ယခုထက်တိုင် အသုံးပြုကြသေးသည်။ အင်္ဂလိပ်ပေါင်ချိန် ၄၆ ခန့်ရှိသည်။
 - ၁၇၂။ Hall; Dutch-Relation P-83
 - ၁၇၃။ တီပူရနယ်-ရခိုင်ပြည်မြောက်ပိုင်း ယခု အာသံနယ်တွင် ရှိသည်။
 - ၁၇၄။ Hall; Dutch-Relation P-82, 83
 - ၁၇၅။ Dutch-Trade with Arakan Page-82
 - ၁၇၆။ Dutch-Trade with Arakan Page-82
 - ၁၇၇။ Among the Slavers of Dianga. P. 91
 - ၁၇၈။ Hall; Dutch-Relation P-82.

ဤသို့ နိုင်ငံခြားကုန်သည်များကို ဆန်စပါးရောင်းရာတွင် နှစ်နာမူမရှိပဲ အောင်မြင်ခဲ့ခြင်းမှာ မြောက်ဦးခေတ် ဘုရင်များ၏ ဆန်စပါးထုတ်လုပ်မှုနှင့် ရောင်းဝယ်မှုဆိုင်ရာ နည်းစနစ်ကျ၍ဖြစ်သည်။^{၁၁၁} ရခိုင်ထီးနန်းသုံး ရွှေမျဉ်းခမ္ဘာသတ် ကျမ်းလာအတိုင်း ဆောင်ရွက်သည်ဟု သိရသည်။

ဘုရင်သည် ဆန်စပါးထုတ်လုပ်ရောင်းဝယ်မှုကို တာဝန်ယူထားရာ လယ်ယာလုပ်ငန်းကို လုပ်ကိုင်လိုသူများ အတွက် ကြွေးမြီချ^{၁၁၂} (ငွေချေးခြင်း)ကို ဘုရင့်ဘဏ္ဍာတော်မှ စိုက်ထုတ်ပေးသည်။ ကျေးရွာအုပ်ချုပ်သူ၊ သူကြီးတို့က မိမိတို့ ကျေးရွာရှိလယ်သမားစာရင်း၊ စိုက်ပျိုးဧရိယာ(ဝါးတာဖြင့်တိုင်းသည်) လယ်စရိတ်အထွေထွေ မည်မျှကုန်ကျမည်ကို စာရင်းပြုစုပြီး အချုပ်လူကြီးထံပို့ရသည်။ အချုပ်လူကြီးက စစ်ဆေးကာ မှန်ကန်ပါကြောင်း၊ မည်မျှထွက်နိုင်ကြောင်း၊ ဘုရင့်ဘဏ္ဍာတော်အတွက် မည်မျှအကျိုးရှိကြောင်း ပြည်စိုးကြီး^{၁၁၃}ထံတင်ပြရသည်။ ပြည်စိုးကြီးက လိုအပ်သည်များကို စစ်ဆေးညွှန်ကြားပြီး တောင်သူလယ်သမားများအား ဘုရင့်ဘဏ္ဍာတော်မှ ကြွေးမြီးချသည်။ တနည်းအားဖြင့် ငွေထုတ်ချေးခြင်းဖြစ်သည်။ သို့သော် အတိုး လုံးဝမပေးရချေ။

စပါးပေါ်ချိန်ရောက်သောအခါ ဘုရင့်ကိုယ်စားလှယ်တော်များသည် တောင်သူလယ်သမားများထံမှ စာရင်းနှင့် ကောက်ယူသည်။ ထွက်ရှိသောစပါးများကို ဒေသန္တရစပါးကျီများဖြင့် ယာယီသိုလှောင်ထားပြီးနောက် အခိုင်အမာ သိုလှောင်နိုင်ရန်အတွက် မြောက်ဦးမြို့တော်သို့ တင်ပို့ရသည်။ မြောက်ဦးမြို့တော်တွင် ဆန်ထားရာ စပါးကျီပေါင်း (၄၁)ကျီရှိသည်။ ယခုရှေးဟောင်းသုတေသနမှ (၁၄)ကျီကို ထိန်းသိမ်းထားရှိသည်။ အဆိုပါကျီများမှာ အောက်ခြေမှ ကြွက်မဖောက်နိုင်အောင် အောက်ခြေနှင့်ပတ်လည်တွင် ကျောက်သားပကတိဖြင့် သေသေသပ်သပ်ဆောက်လုပ်ထားသည်။ ရေစိမ့်မဝနိုင်ဟုဆိုသည်။ စိုထိုင်းခြင်းမရှိအောင် ရေထွက်မြောင်းများ ဖောက်လုပ်ထားသည်။ အများအားဖြင့် ရေမဝင်သော ကုန်းမြေနေရာများတွင် ဆောက်လုပ်ထားခဲ့ကြသည်။ ခေတ်မီ၍ စနစ်တကျ ဆောက်လုပ်ထားခြင်းဖြစ်သည်။ ယခုတိုင်လေ့လာတွေ့ရှိနိုင်သည်။

- ၁။ လေသာကျီတော်ကြီး (မြို့တောင်ဘက် လေသာတောင်တလျှောက်)။
- ၂။ ပုဏ္ဏားမြောင်းကျီတော်(မြို့အရှေ့ဘက် ပုဏ္ဏားမြောင်းဘေး)။
- ၃။ မျှော်တော်မူကျီငယ် (မြို့အရှေ့ဘက်မျှော်တော်မူတောင်ထိပ်)။
- ၄။ ဝင်မနားကျီတော်ကြီး။
- ၅။ တဘက်ဆည် ကျီတော်ကြီး (မြို့မြောက်ဘက် သျှစ်သောင်းအရှေ့ပြင်ထိပ်)။
- ၆။ တဘက်ဆည်ကျီတော်ငယ်(သျှစ်သောင်းဘုရားအနီး)။
- ၇။ ရဲလှကျီတော်ကြီး (မြို့မြောက်ဘက် ရဲလှတံခါးအနီး)။
- ၈။ ရွှေပျော့ကျီတော်ကြီး (မြို့အနောက်မြောက် ဘားဘူစာရကုန်း)။
- ၉။ ရီတခါးကျီတော်ကြီး (မြို့အနောက်မြောက် ယွန်းတစ်ခွက်ဆရာတောင်အနီး)။
- ၁၀။ ရီတခါးကျီတော်ငယ် (မြို့အနောက်မြောက် ယွန်းတစ်ခွက်ဆရာတောင်အနီး)။
- ၁၁။ မှောက်တော်ကျီတော်ကြီး (မှောက်တော်တခါးအနီး)။
- ၁၂။ ကြောင်လည်ဒီကျီတော်ကြီး (ပီပင်ကုန်းရွာ အနောက်ဘက် ကြောင်လည်ခံ ခံတပ်အနီး)။
- ၁၃။ ကျက်ပိတ်ကျီတော်ကြီး (မြို့တောင်ဘက် မောလိပ်ကန်အနီး)။

တို့ကို အစိုးရထိန်းသိမ်းထားရှိသည်။ ပြည်စိုးကြီးသည် ဤသို့ အစိုးရစပါးကျီများသို့ ရောက်ရှိလာသောစပါးများကို စာရင်းချုပ်ပြုလုပ်ပြီး တစ်နှစ်အတွက် စပါးလိုအပ်ချက်ကို တွက်ချက်သည်။ ရောင်းနိုင်သည့်စပါးများကို ရောင်းချရန် အတွက် ရခိုင်ပြည်တစ်ဝှန်းလုံးမှ အဝယ်တော်ကိုယ်စားလှယ်တော်များကို ခေါ်၍ အစည်းအဝေးပြုလုပ်သည်။ နိုင်ငံခြားတိုင်းပြည်များသို့ စေလွှတ်ထားသော စီးပွားရေးသူလျှို့များထံမှ ရရှိသည့်နိုင်ငံတကာ ဆန်စပါးဈေးနှုန်းတို့ကို ထည့်တွက်

၁၈၁။ Hall; Dutch-trade with Arakan P.81

၁၈၂။ ရခိုင်ညွှန်ဖူး၊ စာ- ၂၂၄ စောသိန်းတန်၊

၁၈၃။ (က) တက်ထွန်းနီ(မြောက်ဦး)မြောက်ဦးခေတ် ဆန်ရောင်းဝယ်ရေး၊ ရခိုင်တန်ဆောင် ၁၅/စာ-၅၃
 (ခ) ဦးဘဝံ၊ မြောက်ဦးခေတ် စီးပွားရေးရာ၊ ရခိုင်တန်ဆောင်၊ ၁၉၅၁/၂၅-၂၇
 (ဂ) ထွန်းယဉ် (စစ်တွေ) မြောက်ဦးခေတ်သမဝါယမ ရခိုင်တွဲ ၃၊ စာ-၁၈

ရွှေမြို့တော်အတွင်း အနယ်နယ်အရပ်ရပ်မှလာရောက်ကြသော ဧည့်သည်တော်များ ပြည့်နှက်လျက် ရှိလေသည်။ ကုန်များပေါ်တွင် အခွန်အကောက် ကင်းလွတ်ကြ၍ ကုန်သည်များသည် အမျိုးမျိုးအစားစားသော ကုန်များကို သင်္ဘောဖြင့် တင်ဆောင်ခဲ့ကြသည်။ ကုန်သည်များတွင် အိမ်နီးချင်း တိုင်းပြည်များဖြစ်သော ဘင်္ဂလား၊ ပဲခူး၊ မုတ္တမများသာမက ယိုးဒယား၊ ဝိယက်နမ်၊ ကမ္ဘောဒီးယား^{၁၁၄} တို့မှ ကုန်သည်များလည်း ပါရှိသည်။ အိန္ဒိယပြည်ရှိ နေရာအနှံ့အပြားမှလည်း သင်္ဘောများဖြင့် လာရောက်ကြရာ မူဆိုလာပါတန် (Musulapatan)၊ နာဂပါတန် (Nagapatan)နှင့် မော်လဒီဗီးယား ဘုရင့်နိုင်ငံများမှ ခရီးသည်များကို တွေ့ရသည်။ ယင်းခေတ် ယင်းအချိန်က တန်ခိုးအာဏာဘက်တွင်လည်းကောင်း၊ ကြွယ်ဝချမ်းသာမှု၌လည်းကောင်း၊ စံထားရသည်။ စူမတြားကျွန်း၊ ဂျာဘားကျွန်းကြီး၊ ကျွန်းကလေး၊ အာချန် (Achan)၊ မကာဆာ(Macassar)နှင့် မြန်မာ (Bima)တို့လည်း သင်္ဘောများဖြင့် လာရောက်ကြသည်။ ဤသို့ အတိုင်းတိုင်းအပြည်ပြည် မှ လူအမျိုးမျိုး၊ အယူဝါဒအမျိုးမျိုး၊ ဝတ်စားဆင်ယင်ပုံအမျိုးမျိုး၊ အသားရောင်အမျိုးမျိုးဖြင့် မျက်စိရှုပ်လောက်အောင်ပင် ရှိတော့သည်။ နိုင်ငံခြားကုန်သည်များသည် စိန်၊ ပတ္တမြား၊ နီလာ၊ ဥဿားဖရား၊ ရွှေ၊ ငွေ စသည့် ရတနာများအပြင် သံ၊ သွပ်၊ ကြေးနီ၊ ရေနံစသည့် သတ္တုပစ္စည်းများ၊ စားနပ်ရိက္ခာ၊ ဆေးဝါး၊ အမွှေးအထုံ၊ ကော်ဇော၊ သတ္တုအိုးများ၊ ငါးကြီးအံဖတ်၊ ခြံတံ၊ ဘိန်း၊ ပြဒါးစသည့် လူအသုံးအဆောင်များကို ယူဆောင်လာခဲ့ပြီး မြောက်ဦးမြို့ဈေးတွင် ဆိုင်ခင်းလျက် ရောင်းချကြသည်။^{၁၁၅}

အထက်တွင်ဖော်ပြခဲ့သည့်အတိုင်း မြောက်ဦးခေတ်၏ပြည်ပကုန်သွယ်ရေး စည်ပင်ပြောခဲ့ခြင်းမှာ တိုင်းပြည် အခြေအနေ အေးချမ်းသာယာခဲ့သည့်အပြင် နိုင်ငံခြားကုန်သည်များ ယုံကြည်အားကိုးလောက်အောင် ခိုင်မာသော ငွေကြေးစနစ်ရှိခဲ့၍ ဖြစ်ပေမည်။ ရခိုင်ပြည်တွင် အေဒီ ၄ ရာစု၊ ဝေသာလီခေတ်ကပင် ဒဂုံ၊ သွန်းလုပ်၂၅ ကုန်သွယ်မှု အတတ်ရှိခဲ့ပြီးဖြစ်ရာ မြောက်ဦးခေတ်ဆက်ခံသော မင်းများလည်း သူတို့၏ဘိုးဘွားဘီဘင်တို့၏ သမိုင်းအမွေကို ဆက်ခံ ခဲ့ကြပေမည်။

မြောက်ဦးခေတ်တွင် ရက်ပိုင်းမျှသာ စိုးစံခဲ့သော မင်းများမှအပ ကျန်မင်းများအားလုံး ဒဂုံ၊ သွန်းလုပ်ခဲ့ကြမည် ဟု ယုံကြည်ရပေမည်^{၁၁၆}။ အဘယ်ကြောင့်ဆိုသော် ဒဂုံပေါ်တွင် မိမိအမည်ဘွဲ့တံဆိပ်ခတ်၍ မိမိဩဇာပျံ့နှံ့ရာ နယ်ပယ် အတွင်း အသုံးပြုခြင်းသည် တနည်းနည်းနှင့် အာဏာစက်သက်ရောက်မှုကို ဖော်ပြနိုင်ခြင်းကြောင့်ပင်ဖြစ်သည်။ ယနေ့ထိ မြောက်ဦးမင်းပေါင်း (၂၇)ဦး၏ ဒဂုံကို တွေ့ရှိပြီးဖြစ်သည်။ မင်းအမည် နန်းစံနှစ်များပါရှိ၍ သုတေသီများအတွက် များစွာအထောက်အကူပြုလေသည်။

၁၈၄။ ယခုခေတ် အမတော်ချေးခြင်းမျိုး၊ စိုက်ပျိုးရေးစရိတ်၊ ထုတ်ချေးခြင်း၏ ရှေ့ပြေးပုံစံဖြစ်သည်။

၁၈၅။ ဘုရင့်ကိုယ်စား တိုင်းပြည်ကို အုပ်ချုပ်ရသူ၊ အမတ်ကြီး၊ အိမ်ရှေ့မင်းပြီးပါက ဩဇာအာဏာအရှိဆုံးပုဂ္ဂိုလ်၊ နိုင်ငံတော်၏တတိယလူ။

၁၈၆။ ဒေါက်တာခင်မောင်ညွန့်၊ ရခိုင်ပြည်ပရောင်းဝယ်ရေး၊ စာ-၉၄

၁၈၇။ ယိုးဒယားကို Sian၊ ဝိယက်နမ်ကို Champai၊ ကမ္ဘောဒီးယားကို Cambja ဟု ဖော်ပြထားသည်။

၁၈၈။ (က) Manrique, Padre Maestro Frey Seb. Manrique in Arakan (1629-1635) P-29
(ခ) Manrique; Travels-P. 379

၁၈၈။ မြောက်ဦးမြို့ပြတိုက်ရှိ ဒဂုံ၊ သွန်းလုပ်ရာတွင် အသုံးပြုသော ကိရိယာတစ်ခုရှိသည်။ ဖမ်းယူခဲ့သော သံပန်းများကို ဒဂုံ၊ အစို့တွင် ဖြည့်သည်ဟု ရခိုင်ရာဇဝင်တွင် တွေ့ရသည်။

၁၈၉။ ဦးစံသာအောင်၊ ရခိုင်ဒဂုံ၊ စာ၂၉

၁၉၀။ Great City of Metropolis ဟူ၍ မန်နရစ်မူရင်းစာအုပ်တွင် သုံးထားသည်။

၁၉၁။ ထိုသို့ ဒီရေအတက်အဆင်းကြမ်းအောင် ရေတံခါးများဖြင့် စစ်ရေးအရတမင်ပြုလုပ်ထားကြောင်း ပါမောက္ခ ဦးမျိုးမြင့်စိန် ပြောပြခဲ့ဖူးပါသည်။

old Rock diamonds (algunas diamates de Roca vieja, y de fondo), of more then ordinary size. In the same golden hall stood eight pitchers (cantaros) of golds each four palms high, seven in circumference, and one inch thick. There were also nine dishes (?fuentes) of the same metal, each three palms high thirteen in circumference, and one inch thick.

This grand and very rich hall contains still those equally ancient and most celebrated precious Chanequas of the Tangu, the prime cause, past and present, of so many wars and so much bloodshed on the part of various Barbarian nations, such as the Siammes, the Pegus, Tangu, Bramas, Avvas, Sions, (Siones), and now at present the Mogos and Mogars. This unique treasure is contained in a casket of gold, two palms long and proportionately broad; the whold of it is covered with very artistic and delicate work representing a variety of boughs, flowers and birds; and within this tracery are enchased very fine diamonds, rubies and pearls of extraordinary greatness. This admirable casket stands in the centre of the hall on a square table of gold, three palms long; this table too is elaborately engraved, and set with many rich gems. To stimulate the more human cupidity, it is covered with a cloth of white satin, entirely embroidered with gold and pearls of ordinary size. I freely confess that, albeit I had seen in other parts of the East many things of great price and value, yet, when they opened the casket for me, and I beheld the Chanequas, I stood amazed, especially on seeing that I could scarcely fix my eyes on them, owing to the rutilant splendour they cast. These Chanequas are two rubies shaped like an obelisk and pyramid, of the length (altura) of the small finger, and the bottom of each has the circumference of a small hen's egg (ed va peggueno guebode gallina). These most precious jewels are used only at the coronation of the Mogo Kings, or in their greatest solemnities. The word Chanequa means the same as with us a pendent, or earring (sarcilos o arra cudas de las orejas); an article worn in the ears both by the Mogos, and the Pegus and Bramas; for this purpose, they pierce their ears when young, and put in them something heavy, which keeps stretching and enlarging them until they reach almost the shoulders.

In one of the inner courts of that palace there is also a statue of the King Braka (del Rey Brama), a Tyrant of the Empire of Pegu, who was slain by a Pegu Lord called Xemi Decatam, whom he had ordered to be killed. While quartering at a small country house (villa town), in some houses belongign to a Verela, or Ido-demple, with four thousand Bramas, this Brama King was waiting for the rest of his army, which he had ordered to collect, with the intention of marching against a Prince who had revolted in Martavan. Now, one night, Xemi Decatam with six hundred Pegus fell unexpectedly on him at the houses of the Varela. Luck would have it that they found the Tyrant busy in a closet, for he was suffering at the time from a flux of the belly, and they killed him in the very plight in which they surprised him. The Bramas hold him for a Saint, and as such they dedicated a Temple to him, because he had so greatly aggrandised and exalted their nation; and, to perpetuate his memory forever, they resolved to make an image of him. So, they made a bronze figure, which represents him in the very plight in which they surprised him. The Bramas hold him for a Saint, and as such they dedicated a Temple to him, because he had so greatly perpetuate his memory forever, they resolved to make an image of him. So, they made a bronze figure, which represents him in the very condition in which he met his death at the hands of the Pegus. This image looks exceedingly natural, and one cannot help wondering at the sickly expression of the face and the flabbiness of the body. He is seated on a table, also of metal, and around him are sundry monstests in bronze of surprising size. The most wonderful are four Giants of both sexes, each sixteen palms high, and holding maces in their hands: a monstrous brood. With them there is another monster of the same material, half-elephant, half-bull, eleven palms high, another horrid-looking object. Still other animals, also of bronze form part of that cortege; but as they are of ordinary shape and size, I shall not weary in describing them.

The statues of the four Giants were, they say, adorned with many precious stones, and in the places where they were enchased there are still the traces of them. It is also written in the books and Chronicles of the Bramas, that in the cavity of the statue of that King there were many precious stones of great value, and one sees still on the right, in the side near the belly, an opening through which, they say, they pulled them out. That statue is venerated by many of those Gentiles, who come to see it, and out of devotion anoint it with sandal (sandalos) and fragrant oils. And when people are afflicted with diarrhoea, they come to him as to their advocate against that infirmity, bringing vases full of water, they bathe him, and the water which flows out, after passing through his body, is collected and given to drink to those who suffer from the illness.

At a small distance from that Royal Palace, there is a Lake, the water of which is dammed off, and they say it is more then thirty leagues long (mas detreynta leguas de larg o). The lake is divided into several arms, containing many islets, quite cool, and planted with fruit-bearing trees. The greater number of these islets are inhabited by Raulins. Some of these live in Varelas, some of their Varelas being built like our Convents. Others live in private houses. I shall give a special account of them all, when I describe

မြောက်ဦးမြို့တော်

ကျွန်ုပ်တို့သည် ရခိုင်ဘုရင် နေပြည်တော်၏အကြောင်းနှင့် မြို့တော်၏အမည် မည်သို့မည်ပုံရရှိလာသည်ကိုဖော် ပြပါမည်။ လက်အောက်ခံ ဘုရင်နိုင်ငံများ၏ သရဖူအထွဋ်အထိပ် အားထားရာ နေပြည်တော်ကြီးပင် ဖြစ်ပေသည်။ ဤနေပြည်တော်ကြီး^{၁၂} သည် သာယာလှပသောတောင်ကြားတွင် တည်ရှိသည်။ နေပြည်တော်တည်ရှိရာ တောင်ကြား ပမာဏမှာ (၄၅)မိုင်ခန့်ရှိ၍ တောင်တန်းတောင်စွယ်များသည် သဘာဝခံတပ်သဖွယ် ဝိုင်းရံထားလျက်ရှိပေသည်။ အတွင်း ဘက်ကျသောတောင်ကြားများကို ပြင်ဆင်၍ တောင်ထိပ်မှ တောင်ခြေရင်းထိ ဝင်နိုင်ထွက်နိုင်သော တံခါးလိမ်၊ တံခါး ကောက်များပြုလုပ်ထားသည်။ တောင်ထိပ်များပေါ်တွင် အမြောက်ကြီးများကို အစီအရိတ်ဆင်ထားသေးသည်။ စစ်မက် လိုလားသောအခြားနိုင်ငံများ၏ရန်မှကာကွယ်ရန် တည်ဆောက်ခဲ့ခြင်းဖြစ်ရာ သဘာဝအတားအဆီးများဖြင့်ပြည့်သော ခံတပ်မြို့အား လွယ်လွယ်ကူကူနှင့် တိုက်ခိုက်နိုင်မည်မဟုတ်ပါချေ။ မြို့တော်၏အလယ်ခေါင်လောက်ကို မြစ်တစ်စင်းဖြတ် သွားရာ သဘာဝမြစ်လက်တက်များဖြင့် ခက်ဖြာစီးဆင်းလျက်ရှိပါသည်။ ဤသို့မြစ်ချောင်းများပေါ်တွင်မ လှေကြီးလှေငယ် များဖြင့် သွားနေကြရာ မြောက်ဦးမြို့ ပြည်သူပြည်သားများ၏ အဓိကခရီးသွားလာရေးမှာ ရေကြောင်းကိုပင် အသုံးပြုလျက် ရှိကြောင်း သိသာနိုင်ပါသည်။ ထိုသမ္မန်များမှာ ဘုရင့်လှေများပါသလိုပင် ပုဂ္ဂလိကလှေများလည်း ပါရှိသည်။ လှေများ ပေါ်တွင် အမျိုးမျိုးသော စားသောက်ကုန်ပစ္စည်းများ ဆန်၊ အရက်၊ အသား၊ ငါးစို၊ ငါးခြောက်၊ ထောပတ်၊ ဟင်းသီးဟင်း ရွက်၊ သစ်သီးဝလံများ တင်ဆောင်ပြီး မြစ်ကြောင်းတစ်လျှောက် တစ်မြို့လုံးရောင်းဝယ်ဖောက်ကားကြပေသည်။ ဈေးနှုန်း လည်း အလွန်ချိုသာလှသည်။ ထိုပစ္စည်းများကို ဈေးဟုခေါ်သောနေရာများ၌လည်း လွယ်လွယ်ကူကူဝယ်ယူနိုင်ကြသည်။ ဤမြစ်ကြောင်းမှ ပင်လယ်သို့ထွက်ရန် လမ်းနှစ်ခုရှိပေသည်။ ပထမလမ်းမှာ သင်္ဘောဆိပ်မှလမ်းဖြစ်၍၊ ဒုတိယ လမ်းမှာ နိုင်ငံခြားသားများ အများအပြားနေထိုင်ကြသော ဒိုးဘက်ဇီး (Dobazi)၏ဘေးနားလမ်းဖြစ်သည်။ ဒီရေတက်သော အခါတွင် ရေတံခါးခုနစ်ပေါက်မှ အရှိန်ပြင်းစွာ မြည်ဟီးဝင်ရောက်လာတတ်ပြီး ကျသောအခါလည်း အရှိန်နှင့်ပင် ကျသွား တတ်သည်^{၁၃}။ ဒီရေထရက်များဖြစ်သော လကွယ်ရက်များတွင် ဤဖြစ်စဉ်ကို ပို၍တွေ့ရသည်။ ဤအချိန်တွင် လှေငယ်များ ဝင်ထွက်သွားလာနေကြသည်ကို ကြည့်ရှုရသည်မှာ စိတ်လှုပ်ရှားဖွယ်ဖြစ်သည်။ ပြင်းထန်သောရေစီးကြောင့် လှေငယ်များ^{၁၄} မှာ လူးလိမ့်နေပေရာ ကျွမ်းကျင်သော တက်မကိုင်ပါမှသာ သက်သာရာရပေသည်။ အခါတရံ လှေများမှောက်၍ ပစ္စည်း များ ဆုံးရှုံးရသော်လည်း အသက်အန္တရာယ် မထိခိုက်ချေ။

မြို့တော်ရှိအိမ်များမှာ အလွန်မာသောကြိမ်နှင့်ဝါးများကို အသုံးပြု၍ ဆောက်လုပ်ထားကြသည်။ အမိုးမာ ဒေသ အခေါ် အုန်းလက်(ခနီ)ဖြင့် မိုးထားသည်။ အိမ်များကို ရာထူးဌာနန္တရာ အဆင့်အလိုက်သော်လည်းကောင်း၊ ငွေကြေး ချမ်းသာမှုအရသော်လည်းကောင်း၊ ကွဲပြားသိရှိနိုင်အောင် ဆောက်လုပ်ထားကြသည်။ ကြိမ်များ ဝါးများဖြင့် စိတ်ကူး စိတ်သန်းကောင်းစွာဖြင့် ရောင်စုံအကွက်များ ဖော်ထားသည်မှာ သေသပ်လှပရှုမငြီးဖွယ်ဖြစ်ပေသည်။ အဆိုပါအိမ်များမှာ သံမှိုကို လုံးဝမသုံးပဲ အလွန်ခိုင်ခံ့သော ဘင်္ဂလားကြိမ်^{၁၅}ဖြင့် ချည်နှောင်ထားသည်။ ဘင်္ဂလားကြိမ်များကို ဓားဖြင့်အလွန်

-
- ၁၉၂။ Great City of Metropolis ဟူ၍ မန်နရစ်မူရင်းစာအုပ်တွင် သုံးထားသည်။
 - ၁၉၃။ ထိုသို့ ဒီရေအတက်အဆင်းကြမ်းအောင် ရေတံခါးများဖြင့် စစ်ရေးအရတမင်ပြုလုပ်ထားကြောင်း ပါမောက္ခ ဦးမျိုးမြင့်စိန် ပြောပြခဲ့ဖူးပါသည်။
 - ၁၉၄။ မန်နရစ် Balons (Balones) ဟုခေါ်ဆိုရာ ရခိုင်အခေါ် ငချင်းလောင်းဟု ခေါ်သောချောင်းတွင် ဟိုမှသည်မှ သွားလာ၍ ငါးဖမ်းရာတွင် အသုံးပြုသောထွင်းလှေတစ်မျိုးကို ဆိုဟန်တူပါသည်။
 - ၁၉၅။ မန်နရစ် ပေါ်တူဂီတွင် ဘင်္ဂလားကြိမ်ဟုခေါ်ဆိုသော ကြိမ်ဖြစ်ကြောင်း ရေးသားထားသည်။ ဘင်္ဂလားမှလာသည့် ကြိမ်ဟုဖော်ပြထားခြင်း မရှိပါ။ ရခိုင်တွင်လည်း ထွက်ရှိနိုင်ပါသည်။

အပေါက်ဖောက်ထားကြပြီး အလေးတစ်ခုခုကို ထည့်ဆွဲထားလေ့ရှိကြသည်။ သို့ကြောင့်ပင် ၎င်းတို့၏နားရွက်မှာ ပုခုံးနားထိလှနိုးတိုင် တွဲရွဲကျလာသည်။

နန်းတော်အတွင်းဘက်တစ်နေရာတွင် ပဲခူးကို အုပ်ချုပ်ခဲ့သော ဘုရင်တစ်ပါး၏ရုပ်တုကို တွေ့ရသည်။ ၎င်းဘုရင်က သတ်ရန်အမိန့်ပေးပြီးသော သမိန်ဒီကာတန် (Xemi Decatam) ဆိုသော ပဲခူးမင်းသားတစ်ပါးကပင် အဆိုပါဘုရင်အား လုပ်ကြံသတ်ဖြတ်ခဲ့လေသည်။

ထိုဘုရင်သည် (Varela) တစ်ဦးပိုင်ဆိုင်သော ဆင်ခြေဖုံးရပ်ကွက်ရှိ အိမ်ငယ်တစ်ခုတွင် စစ်သည်လေးထောင်နှင့်အတူ စခန်းချနေခဲ့သည်။ ၎င်းသည် (Martavan) မုတ္တမတွင် ပုန်ကန်သော မြို့စားကို ချီတက်တိုက်ခိုက်ရန် ရည်ရွယ်ချက်ဖြင့် စစ်သားများစုဆောင်းရန် အမိန့်ပေးထားသည်ကို စောင့်နေခဲ့ခြင်းဖြစ်သည်။ တညတွင် သမိန်ဒီကာတန်သည် ပဲခူးစစ်သားခြောက်ရာနှင့်အတူ ထိုအိမ်ငယ်အတွင်းသို့ မမျှော်လင့်ပဲ ရုတ်တရက်ဝင်ရောက်တိုက်ခိုက်လေသည်။ ကံအားလျော်စွာပင် မင်းအား ဝမ်းသွားနေသောရောဂါကြောင့် အိမ်သာထဲတွင် အခိုက်အတန့်အားဖြင့် အလုပ်များနေစဉ်ပင် တွေ့ရှိရ၍ အံ့ဩမှုဖြင့် ကြက်သေသေနေစဉ် ကွပ်မျက်လိုက်လေသည်။ မြန်မာတို့အဖို့ကား သူရဲကောင်း၊ သူတော်ကောင်း(Saint) တစ်ဦးဖြစ်ပေရာ သူ့အတွက် ရည်ရွယ်၍ ဘုရားတစ်ဆူဆောက်လုပ်လှူဒါန်းခဲ့လေသည်။ အကြောင်းမှာ ၎င်းဘုရင်သည် သူ့နိုင်ငံအရှိန်အဝါ တိုးတက်ရေးအတွက် များစွာစွမ်းဆောင်ခဲ့ခြင်းကြောင့်ပင် ဖြစ်ပေသည်။ သူတို့ထာဝရ သတိရစေရန် ရည်ရွယ်၍ သူ၏ပုံတူ ရုပ်တုတစ်ခုကို သွန်းလုပ်ရန် ဆုံးဖြတ်ခဲ့ကြလေသည်။ ထို့ကြောင့် ပဲခူးသားတို့၏ လက်ချက်ဖြင့် သေလုနီးဆဲဆဲတွင် လက်ဆောင်အဖြစ် ကြေးသွန်းရုပ်တုတစ်ခုကို ကသောကမြေသွန်းလုပ်ခဲ့ကြလေသည်။ ဤရုပ်တုသည် အလွန်ပင်သဘာဝကျပေရာ ကြောက်စိတ်ဖြင့် ဖြူပတ်ဖြူရော်ဖြစ်နေသော မျက်နှာနှင့် အားနည်းပျော့ခွေနေသော ကိုယ်ခန္ဓာ သဏ္ဍာန်တို့မှာ မည်သူမျှ မအံ့ဩပဲ မနေနိုင်အောင်ပင်ဖြစ်ရပေသည်။ ၎င်းရုပ်တုကို သတ္တုဖြင့်ပြုလုပ်ထားသော စားပွဲပေါ်တွင် ထိုင်ခိုင်းထားပြီး သူ့ပတ်လည်တွင် ကြေးဝါဖြင့်ပြုလုပ်ထားသော သတ္တဝါဆန်းများကို အံ့မခန်း အရွယ်အစားဖြင့် ထုလုပ်ထားလေ့ရှိသည်။ လက်တွင် တင်းပုတ်များကိုင်ဆောင်ထားသော တဆယ့်ခြောက်လက်ဝါး (ခုနစ်ပေခန့်) မြင့်သောဘီလူး အထီးအမ လေးကောင်၏ရုပ်တုများမှာလည်း ကြောက်မနန်းလိလိပင် ဖြစ်သည်။ ဤရုပ်တုများနှင့်အတူ နောက်ထပ်ကြောက်မနန်းလိလိ တိရိစ္ဆာန်တကောင်မှာ ကြေးဖြင့်ပြုလုပ်ထားသော ဆင်တစ်ပိုင်း၊ နွားတစ်ပိုင်း ကြေးရုပ်ပင်ဖြစ်သည်။ ၎င်း၏အမြင့်မှာ တဆယ့်တလက်ဝါး (ငါးပေကျော်)ခန့်ရှိသည်။ ကြေးသွန်းပညာဖြင့် လက်ရာမြောက်သွန်းလုပ်ထားသော အခြားသောကြေးတိရစ္ဆာန် ရုပ်များလည်း အစီအရိပ် ရှိသေးသည်။ သို့သော် သာမန်အရွယ်အစားမျှသာဖြစ်၍ ကျွန်ုပ်မဖော်ပြလိုပေ။

သူတို့ပြောပြချက်အရ အဆိုပါဘီလူးကြီးလေးကောင်၏ရုပ်တုများမှာ အဖိုးတန်ကျောက်မျက်ရတနာများဖြင့် ဆင်ယင်ထားခဲ့ကြောင်း ထားရာအခန်းတွင်လည်း ၎င်းတို့(ကျောက်မျက်ရတနာများ)ရှိခဲ့ကြောင်း အရိပ်လက္ခဏာများ တွေ့ရသည်။ မြန်မာရာဇဝင်စာအုပ်များ မှတ်တမ်းများတွင်လည်း ဘုရင့်အခေါင်း ရုပ်တုအခေါင်းထဲတွင် တန်ဖိုးကြီးမားသော အဖိုးတန်ကျောက်မျက်ရတနာထုတ်ယူသွားရာ အပေါက်ကို တွေ့မြင်ရပေသည်။ ဤရုပ်တုကိုကြည့်ရှုရန် လာရောက်ကြသူများသည် ကြည့်ညိုလေးစားကြ၍ အမွှေးနံ့သာဆီများဖြင့် သုတ်လိမ်းကြသည်။ ဝမ်းပျက်ရောဂါဖြစ်နေသောသူတို့ထံ ရေအပြည့်ပါသောပုံများဖြင့် လာရောက်ပြီး ရေချိုးကြသည်။ သူ့ကိုယ်မှစီးကျလာသော ရေများကို စုဆောင်းပြီး ဝေဒနာရှင်အား ရောဂါပျောက်ကင်းအောင် တိုက်ကျွေးကြသည်။

ရွှေနန်းတော်နှင့်အတန်ငယ်လှမ်းသောနေရာတွင် လူတို့ဆည်ဖို့ထားသော ရေအိုင်တစ်အိုင် ရှိလေသည်။ သူတို့ပြောသောစကားအရမူ သုံးဆယ်လိဂ်(Leagues) ရှည်သည်ဟု သိရသည်။ ဤရေအိုင်အတွင်းတွင် အတက်အလက်များ ဖြာထွက်၍ အရိပ်အာဝါသကောင်းသော ကျွန်းငယ်များအလယ်ခေါင်တွင် တွေ့ရသည်။ သစ်သီးဝလံများဖြင့် သာသာယာယာရှိသော ကျွန်းငယ်များဖြစ်ကြသည်။ ယင်းကျွန်းများတွင် ယောဂီရဟန်းများ သီတင်းသုံးနေထိုင်လျက်ရှိကြပါသည်။ ထိုရဟန်းများအနက် အချို့မှာ သိမ်များတွင် သီတင်းသုံး၍ ဘာသာရေးအဖွဲ့အစည်းတစ်ခုအဖြစ် နေထိုင်ကြသည်။ ကျွန်ုပ်သည် နိုင်ငံ၏ဘာသာရေးဆိုင်ရာ အကြောင်းဖော်ပြသောအခါ ၎င်းတို့အကြောင်းဖော်ပြပါဦးမည်။ ကြီးမားသောရေ

၁၉၆။ မောရစ်ကောလစ်က တပင်ရွှေထီးဟူ၍ The Land of the Great Image စာအုပ် ဆင်ဖြူတော်အခန်း ၈-၁၉၅တွင် ဖော်ပြထားသည်။ သို့ဆိုလျှင် တပင်ရွှေထီးအား လုပ်ကြံသူမှာ ဦးကုလားရာဇဝင်ကြီး ၈-၂၄၃အရ သမိန်စောထွတ်ဆိုသူဖြစ်ရာ သမိန်ဒီကာတန်မှာ သမိန်စောထွတ်ပင်ဖြစ်မည်။

THE CITY OF GOLDEN MRAUK-U

မြောက်ဦးရွှေမြို့တော်

1. Mrauk-U was founded in 1430 A.D. and became the seat of the Arakanese dynasty of that name.
မြောက်ဦးကို A.D. ၁၄၃၀ ခုနှစ်တွင် စတင်တည်ထောင်ခဲ့ပြီး မြောက်ဦးအမည်ဖြင့်ပင် ရခိုင်မင်းဆက်တို့၏ မင်းနေပြည်တော် ဖြစ်ခဲ့ပေသည်။
2. It was embellished by King Minba in 1540 with some of its more remarkable temples.
၁၅၄၀ ခုနှစ်တွင် မင်းဘကြီးက တဖန်မြောက်ဦးမြို့တော်အား ထင်ရှားသောဘုရားပုထိုးများဖြင့် မွမ်းမံတန်ဆာ ဆင်ခဲ့၏။
3. The fortifications were completed under Min Palaung and Razagri at the end of the sixteenth century.
၁၆-ရာစုကုန်ခါနီးမှ မင်းဖလောင်းနှင့် မင်းရာဇာကြီးတို့၏ လက်ထက်တွင် အခိုင်အမာ မြို့တည်ဆောက်ခြင်း ပြီးစီးခဲ့ပေသည်။
4. In 1634, the date chosen for this reconstruction, it was at the top of its importance, rich with the accumulated wealth of two centuries of internal peace, successful foreign war, a dynasty which had passed on its authority without dispute from father to son.
မြောက်ဦးမြို့ ပြန်လည်တည်ဆောက်ရေးအတွက် ရွေးချယ်သတ်မှတ်ခဲ့သော ၁၆၃၄ ခုနှစ်သည်ကား ယင်း အတွက် အရေးပါ အရာရောက်ဆုံးသော အခါသမယဖြစ်ပေသည်။ ထိုအချိန်ကား ပြည်တွင်း၌ နှစ်ပေါင်း နှစ်ရာခန့် ငြိမ်းချမ်းသာယာမှုကြောင့်လည်းကောင်း၊ နိုင်ငံခြားနှင့်စစ်မက်ပြိုင်ရာတွင် အနိုင်ရရှိခဲ့မှုကြောင့် လည်းကောင်း၊ ဓနုဥစ္စာကြွယ်ဝစွာ စုဆောင်း မိချိန်ဖြစ်ပေသည်။ ထိုအခါသမယသည် ဖခင်ဘုရင်လက်မှ သားတော်လက်သို့ တိုင်းပြည်အာဏာကို နန်းလှပွဲများမရှိပဲ ငြိမ်သက်အေးချမ်းစွာ လွှဲပြောင်းပေးအပ်နိုင်ခဲ့သော မင်းဆက်စိုးစံနေချိန်လည်း ဖြစ်ပေသည်။
5. After 1634 it entered upon its decline.
၁၆၃၄-ခုနှစ်နောက်ပိုင်းမှစ၍ မြောက်ဦးမြို့တော်၏ ဩဇာအာဏာသည် ကျဆင်းယိမ်းယိုင်လာခဲ့ပေသည်။
6. Usurpations became the rule.
ထီးနန်းလုခြင်းကာ နိယာမတရားသဖွယ်ဖြစ်လာပေသည်။
7. It grew weaker until conquered by the Burmese in 1784.
ဤကဲ့သို့ တစတစအင်အားချည့်နေလာရာမှ ၁၇၈၄ ခုနှစ်တွင် မြန်မာဘုရင်က မြောက်ဦးမြို့တော်အား သိမ်းပိုက် ခဲ့လေတော့သည်။
8. In 1825 the British drove out the Burmese Governor and added it to the Indian Empire.
၁၈၂၅ ခုနှစ်တွင် ဗြိတိသျှတို့သည် မြန်မာဘုရင်ခန့်ထားသော မြို့ဝန်အား တိုက်ထုတ်လိုက်ကြကာ မြောက်ဦး မြို့တော်အား အိန္ဒိယအင်ပါယာအတွင်းသို့ သွတ်သွင်းလိုက်လေတော့သည်။
9. It is now a small country town called Myohaung and the headquarters of a township of that name. to the Indian Empire.

အကွာအဝေးညီညာစွာ ဖောက်လုပ်ထားခြင်းမရှိ။ မြို့တွင်းရှိ လမ်းများကိုလည်း ထောင့်မှန်ကျကျ ဖြတ်သန်းဖောက်လုပ်ထားခြင်းမရှိ။

19. It was irregular and depended for its conformation on the topography of the site.

မြို့ကွက်သဏ္ဍာန်ကို တိကျစွာမဖွဲ့၊ မြို့တော်တည်နေရာ၊ မြေမျက်နှာသွင်ပြင် အနေအထားပေါ်မူတည်၍သာ ဆောက်လုပ်ထားရပေသည်။

20. In the centre was the palace citadel, built on a natural hill about sixty-feet high and surrounded by a moat.

မြို့တော်၏ဗဟိုတွင် နန်းတော်ကုန်းရှိသည်။ ယင်းနန်းတော်ကုန်းကို ပေ ၆၀ ခန့်မြင့်သော သဘာဝတောင်ကုန်းတစ်ခုပေါ်တွင် တည်ထား၍ ကျောက်သားတံတိုင်း သုံးဆင့်၊ ကျုံးတစ်ခုဖြင့် ကာရံထားပေသည်။

21. On the summit stood the palace building, probably made partly of stone and partly of wood, for stone foundations are still visible on the site.

တောင်ကုန်းထိပ်တွင် နန်းမဆောင်ရှိသည်။ ယနေ့တိုင် တွေ့ရှိရသော ကျောက်သားအုပ်မြစ်များကို ကြည့်ခြင်းအားဖြင့် ယင်းနန်းမဆောင်ကို သစ်သားတစ်ပိုင်း၊ ကျောက်သားတစ်ပိုင်းဖြင့် ဆောက်လုပ်ခဲ့ဟန်ရှိသည်။

22. However, the structure itself must in the main have been of wood, for it is described thus by Manrique.

သို့သော်လည်း မန်းရစ်၏ဖော်ပြချက်အရဆိုလျှင် နန်းမဆောင်ကို အဓိကအားဖြင့် သစ်သားများဖြင့်သာ ဆောက်လုပ်ခဲ့ခြင်းဖြစ်ရပေမည်။

23. It has massive wooden columns of such extra-ordinary length and straightness that one wonders there are trees so tall and so straight.

နန်းမဆောင်ကို လွန်စွာကြီးမား၍ ထူးထူးခြားခြားရှည်လျား ဖြောင့်မတ်လှသည့် သစ်သားတိုင်များဖြင့် ဆောက်လုပ် ထားသည်ဖြစ်ရကား၊ မြင်သူတိုင်းက ဤမျှမြင့်မားဖြောင့်တန်းသည့် သစ်ပင်ကြီးများ ရှိမှရှိပါလေစေဟူ၍ သံသယဝင်စရာဖြစ်ပေသည်။

24. The inside columns are entirely gilt.

အတွင်းဘက်ရှိ နန်းတိုင်ကြီးများအား ရွှေပိန်းချထားသည်။

25. There is a hall gilt from top to bottom.

နံရံထက်အောက်အပြည့် ရွှေပိန်းချထားသော ခန်းမဆောင်တစ်ခုလည်း ရှိပါသည်။

26. These two details are sufficient to show that the royal palace at Mrauk-U in 1634 must have resembled on the main the palace of King Thibaw in Mandalay two hundred and fifty years later.

မြောက်ဦးမြို့တော်သည် ဘင်္ဂလားနယ်စပ်တွင် ရှိသည်မှန်သော်လည်း မြို့တော်တည်ဟန်နှင့် နန်းတည်ဟန်တွင် အိန္ဒိယဟန် ပါ၊ မြန်မာ့ဟန်သာဖြစ်ပေသည်။ ရခိုင်အမျိုးသားတို့အား အင်ဒိုချိုင်းနားယဉ်ကျေးမှုများနှင့်သာ ရှေးကလည်း ဆက်စပ်ခဲ့ပြီး ယခုလည်း ဆက်စပ်ဆဲဖြစ်ပေသည်။

28. Standing up in this way over the city was the palace.

ဤသို့မြို့တော်၏အပေါ်တွင် မိုး၍ တည်ရှိနေသော အဆောက်အအုံကား နန်းတော်ကြီးပင်ဖြစ်ပေသည်။

29. Below it a town of considerable size was spread.

ယင်း၏အောက် နိမ့်ရာဘက်တွင်ကား အတော်အတန်ကျယ်ဝန်းသော မြို့တစ်မြို့ ဖြန့်ကျက်တည်ရှိနေပေသည်။

30. Manrique estimates the population at one hundred and sixty thousand, not counting foreign visitors and traders,

အနေအထားပေါ်မူတည်၍ တည်ဆောက်ထားခြင်းသည် မြို့တော်ကာကွယ်ရေးအစီအမံနှင့် လျော်ကန်သင့်မြတ် လှပေသည်။

41. The houses were made of bamboo.

အိမ်များကို ဝါးများဖြင့် ဆောက်လုပ်ထားကြပါသည်။

41. The neighbouring mountains then, as now, were presumably covered with that plant.

ပတ်ဝန်းကျင်တောင်စွယ်၊ တောင်တန်းများကို ယခုအခါမှာကဲ့သို့ပင် ယခင်ကလည်း ဝါးတောများဖြင့် ဖုံးလွှမ်းခဲ့ မည်ဟု ယူဆရပေသည်။

42. But it must not be supposed that a bamboo house is necessarily a mat hut.

သို့သော်လည်း ဝါးအိမ်ဟုဆိုခြင်းကြောင့် ယင်းအိမ်များသည် တဲကုပ်ကလေးများဟု မယူဆသင့်ပေ။

43. Though indeed such structures do not last long and have to be extensively repaired after each reiny season, they are watertight and sanitary and can be made to look charming.

ဝါးအိမ်များသည် ကြာရှည်မခံ၊ မိုးကုန်သည်နှင့် ပြန်လည်ပြုပြင်မွမ်းမံရသည်မှန်သော်လည်း ယင်းတို့သည် မိုးဒဏ်ခံနိုင်၍ မိုးရေလုံ၏။ ကျန်းမာရေးနှင့်ညီကာသန့်ရှင်း၏။ မျက်စိပသာဒ အမြင်လှအောင်လည်း ဆောက်လုပ်နိုင်၏။

44. Nowadays when the Chin tribes inhabiting the hills and upper reaches of the rivers of Arakan are the cleverest exponents of how to build in bamboo, one may observe in their villages neat strong houses, the mat walls worked in patterns and the whole, bright and corncoloured, giving an impression of skilled finish.

မျက်မှောက်ကာလအချိန်တွင် ရိုးမတောင်များနှင့် ရခိုင်ပြည်မြစ်ဖျားဒေသများတွင် နေထိုင်ကြသော ချင်းလူမျိုး များသည် ဝါးကိုအသုံးပြု၍ အိမ်ယာအဆောက်အဦးဆောက်လုပ်ရာတွင် အကျွမ်းကျင်ဆုံးဖြစ်ပေသည်။ ၎င်းတို့၏ ရွာများထဲသို့ ဝင်သွားပြီဆိုလျှင် တောင့်တင်းသပ်ယပ်စွာ ဆောက်လုပ်ထားသော ဝါးအိမ်များကို အကွက် အပြောက်ဖော်ကာ ရက်လုပ်ထားသော ဝါးထရံများ၊ တောက်ပ၍ပြောင်းဖူးရောင် တပိန်းတည်းရှိသော ဝါးထရံ များဖြင့် ကာရံထားသည်ကို တွေ့ရပေမည်။ သေသပ်ကျွမ်းကျင်စွာရက်လုပ်ထားကြောင်း မြင်ရုံနှင့်သိနိုင်ပေသည်။

45. Such were the houses in Mrauk-U.

မြောက်ဦးမြို့တော်ရှိ အိမ်များမှာလည်း ထိုအိမ်များကဲ့သို့ပင်တည်း။

46. As Manrique observes-]the houses are made according to the means and position of those who get them made, for much labour and ingenuity is spent on the various designs of fine variegated mats, very neat and beautiful things'.

အိမ်များကို ဆောက်လုပ်ရာတွင် အိမ်ရှင်၏ချမ်းသာကြွယ်ဝမှုနှင့် ရာထူးအဆင့်အတန်းအလိုက် ဆောက်လုပ်ကြ ရပေသည်။

အိမ်များဆောက်လုပ်ရာတွင် သပ်ယပ်လှပသော အပြောက်အမွမ်းများဖြင့် ထူးထွေဆန်းပြားစွာ အကွက် ဖော်ထားသော ဝါးထရံများကို ယက်လုပ်ရာတွင် လုပ်အားနှင့် ကျွမ်းကျင်မှုများစွာ လိုအပ်သည်အလျောက် အိမ်များကို အိမ်ရှင်၏ ချမ်းသာကြွယ်ဝမှုနှင့် ရာထူးဌာနအလိုက် ဆောက်လုပ်ကြပေသည်ဟု မန်နရစ်က မှတ်တမ်းတင်ထားပါသည်။

47. The same authority states that the houses of the aristocracy contained rooms made of wood, 'the different sculptures and mouldings of the woodwork being gilt and painted in various colours.'

မြိတိသျှများသည်ပင်လျှင် ၁၈၂၅ခုနှစ်က အနောက်တောင်အရပ်ဘက်မှ တိုက်သင်္ဘောအုပ်စုဖြင့် ချီတက်လာစဉ် တစ်ဘက်တွင် ပုရိန်းလွင်ပြင်ကို ကွေ့ပတ်ကျော်ဖြတ်ကာ အရှေ့အရပ်ဘက်မှ ဝင်ရောက်တိုက်ခိုက်ရန် လိုအပ်ကြောင်း သိမြင်ခဲ့ပေသည်။

57. It was, therefore, the east that Maruk-U was fortified.

ထို့ကြောင့်လည်း မြောက်ဦးမြို့၏ အရှေ့ဘက်ခံတပ်အခိုင်အမာ တည်ထားခဲ့ခြင်းဖြစ်သည်။

58. From the hills on the north down to the hills on the south of the city a maze-like chain of lakes and moats, which wound in and out, sometimes one behind the other, with blind alleys, false entrances, backed with high stone battlements and worked in with natural ridges, covered the whole eastern approach.

မြို့တော်၏မြောက်ဘက်တောင်ကုန်းများမှသည် တောင်ဘက်တောင်ကုန်းများအထိတိုင် ကျယ်ပြန့်စွာ တည်ရှိနေသော ကွန်ယက်သဖွယ် ရှုပ်ထွေးယှက်သွယ်နေသည့် ရေအိုင်များ၊ ကျုံးမြောင်းများသည် အရှေ့ဘက်လမ်းကြောင်းတွင် ပြည့်နှက်နေပေသည်။ ယင်းတို့သည် ကွေ့၏၊ ကောက်၏၊ တနေရာတွင် လမ်းပိတ်သွား၏။ ဝက်ပါလမ်းများလည်း ဖန်တီးထား၏။ တခါတရံတွင် ရေအိုင်များ ရှေ့တွင် ကျုံးတူး၍၊ တစ်ခါတစ်ရံတွင် ကျုံးများရှေ့တွင် ရေအိုင်များရှိနေပြန်၏။ ယင်းတို့နောက်တွင် ကျောက်သားများကို ထုထွင်းဖန်တီးထားသော ပစ္စင် ရင်တားများရှိနေပြီး တောင်ကြောများကလည်း အနံ့အပြားတည်ရှိနေပြန်သည်။

59. These defence were caculted to baffle any enemy.

မည်သည့်ရန်သူပင် ဝင်လာသည်ဖြစ်စေ မျက်စိလည် လမ်းမှားစေရန် ကာကွယ်ရေးအစီအမံများကို ဖန်တီးထားခြင်း ဖြစ်ပေသည်။

60. And, in fact, as long as the kings of Maruk-U were strong and manned the work, with vigour, rthe city remained impregnable.

မြောက်ဦးမြို့တော်တွင် စိုးစံခဲ့သည့် မင်းဧကရာဇ်များသည် စွမ်းရည်ပြည့်စုံပြီး ကာကွယ်ရေးအတွက် လိုအပ်သော လူအင်အားကို လုံလောက်စွာ ဖြည့်တင်းနိုင်သမျှ ကာလပတ်လုံး မြောက်ဦးမြို့တော်အား မည်သည့်ရန်သူကမျှ ဖြိုဖျက်ရန် ရနိုင်မည်မဟုတ်သည်မှာ အမှန်ပင်ဖြစ်သည်။

61. Even the English in 1825, with only a Burmese Governor to disloge, found rthe assult difficult and were repulsed until Arakanese, who knew the potography, indicated a vital point.

မြိတိသျှများပင်လျှင် ဗမာဘုရင်က ခန့်ထားသော မြို့ဝန်တစ်ပါးကို ဖြုတ်ချရန်ကိစ္စကလေးတစ်ခုအတွက် မြောက်ဦးမြို့ကို ဝင်ရောက်စီးနင်းတိုက်ခိုက်ရန် အခွင့်ကြုံကာ နောက်ဆုတ်ခဲ့ရပြီးမှ မြေပြင်အနေအထားကို ကောင်းစွာကျွမ်းကျင်သူရခိုင်များက အရေးပါသော အချက်အခြာနေရာတို့ကို ပြသခဲ့သဖြင့် တိုက်ခိုက်အောင်မြင်ခဲ့ရပေသည်။

62. Beside this system of defence, the kings had constructed in the south, in three valleys them large reservoirs.

ဤကဲ့သို့သော ကာကွယ်ရေးစနစ်များအပြင် ရှင်ဘုရင်များသည် မြို့၏တောင်ဘက်ရှိရွာသုံးရွာတွင် ရေလှောင်ကန်ကြီး ၃ ခုတည်ဆောက်ခဲ့ကြ၏။

63. These were so built with dams and shices that it any enemy had succeeded in breaking through the eastern moats and penetrating into the city, the waters would have been let loose, flooding the town and drowning the invaders.

ဤရေလှောင်ကန်ကြီးများတွင် ရေကာတာများ၊ ရေတံခါးကြီးများ တပ်ဆင်ထားရှိရာ၊ ရန်သူများသည် အရှေ့ဘက်ကျုံးများကို ဖြတ်ကျော်၍ မြို့တွင်းသို့ ဝင်ရောက်လာခဲ့သော်၊ ရေလှောင်ကန်တွင်းရှိ ရေများကို ဖွင့်ချစေ၍ မြို့ကို ရေလွှမ်းစေပြီး ကျုံးကျော်သူများကို ရေဖြင့်နှစ်မြုပ်စေနိုင်သည်။

73. But to their situation, the thickness of their wall and their layout, I do desire to draw attention.

သို့သော် ယင်းတို့၏တည်နေရာ နံရံများ၏အထူအပါးနှင့် ၎င်းတို့၏ အခင်းအကျင်းတို့နှင့် ပတ်သက်၍မူ ကျွန်ုပ်သည် တကယ်ပင် ဂရုတစိုက် ဖော်ပြလိုစိတ် ရှိပေသည်။

74. While the citadel was the final refuge for the king and his army in the event of an enemy breaking the outer defence, so these two structures were the last retreat for the ecclesiastics.

ရန်သူစစ်သည်များသည် အပြင်ဘက် ကာကွယ်ရေးအစီအမံများကို ချိုးဖောက်ဝင်ရောက်နိုင်ချိန်တွင် နန်းကုန်းမြင့်သည် ဘုရင်နှင့်သူ့စစ်သားများအတွက် ခိုလှုံရာနေရာဖြစ်ဘိသကဲ့သို့ ဤအဆောက်အအုံနှစ်ခုသည် လည်း ရဟန်းသံဃာများအဖို့ နောက်ဆုံးခိုအောင်းရာနေရာပင် ဖြစ်ပေသည်။

75. Into them all the monks in Mrauk-U could flee.

ယင်းအဆောက်အအုံများထဲသို့ မြောက်ဦးမြို့တော်ရှိ ရဟန်းသံဃာများ အားလုံးပင် လွတ်မြောက်ထွက်ပြေးနိုင် ပေသည်။

76. Each stood on a mound at least forty feet above the mean level of the city and so out of danger of inundation from the reservoirs.

ယင်းအဆောက်အအုံတစ်ခုစီသည် မြို့တော်၏အောက်ခြေမျက်နှာပြင်မှ အနည်းဆုံးပေ လေးဆယ်မြင့်သော တောင်ကုန်းပေါ်တွင် တည်ရှိပြီး ရေလှောင်ကန်များမှ ရေလွှမ်းမိုးမှု ဘေးအန္တရာယ်မှ ကင်းဝေးနိုင်ပေသည်။

77. In the first instance, therefore, the temples are the priests citadel.

သို့ဖြစ်ရာ ပထမဦးဆုံးအနေဖြင့် ဤဂူဘုရားများမှာ ဘုန်းတော်ကြီးများအဖို့ ရဲတိုက်ကြီးများသဖွယ် ဖြစ်နေ ပေသည်။

78. The Dukkan-Thein had only one door; its walls were twelve feet thick of solid stone; once the priests were within, not even cannon could have dislodged them.

ဒုက္ကံသိမ်ဘုရားတွင် တံခါးပေါက်တစ်ပေါက်တည်းသာရှိပြီး နံရံများမှာ ၁၂ပေထူသော ကျောက်သားပကတိဖြင့် ဆောက်လုပ်ထားရာ ဘုန်းကြီးများအတွင်း၌ ခိုလှုံနေခိုက်တွင် အမြောက်ဖြင့်ခွင်းသော်လည်း ထိရောက်မှုမရှိနိုင် ပေ။

79. The Shitthaung-para, almost equally strong, was in normal times the residence of the head of the Arakanese priesthood.

ဒုက္ကံသိမ်ဘုရားနှင့် ထပ်တူနီးပါးမျှ ခိုင်ခံ့လှသော ရှစ်သောင်းဘုရားသည်လည်း သာမန်အချိန်မျိုးတွင် ရခိုင်သံဃာတော်များ၏ ဝိုဏ်းချုပ်ဆရာတော်ကြီး ကျောင်းထိုင်ရာဌာနပင်ဖြစ်ခဲ့ပေ၏။

80. This Hpongyi had the temporal power of life and death over monks.

ဤဝိုဏ်းချုပ် ဘုန်းတော်ကြီးမှာ သံဃာတော်များအပေါ် သက်ဦးဆံပိုင် အုပ်ချုပ်နိုင်သော အခွင့်အာဏာရှိခဲ့ပေ သည်။

81. From the drawings given here the maze-like layout of both temples may be observed.

ဤစာအုပ်တွင် ဖော်ပြပါရှိသော သရုပ်ဖော်ပုံများတွင် ယင်းဘုရားဂူနှစ်ဆူလုံး၏ ရှုပ်ထွေးလှသော အခင်းအကျင်း ကို မြင်တွေ့နိုင်ပေသည်။

82. Reasons of defence cannot, to my mind entirely account for this curious plan and I have the suggestion that some rituals of imitation, some ceremonies, half Hindu and half Buddhist, which required a secret and and invloved housing, were there anacted.

ကျွန်ုပ်၏အမြင်အရပြောရလျှင် ယခုကဲ့သို့ ရှုပ်ထွေးဆန်းပြားစွာတည်ဆောက်ထားခြင်းသည် ကာကွယ်ရေး တစ်ခုတည်းအတွက်ကြောင့် မဟုတ်ဟုဆိုနိုင်ပေသည်။ ၎င်းအပြင် ကျွန်ုပ်ဆိုချင်သည်မှာ အချို့သော ရှင်ပြု-

M.S.S. that a current prophecy foretold that Thirithudamma would die soon after his crowning.

သီရိသုဓမ္မသည် ဘိသိက်ခံယူပြီးသည်နှင့် နတ်ရွာစံလိမ့်မည်ဟူသောအတိတ်တဘောင်ရှိခဲ့ကြောင်းမှာ မန်နရစ်ကိုယ်တိုင် ရေးသားထားချက်များအရသော်လည်းကောင်း၊ ရခိုင်ရှေးဟောင်းပေမူများအရသော်လည်းကောင်း၊ သံသယရှိစရာမလိုချေ။

92. As described in a previous article, he was murdered, in popular opinion, by Yadaya.

စောစောကရေးသားခဲ့သော ဆောင်းပါးတစ်ပုဒ်တွင် ဖော်ပြခဲ့သလို သူသည် ယတြာဖြင့်အသတ်ခံခဲ့ရသည်ဟု အများက ယူဆကြပေသည်။

93. This murder took place shortly after his coronation, and in fact therefore the prophecy was fulfilled.

ဤသို့ အသတ်ခံရခြင်းသည် သူဘိသိက်မင်္ဂလာခံယူပြီး များမကြာမီတွင်ဖြစ်သောကြောင့် အတိတ်တဘောင်မှာ မှန်ကန်သည်ဟုပင် ဆိုရပေတော့မည်။

94. Thirithudamma was aware and afraid of what was foretold(and the result shows he was right to fear), but he thought that if his coronation was postponed indefinitely, he would evade his fate.

သီရိသုဓမ္မသည် အတိတ်တဘောင်ကို သိရှိသည့်အပြင် သိလည်းသိ၊ ကြောက်လည်းကြောက်ဖြစ်ခဲ့ပြီး စိုးရိမ်ကြောက်လန့်ခြင်းလည်း ဖြစ်လေ၏။ (တကယ်အဖြစ်မှန်ရလဒ်ကို ကြည့်ခြင်းအားဖြင့် သူစိုးရိမ်ကြောက်လန့်သင့်သည်ဟု ဆိုရမည်။ သို့သော် အကယ်၍ သူ၏ ဘိသိက်မင်္ဂလာအခန်းအနားကို အကန့်အသတ်မရှိ ရွှေ့ပြောင်းနိုင်ခဲ့ပါက သူ၏ကြမ္မာဆိုးကိုလည်း သွေဖည်ရှောင်တိမ်းနိုင်မည်ဟု သူကထင်မှတ်ခဲ့၏။

95. Thus, though he came to the throne in 1622, he put it off year after year and it was now 1634.

သို့ကြောင့်ပင် သူသည် ၁၆၂၂ ခုနှစ်တွင် နန်းတက်ခဲ့သော်လည်း ဘိသိက်မင်္ဂလာအခန်းအနားကို တစ်နှစ်ပြီး တစ်နှစ်ရွှေ့ဆိုင်းလာခဲ့ရာ ၁၆၃၄ခုနှစ်သို့ တိုင်ခဲ့လေသည်။

96. At last, popular opinion against which even the most absolute monarch is not immune, demanded that the coronation should take place.

နောက်ဆုံးတွင် (ပြည်သူတင်း၍ မင်းမခံနိုင်ဆိုသလို) သက်ဦးဆံပိုင်ဘုရင်များသည်ပင်လျှင် ဆန့်ကျင်ကန့်ကွက်ခြင်းငှာ မတတ်စွမ်းနိုင်သော ပြည်သူအများ၏ ဆန္ဒသဘောထားက ရာဇဘိသေက မင်္ဂလာကို ပြုလုပ်ကျင်းပသင့်သည်ဟု တောင်းဆိုလာခဲ့ကြတော့၏။

97. An uncrowned king was profuned breach of custom.

ဘိသိက်မခံယူသော ရှင်ဘုရင်သည် ထုံးတမ်းစဉ်လာကို အကြီးအကျယ် ချိုးဖောက်ခြင်းပင်ဖြစ်သည်ဟုဆို၏။

98. It threw the mechanism of royal rule into confusion.

ယင်းသို့ မခံယူခြင်းသည် ဘုရင်၏အုပ်ချုပ်မှု ယန္တရားကို ရှုပ်ထွေးအောင်ပြုလုပ်ခြင်းပင်ဖြစ်၏ဟု ဆိုကြ၏။

99. Thisithudamma was only too well aware of the necessity, but he was troubled by this persistant prophecy.

ယင်းသို့ ဘိသိက်ခံယူရန် လိုအပ်ကြောင်းကို သီရိသုဓမ္မသည် ကောင်းစွာသိနားလည်ခဲ့သော်လည်း အဆက်မပြတ် ဖြစ်ပေါ်နေခဲ့သော အတိတ်တဘောင်များကြောင့် သူ့မှာအတော်ပင် စိတ်ဒုက္ခရောက်ခဲ့ရပေ၏။

100. It must be remembered that his predecessors for two hundred years had been crowned and had ruled peacefully from father to son.

သီရိသုဓမ္မဘုရင်မတိုင်မီက ဘိုးတော် ဘေးတော်တို့သည် နှစ်ပေါင်းနှစ်ရာတိုင်တိုင် ဘိသိက်မင်္ဂလာခံယူကာ

108. He says that one day at nine in the morning he was beginning the Introit of the Mass at the altar of the church he had built in the Daingri-phet quarter of the city, when cries of 'fire!', were heard, he stopped the Office and quickly removed the vestments to a place of safety.

မန်နရစ်၏ရေးသားချက်၌ တနေ့သောအခါ ဇနာရီတွင် မြို့တော်၏ခိုင်ကျီဘက်အရပ်တွင် သူဆောက်လုပ်ထားသော ဘုရားရှိခိုးကျောင်းထဲ၌ ဘုရားဝတ်ပြုကြရန် ဘုရားပလ္လင်အနီးသို့ ချဉ်းကပ်ယင်းနှင့် အဖွင့်ဓမ္မတေးသံကို စတင်သီဆိုစဉ် 'မီးဗျို၊ မီးမီး'ဟူသောအော်သံများကို ကြားလိုက်ရသဖြင့် ဘုရားဝတ်ပြုခြင်းကို ရပ်ဆိုင်းလိုက်ကာ ဝတ်ရုံတော်များကို လုံခြုံရာသို့ ရွှေ့ပြောင်းထားလိုက်တော့သည်။

109. But as the wind was not blowing in that direction and as elephants were soon on the scene, breaking down the houses in a circle round the fire, the Church escaped.

သို့ရာတွင် လေမှာ ဘုရားရှိခိုးကျောင်းဘက်သို့ တိုက်ခတ်ခြင်းမရှိသည့်အပြင် များမကြာမီဆင်များ ပေါ်ထွက်လာကြပြီး မီးလောင်သောအိမ်များကို ဝိုင်းဝန်းကာ နင်းချေဖျက်ဆီးလိုက်ကြသောကြောင့် ဘုရားကျောင်းမှာ မီးဘေးမှ လွတ်မြောက်ခဲ့ရချေ၏။

110. The incendiaries were caught.

မီးရှို့သူများကို ဖမ်းဆီးလိုက်ကြလေ၏။

111. Now these men had been sent by the King in the advice of his professions of Yadaya.

အမှန်မှာတော့ ထိုသူများ၏ ယတြာဆရာများ၏ အကြံပေးချက်အရ ရှင်ဘုရင်က စေလွှတ်လိုက်သော သူများပင် ဖြစ်ကြလေ၏။

112. The latter's argument was that in order to counteract a certain evil influence bearing on the dynasty from a certain point, it was necessary from another point and at a fixed hour to commit arson.

ယတြာဆရာများ၏အဆိုမှာ နေပြည်တော်ကို တစုံတစ်ခုသောနေရာမှ မကောင်းဆိုးရွားတို့၏ လွှမ်းမိုးခြယ်လှယ်မှုကို တန်ပြန်တိုက်ခိုက်ရန်အတွက် အခြားတနေရာမှသတ်မှတ်ထားသော အချိန်နာရီတစ်ခုတွင် မီးရှို့မှုကို ကျူးလွန်မှသာ ဖြစ်မည်ဟုဟောပြောကြပေသည်။

113. Nine o'clock in the morning was certainly a very inconvenient hour for an incendiary to start a conflagration, though presumably it was the only possible hour for the adept of Yadaya in that particular combination of events.)

နံနက်ကိုးနာရီဆိုသည်မှာ မီးရှို့သူများအဖို့ မီးရှို့ရန်အဆင်ပြေသော အချိန်မျိုးမဟုတ်ပေ။ သို့သော်လည်း ဖြစ်ရပ်ပေါင်းစုံ ပေါင်းဆုံဖြစ်ပွားနေသော ဤကဲ့သို့ ထူးခြားလှသည့် အခါသမယတွင် ယတြာဆရာများ၏ အလိုအရ ဤအချိန်သည်သာလျှင်ပင် မီးရှို့ရန် အဖြစ်နိုင်ဆုံးသော အချိန်ဟု ယူဆခဲ့၍ မီးရှို့ခိုင်းခြင်း ဖြစ်တန်ရာသည်။

114. If a Yadaya calculation indicted midnight as the time, the fire began at that hours and naturally more of the inhabitants were hurt.

အကယ်၍သာ ဗေဒင်ဟောကိန်းခန်းအရ ယတြာချေမည့်အချိန်မှာ ညသန်းခေါင်ယံအချိန်ဖြစ်ပါက ထိုအချိန်တွင်ပင် မီးစတင်လောင်ကျွမ်းမည်ဖြစ်ရာ ယခုထက်ပို၍ မီးဘေးဒုက္ခသည် များပြားမည်မှာ သေချာလှပေသည်။

115. The problem the man had to resolve was this as the King's death is foretold as occurring shortly after his coronation and as he must now submit to that ceremony, how can his life be preserved?

ရာဇာဘိသေက ခံယူပွဲကျင်းပအပြီး မရှေးမနှောင်းမှပင် ဘုရင်ကြီးက ကံတော်ကုန်မည်ဖြစ်သည့်အပြင် ယင်းဘိသိက်ပွဲကိုလည်း ယခုအခါ မကျင်းပ၍မဖြစ်၊ ကျင်းပရတော့မည်ဖြစ်ပေရာ ရာဇာဘိသေကခံယူပွဲအပြီး၌ ဘုရင်မင်းမြတ်၏သက်တော် ဆက်လက်တည်မြဲနိုင်ရေးအတွက် မည်သို့မည်ပုံ ကြံစည်ရအံ့နည်း ဤကား ဟာရီကြီး ဖြေရှင်းရမည့် ပြဿနာဖြစ်ပေသည်။

127. The coronation of Thirithudhamma meant a sequence of festivities.

သီရိသုဓမ္မ၏ ရာဇဝိသေက မင်္ဂလာအခမ်းအနားသည်ကား ပျော်ပွဲရွှင်ပွဲများ ခြိမ်းခြံသံ အဆက်မပြတ် ကျင်းပခြင်းပင်ဖြစ်တော့၏။

128. The first thing was for all the notabilities to come in to Mrauk-U from the country.

ပထမဆုံးအနေနှင့် နေပြည်တော်တဝန်းမှ ထင်ရှားသော ပုဂ္ဂိုလ်များမှာ မြောက်ဦးမြို့တော်သို့ လာရောက်ကြရမည်ဖြစ်သည်။

129. Every one of any standing had to be present.

အဆင့်အတန်းရှိသည့် ပုဂ္ဂိုလ်တိုင်းသည် ဤပွဲတော်သို့ တက်ရောက်ကြရပေမည်ဖြစ်သည်။

130. Manrique describes how he himself wanted to get away, and on going to ask Thirithudhamma's 'How now, padre? Do you ask to go to Bengala when all the princes and gradees of my kingdoms come to assist at my coronation?

မန်နရစ်သည် မြောက်ဦးမှ မည်မျှလောက်ထွက်ခွာလိုခဲ့ကြောင်းကို ဖော်ပြထားပါသည်။ သို့ဖြစ်သည့်အတိုင်း သီရိသုဓမ္မထံသို့ ထွက်ခွာလိုကြောင်း ခွင့်တောင်းရာတွင် ထိုမင်းတရားကြီးက ပြောသည်မှာ 'ခုတော့ ဘယ်လိုဖြစ်ပြန်တာတုန်း ကျွန်ုပ်ရဲ့ နေပြည်တော်တစ်ဝန်းလုံးက မင်းညီမင်းသားတွေအားလုံးနဲ့ အထက်တန်းလွှာပုဂ္ဂိုလ်ကြီးတွေဟာ ကျုပ်ရဲ့ ရာဇဝိသေက မင်္ဂလာအခမ်းအနားကို ကြွရောက်ချီးမြှင့်ကြတော့မယ့် အချိန်ကျမှ အသင်က ဘင်္ဂလားကို ပြန်မလို့ ခွင့်တောင်းတာလား။

131. Not only did the city quickly fill up with such persons, but traders crowde in, as this was a good opportunity to dispose of expensive wares, when everyone wanted now clothes or ornament for their wives or provision for feasts.

ယင်းကဲ့သို့ ပုဂ္ဂိုလ်အကျော်အမော်များသည် ရွှေမြို့တော်ကြီး၌ ချက်ချင်းဆိုသလိုပင် ပြည့်နှက်လာရုံမျှမက ကုန်သည်များလည်း စုပြုံဝင်ရောက်လာခဲ့ကြ၏။ လူတိုင်းမှာ သူတို့၏သားမယားအတွက် အဝတ်အထည်များနှင့် လက်ဝတ်တန်ဆာများ လိုအပ်ကြသလို စားပွဲသောက်ပွဲများအတွက် စားစရာသောက်စရာများ ဝယ်ယူကြရမည်ဖြစ်ရာ ကုန်သည်များအဖို့ ၎င်းတို့၏အဖိုးတန်ကုန်ပစ္စည်းများကို ခင်းကျင်းပြသနိုင်ဖို့ရာ အခွင့်အခါကောင်းဖြစ်နေသောကြောင့် ယခုကဲ့သို့ တိုးဝှေ့လာရောက်ကြခြင်းပင် ဖြစ်လေ၏။

132. From Manrique's account of the different nationalities rpresented in the bazaar a vivid idea can be gained of the trade of Mrauk-U and what an important roadstead it was on the route between India and the Spice Islands.

အဆိုပါဈေး၌တွေ့ရှိရသော လူမျိုးအသီးသီးပေါ် မန်နရစ်၏မှတ်ချက်များမှနေ၍ မြောက်ဦးမြို့၏ကုန်သွယ်ရေးအခြေအနေကို အတော်ပင်ထင်ရှားစွာ မှန်းဆနိုင်ပေ၏။ မြောက်ဦးမြို့မှာ ထိုအချိန်က အမွှေးအကြိုင်များထွက်ရှိသော အရှေ့အိန္ဒိယကျွန်းစုများနှင့် အိန္ဒိယပြည်တို့ ကူးလူးဆက်ဆံရာ၌ ဆိုက်ကပ်ခိုနားရသည့် အရေးကြီးသော မြို့တစ်မြို့ ဖြစ်ခဲ့ပေသည်။

133. A ship, after leaving Chittagong on a voyage to Java, did not sail straight across the bay but kept to the coast.

သင်္ဘောတစ်စင်းသည် စစ်တကောင်းမှထွက်ခွာပြီး ဂျားဗားကျွန်းသို့ သွားရာလမ်းတွင် ဘင်္ဂလားပင်လယ်ကို ဝိုက်ရိုက်ဖြတ်သန်းခုတ်မောင်းလေ့မရှိပဲ ကမ်းရိုးတန်းမှပတ်၍ သွားလာလေ့ရှိကြ၏။

134. Mrauk-U is one of the few harbours on the east line of the Bay of Bengal.

ဘင်္ဂလားပင်လယ်အော် အရှေ့ဘက်ကမ်းခြေတစ်လျှောက်တွင် ရှားရှားပါးပါးတည်ရှိသော ဆိပ်ကမ်းမြို့များအနက် တစ်ခုအပါအဝင်ဖြစ်သည်။

အမွှေးအကြိုင်ရောင်းချသည့် ကုန်သည်ကြီးများလည်း လာရောက်ကြလေသည်။

145. Dyes of various kinds were on sale.

အမျိုးမျိုးအဖုံဖုံသော ဆိုးဆေးတို့ကိုလည်း လာရောက်ရောင်းချကြလေသည်။

146. Drugs were to be had.

ဆေးဝါးအမျိုးမျိုးကိုလည်းတွေ့ရသည်။

147. Stuffs were in plenty, silk and cotton were to be seen too and there were ornamets in ivory and services in porcelain.

သိုးမွှေးထည်အမျိုးမျိုးကို လာရောက်ရောင်းချကြ၏။ ပိုးထည်များနှင့် ချည်ထည်များကိုလည်း တွေ့ရလေသည်။ ဆင်စွယ်ဖြင့်ပြုလုပ်ထားသော အဆင်တန်ဆာများလည်း ရှိကြသည်။ ကြွေထည်များကိုလည်း ရောင်းချကြလေသည်။

148. In the way of food there was every thing he mind could conceive.

စားသောက်ဖွယ်ရာများမှာမူ စိတ်ကူး၍ရသမျှ အားလုံးရှိသည်ဟု ဆိုရမလောက်ပင် ဖြစ်လေသည်။

149. Police kept order at the entrances to these improvised bazaars.

ဤယာယီဈေးများ၏ လုံခြုံရေးနှင့် ငြိမ်ဝပ်ပိပြားရေးအတွက် ဝင်ပေါက်တို့တွင် ရဲမက်များက တာဝန်ယူစောင့်ကြပ်ကြလေသည်။

150. Every one was in the highest spirits.

လူတိုင်းလူတိုင်းမှာ လွန်စွာမှ စိတ်ဓါတ် တက်ကြွလျက်ရှိကြလေသည်။

151. Dancing girls were here, conjurors there.

ကချေသည်များကိုလည်းကောင်း၊ မျက်လှည့်ဆရာများကိုလည်းကောင်း၊ နေရာအနှံ့အပြားတွေ့ရသည်။

152. Boat passed close on the creek, flying flags and music rising from them.

လှေသင်္ဘောများမှာ ချောင်းရိုးများတလျှောက်မှ သီချင်းတလူလူ အောင်လံတလွင့်လွင့်နှင့် အနီးအပါးမှ ဖြတ်သန်သွားလာလျက်ရှိကြသည်။

153. And at night fireworks and illuminations capped the gaieties of the day.

ထိုနောက်ညဘက်သို့ ရောက်သောအခါတွင်ကား မီးရှူးမီးပန်းများ ပစ်ဖောက်ခြင်းနှင့်တထိန်ထိန် တညီးညီး မီးများထွန်းညှိထားခြင်းတို့က တနေ့တာပျော်ရွှင်မှုများကို ထပ်ဆင့်သရဖူဆောင်းလိုက်သကဲ့သို့ ရှိလေ၏။

154. Such was general appearance of the city when the first ceremonies of the coronation began.

အထက်ပါ အချင်းအရာများသည်ကား ရာဇဘိသေကမင်္ဂလာပွဲ၏ ပထမဆုံးပွဲစဉ်များ စတင်သောအခါ၌ တွေ့ရှိခဲ့ရသော မြောက်ဦးမြို့တော်၏ ယေဘုယျသွင်ပြင်လက္ခဏာများပင်ဖြစ်တော့၏။

155. As has been explained before, Thirithudhamma was king of the whole west strip from Chittagong to Martaban.

ရှေ့၌ဖော်ပြခဲ့ပြီးသည့်အတိုင်း သီရိသုဓမ္မသည် စစ်တကောင်းမှ မုတ္တမတိုင် ရှည်လျားသော ကမ်းရိုးတန်း တစ်လျှောက်လုံး၏ မင်းဧကရာဇ်ဖြစ်လေသည်။

165. The drum was struck, everyone made their bow, the curtain was drawn back and Thiri-thudhamma was disclosed on a throne.

စည်တော်ကြီးတီးလိုက်သည်နှင့် လူတိုင်းမှာဦးညွတ်အရိုအသေပြုလိုက်ကြသည်။ ကန့်လန့်ကာကြီးပွင့်လာပြီးနောက် ပြတင်းပေါက်တစ်ခုလည်း ရှိလေသည်။

166. This not being his own coronation, he was not in the fullest dress.

သူ့ကိုယ်တိုင်ဘိသိက်မင်္ဂလာအခမ်းအနား မဟုတ်သေးသည့်အတွက် ဘုရင်မှာ သူ၏နန်းဝတ်တန်ဆာကို အပြည့်အစုံဝတ်ဆင်ထားခြင်း မရှိချေ။

167. He put on a green coat; ropes of good pearls were round his neck; in his right hand he held a gold fan encrusted with emeralds to match his clothes.

သူသည် အစိမ်းရောင်ဝတ်လဲတော်ကို ဆင်မြန်းထား၏။ သူ့လည်ပင်း၌ကား အရည်အသွေးကောင်းသော ပုလဲပုတီးများကို ဆွဲထားလေသည်။ ညာဘက်လက်ထဲတွင်ကား အဝတ်အစားများနှင့်လိုက်ဖက်သော မြဲများဖြင့် စီခြယ်ထားသည့် ရွှေယပ်တောင်ကို ကိုင်ဆောင်ထားလေသည်။

168. He was being fanned by two pretty girls.

သူ့ကို လှပသော မိန်းကလေးနှစ်ဦးနှင့် ယပ်ခတ်ပေးနေ၏။

169. (How similar this is to the East as represented on the London stage! How different from the real East of today!)

(ဤမြင်ကွင်းသည် လန်ဒန်မြို့ရှိ ဇာတ်ခုံများပေါ်၌ ဇာတ်ခင်းပြသသည့် အရှေ့တိုင်း၏မြင်ကွင်းများနှင့် လွန်စွာ တူလှပေစွာ၊ ယနေ့ခေတ်ရှိ အရှေ့တိုင်းတို့၏ အမှန်ပကတိမြင်ကွင်းများနှင့်ကား ခြားနာလှပေစွာ။)

170. He was surrounded by thirty monks in yellow damask, all standing.

သူ့ကိုမူကား အဝါရောင်ဝတ်စုံများ ဆင်မြန်းထားသော ဘုန်းကြီးအပါး ၃၀က ရပ်လျက်ခြံရံထားပေသည်။

171. A concert was then performed, classical songs in Arakanese and Burmese being sung.

ထို့နောက် အတီးအမှုတ်များဖြင့် ဖျော်ဖြေ၍ ရခိုင်နှင့်မြန်မာ ဝန္တဝင်မြောက်တေးသီချင်းများကို သီဆိုကြလေသည်။

172. This lasted an hour.

သီဆိုတီးမှုတ်ခြင်းများမှာ တနာရီခန့်ကြာလေ၏။

173. Oriental ceremonies and entertainments are long, as Manrique discovered before the end.

အရှေ့တိုင်းမှ ဧည့်ခံပွဲများနှင့် ဖျော်ဖြေမှုများမှာ ကြာမြင့်ကြောင်းကို မပြီးဆုံးမီကပင် မန်နရစ်က သိရှိရပေတော့သည်။

174. Then followed a ballet, a yein pwe.

ထို့နောက် ယိမ်းအကဖြင့် ဆက်လက်ဖျော်ဖြေပြန်၏။

175. After this twenty four children brought in the twelve crowns and the twelve sceptres to be bestowed on the sub-kings.

၎င်းနောက်ကလေးလူငယ် ၂၄ဦးတို့သည် လက်အောက်ခံဘုရင် ၁၂ပါးအား အပ်နှင်းရန် သရဖူ ၁၂ ခုနှင့် သံလျက် ၁၂ခုတို့ကို ယူဆောင်လာကြသည်။

176. This part was a tedious ceremonial.

ဧည့်ခံပွဲ၏ ဤအစီအစဉ်ပိုင်းမှာ ပျင်းရိငြီးငွေ့ဖွယ် ကောင်းလှပေ၏။

187. By this time the young man in red velvet had made so many prostrates that he was 'sweating copiously'.

ထိုအချိန်၌ ကတ္တီပါဝတ်ရုံ ဆင်မြန်းထားသော လူငယ်သည် ဘုရင်အား အကြိမ်ပေါင်းများစွာ ဦးခိုက်အရိုအသေ ပြုလေရာ ချွေးများဖြင့် ရွဲရွဲစိုနေလေတော့၏။

188. But they had not finished with him yet.

သို့သော်ငြားလည်း သူနှင့်ပတ်သက်သောကိစ္စကား မပြီးသေး။

189. He was led nearer; a monk placed a crown on his head and a sceptre in his hand; and making five last reverences he kissed the feet of Thirithudhamma.

သူ့မှာ ဘုရင်နှင့်ပို၍နီးရာသို့ သွားရပြန်သည်။ ဘုန်းကြီးတစ်ပါးက သူ့ခေါင်းပေါ်သို့ သရဖူ(မကိုဋ်)တစ်ခု ဆောင်းပေးလိုက်ကာ သူ၏လက်သို့ သံလျက်(ကျိုင်းတံ)ကို ပေးအပ်လိုက်သည်။ ထို့နောက် သူသည် ဘုရင်အား နောက်ဆုံးအနေနှင့် ငါးကြိမ်တိုင်တိုင် အရိုအသေပြုပြီးလျှင် ဘုရင်၏ခြေအစုံအား နမ်းရှုပ်လိုက်လေသည်။

190. Suddenly the big drum sounded thrice; everyone quickly threw themselves on their faces; the curtain was drawn; Thirithudhamma disappeared.

ရုတ်တရက် စည်တော်သုံးချက်ယွန်းလိုက်ရာ လူတိုင်းမှာ ကယျာကယာ ဝပ်မှောက်ကာ မျက်နှာကိုမြေပြင်တွင် အပ်ထားလိုက်ပါသည်။ တင်းတိမ်ကန့်လာကာကို ဆွဲ၍ပိတ်လိုက်ပြီး သီရိသုဓမ္မဘုရင်လည်း နေရာတွင် မရှိတော့ပြီ။

191. Brother Manrique now thought he would be able to get away.

မိမိထွက်ခွာသွားနိုင်ပြီဟု ဘုန်းတော်ကြီးမန်နရစ်က တွေးလိုက်မိသော်လည်း

192. Before leaving, however, it was necessary to say goodbye to the kinglet.

မိမိထွက်ခွာမသွားမီ ဘုရင်ပေါက်စလေးအား နှုတ်ဆက်ရန် လိုနေပေသေးသည်။

193. This he could not accomplish immediately, as in the outer hall to which they had all adjourned, there was a large crowd offering congratulations.

ယင်းသို့ နှုတ်ခွန်းဆက်ရန်ကား ချက်ချင်းမဖြစ်နိုင်၊ အကြောင်းမူ အခမ်းအနားပြီးသည့်နောက် သူတို့ထွက်ခွာ သွားကြသော အပြင်ဘက်ခန်းမဆောင်ကြီးမှာ ဘုရင်အား ကောင်းချီးဩဘာပေးနေကြသည့် လူအုပ်ကြီးနှင့် ပြည့်ကြပ်နေသောကြောင့်ဖြစ်ပေသည်။

194. He wasted a full hour, when the Prince stepped towards the door, where his elephant, a magnificent animal in a velvet coat, was standing.

ကတ္တီပါလွှာရုံလွှမ်းခြံထားသော ခမ်းနားထည်ဝါလှသည့် ဆင်တစ်စီးရပ်နေရာ တံခါးဝသို့ မင်းသားကြွချီလာချိန် တွင်ကား မန်နရစ်စောင့်ဆိုင်းနေရသည်မှာ တစ်နာရီတင်းတင်းပြည့်ချေပြီ။

195. Manrique saw his opportunity and approached to take leave.

မန်နရစ်အခွင့်သာပြီဖြစ်ရကား ဘုရင်လေးအား နှုတ်ဆက်ရန် ဘုရင်လေးအနီးသို့ ချဉ်းကပ်ခဲ့လေသည်။

196. 'Ah, Padre,' said the young man, with the greatest affability, 'you must be my guest to-night'

'အလို မန်နရစ်ပါလား။ ဒီညတော့ ကျွန်ုပ်ရဲ့ ဧည့်ခံပွဲကို အသင်တက်ရမယ်နော်'ဟု လူငယ်က အလွန်ချေငံစွာ ဖြင့် ဖိတ်မန္တက ပြုလိုက်ပါသည်။

197. Manrique was exceedingly annoyed at having to accept this invitation.

မန်နရစ်ကား ဤဖိတ်ခေါ်ချက်ကို စိတ်လက်မသာမယာဖြင့် လက်ခံလိုက်ရတော့သည်။

209. Six hundred horsemen followed in three divisions: the first of Moguls in green silk; the second of Peguans in violet satin; the third of Burmese in gilt corselets.

ယင်းနောက်မှမြင်းသည်တော် ခြောက်ရာတို့သည် တပ်စုခုခွဲ၍ ချီလာခဲ့သည်။ ရှေ့ဆုံးတပ်စုမှာ အစိမ်းရောင် ပိုးဝတ်ရုံများ ဆင်မြန်းထားသည့် ရခိုင်စစ်သည်များဖြစ်ပြီး ဒုတိယတပ်စုမှာ ခရမ်းရောင်ပိုးထည်များ ဝတ်ဆင်ထားသော ဟံသာဝတီ ပဲခူး စစ်သည်များဖြစ်ကာ တတိယတပ်စုမှာ ရွှေရောင်ချပ်ဝတ် တန်ဆာများ ဆင်ယင်ထားသော မြန်မာတပ်များဖြစ်ပေသည်။

210. Manrique speaks elsewhere of this foreign cavalry and gives the number then at fifteen hundred.

ဤနိုင်ငံခြား မြင်းတပ်အကြောင်းကို မန်နရစ်က အခြားတစ်နေရာ၌ ရေးသားရာတွင် ထိုအချိန်က အရေအတွက် အားဖြင့် တစ်ထောင်ငါးရာရှိကြောင်း ဖော်ပြခဲ့လေသည်။

211. They were household troops, part of the foreign paid army by means of which the king maintained himself and which he used in his wars.

ယင်းမြင်းတပ်သည် ဘုရင်ကိုယ်ရံတော်တပ်ဖြစ်ပြီး နိုင်ငံခြားကြေးစားတပ်ဖွဲ့ကြီး၏ တစ်စိတ်တဒေသဖြစ်ပေသည်။ ယင်းတပ်ဖွဲ့ကို ဘုရင်သည် မိမိ၏အာဏာတည်မြဲရေးအတွက်လည်းကောင်း၊ စစ်တိုက်ရာ၌လည်းကောင်း၊ အသုံးပြုလေ၏။

212. Mention has been made elsewhere of the Japanese foot soldiers and the Portuguese artillery.

ဂျပန်ခြေလျင်စစ်သည်တော်များနှင့် ပေါ်တူဂီအမြောက်တပ်သားများ အကြောင်းကို မန်နရစ်က အခြားတစ်နေရာ၌ ရေးသားဖော်ပြပြီး ဖြစ်လေသည်။

213. It was a cosmopolitan force.

ယင်းတပ်မတော်ကြီးသည်ကား နိုင်ငံတကာတပ်မတော်ကြီးပင် ဖြစ်ပေတော့၏။

214. Following the cavalry were a hundred elephants of the guard, and two hundred ridden by grandees.

ယင်းမြင်းတပ် နောက်ဆင်ကောင်ရေတစ်ရာပါသော လုံခြုံရေးတပ်နှင့် မင်းစိုးရာဇာများ စီးနင်းလိုက်ပါလာသော ဆင်ကောင်ရေနှစ်ရာတို့က လိုက်ပါလာသည်။

215. The former had cutlasses in their trunks which in battle they were trained to swing among the enemy.

လုံခြုံရေးတပ်ရှိဆင်များသည် ဓားကောက်ကို နှာမောင်းဖြင့် ကိုင်ထားကြပြီး စစ်ပွဲတွင် ရန်သူများအကြား၌ ယင်းဓားကောက်များကို ဝှေ့ယမ်းတတ်စေရန် လေ့ကျင့်သင်ကြားပေးထားပေသည်။

216. Now in the procession girls danced and sang between them; richly and elegantly dressed and garlanded with flowers, they flirted in and out like bright birds, patting the elephants as if they had been pet dogs, while the beasts themselves tucked in their turnks and minded their steps, so as not to hurt them.

ယင်းသို့ စီတန်းလှည့်လည်ရာ၌ အုပ်စုတစ်စုနှင့် တစ်စုတို့အကြား၌ မိန်းမပျိုလေးများတေးဆိုကာ ကခုန်နေကြသည်။ တောက်ပပြောင်လက်စွာ ဝတ်ဆင်ထားပြီး ပန်ကုံးအသွယ်သွယ်စွပ်ကာ ဆင်များအကြား ထွက်ချည်တစ်ခါ ဝင်ချည်တစ်လှည့်ဖြင့် ငှက်ပျိုမလေးများသဖွယ် ပေါ့ပါးသွက်လက်စွာ ကခုန်နေကြသည်။ ကခုန်သီဆိုယင်း ဆင်ကြီးများအား အိမ်တွင် မွေးသည့်ခွေးငယ်များကို ဆော့ကစားသည့်နည်း ထိလိုက်ပုတ်လိုက် လုပ်နေကြသေးသည်။ ဆင်ကြီးများမှာလည်း ထိုမိန်းမပျိုလေးများအား မထိခိုက်စေရန် မိမိတို့၏နှာမောင်းများကို လိပ်ခွေးထားပြီး ခြေလှမ်းများကိုလည်း သတိကြီးစွာထား၍ လှမ်းသွားနေကြသည်။

228. He did not care for the food.

သူသည် အစားအသောက်ကို ခုံမင်လှသည်မဟုတ်ပေ။

229. They had fried rat again, as on the previous occasion when he dined with the Chancellor at the Paragri.

ယခင်တစ်ခါတုန်းက ပါရာဂီရီမြို့တွင် မြို့ဝန်နှင့်အတူ ညစာစားပွဲသို့ တက်ရောက်ခဲ့စဉ် စားသုံးခဲ့ဖူးသည့် ကြွက်ကြော်ကို တဖန်တည်ခင်းထားပြန်သည်။

230. The sweets were only passable.

ချိုချဉ်ခဲဖွယ်များကား အကောင်းကြီးမဟုတ်သော်လည်း အဆိုးကြီးမဟုတ်ဟု ဆိုရပေမည်။

231. But worse of all, after dinner, dancing girls performed in such a way that, as he says, ' he had to close his eyes or lower them.'

သို့သော် သူ့အဖို့ အဆိုးဆုံးကား ညစာစားပြီးနောက်တွင် ကချေသည်များ၏ ကပြအသုံးတော်ခံပုံကို မကြည့်ချင်လွန်း၍ 'မျက်စိစုံမှိတ်ပြီးသော်လည်းကောင်း၊ မျက်လွှာချ၍သော်လည်းကောင်း၊ နေခဲ့ရသည်။'ဟု သူကရေးသားခဲ့လေ၏။

232. That was what Manrique had been afraid of from the start the interminable hospitality of the orient.

ဤကဲ့သို့ မပြီးနိုင်မဆုံးနိုင်သော အရှေ့တိုင်း၏ ဧည့်ဝတ်ကျေပြန်မှုမျိုးကို မန်နရစ်သည် အစကနဦးကပင် ကြောက်ရွံ့ခဲ့ပေသည်။

233. He got away at last, 'tired and bored'.

နောက်ဆုံးတွင်ကား သူသည်ပင်ပန်းပြီးငွေစွာဖြင့် ဤနေရာမှထွက်ခွာလာခဲ့ရလေ၏။

234. But the public was indefatigable.

သို့သော် လူထုပရိသတ်အပေါင်းမှာကား မမောနိုင် မပန်းနိုင်အောင် ရှိကြပေသည်။

235. They danced, sang, paraded, rode and feasted seven more days for the Prince of Uritaung, and eight days for each of the eleven remaining sub-kings, ninety-six days of festivity before the real coronation began!

သူတို့သည် ဦးရာဇ်တောင်မင်းသားအတွက် နောက်ထပ်ခုနစ်ရက်တိုင်တိုင် ကခုန်ကြ၏။ တေးဆိုကြ၏။ စီတန်းသွားလာကြ၏။ ဆင်မြင်း၊ ရထား၊ စီးနင်းသွားလာကြ၏။ စားသောက်ပွဲများကို ကျင်းပကြ၏။ ၎င်းအပြင် ကျန်ရှိနေသေးသည့် လက်အောက်ခံဘုရင် (၁၁)ပါးအတွက် (၈)ရက်စီ အထက်ပါနည်းအတိုင်း ပွဲလမ်းသဘင်များ ကျင်းပခဲ့ရာ တကယ့်အဓိက ရာဇဘိသေက မင်္ဂလာအခမ်းအနားကြီး မစတင်မီ (၉၆)ရက်လုံးလုံး ပျော်ပွဲသဘင် ဆင်ယင်ကြပေသည်တကား။

236. But the old masters of ceremony knew their business.

သို့သော်လည်း အတွေ့အကြုံများလှသည့် ပွဲသဘင်ကြီးကြပ်ကျင်းပသူများမှာ မိမိတို့၏အလုပ်ကို ကောင်းစွာ နားလည်ကြပေသည်။

237. A dull government is the devil.

လှုပ်ရှားတက်ကြွမှုမျိုးမရှိသော အစိုးရမျိုးမှာ အလကားသာဖြစ်၏။

238. It may not have amused Manrique, but it has vastly tickled the people.

ယင်းအစိုးရသည် မန်နရစ်အား ပျော်မြူးစေရန် လုပ်နိုင်မှလုပ်နိုင်ပေလိမ့်မည်။ သို့သော်ပြည်သူအပေါင်းတို့အား အကြီးအကျယ်မြူးပျော်စေခဲ့၏။

252. They had been the cause of wars for generations between the nations of Further India.

ဝေးကွာလှသောအိန္ဒိယတိုက်အတွင်းရှိ နိုင်ငံများမှာ ဤပတ္တမြားတို့ကြောင့် နှစ်ပေါင်းများစွာ စစ်တိုက်ခဲ့ကြရပေသည်။

253. It was even said that the great Mogul himself hoped one day to possess them.

ဒေလီအင်ပါယာကြီး၏မင်းဧကရာဇ်ကပင်လျှင် တနေ့နေ့တွင် ယင်းရတနာတို့အား ပိုင်ဆိုင်နိုင်ရန် မျှော်လင့်ထားသည်ဟုပင် အဆိုရှိလေ၏။

254. And well he might, for each was as long as the little fingers and at the base as large round as a hen's egg.

ယင်းသို့မျှော်လင့်မည်ဆိုလျှင်လည်း မျှော်လင့်စရာပင်ဖြစ်၏။ အကြောင်းသော်ကား ပတ္တမြားတစ်ခုစီ၏ အလျားမှာ လက်သန်းခန့်ရှိပြီး၊ အလုံးအဝန်းမှာ (ကြက်ဥခန့်ရှိသောကြောင့်)ကြက်ဥတမျှ ကြီးမားလုံးဝိုင်းသောကြောင့်ဟု ဆိုရမည်။

255. Manrique, who on a previous occasion had been allowed to examine these stones at close quarters thus describe his sensations.

ယခင်တစ်ကြိမ်တုန်းက မန်နရစ်သည် ဤရတနာတို့ကို အနီးကပ်ကြည့်ခွင့် လေ့လာခွင့်ရရှိဖူးရာ သူ၏ခံစားချက်များကို အောက်ပါအတိုင်းဖော်ပြခဲ့လေသည်။

256. 'I freely confer that although I had seen in other parts of the east many things of great price and value, yet I stood amazed, especially on seeing that I scarcely fix my eyes on them, owing to the sparkling and splendow they cast.'

ပွင့်ပွင့်လင်းလင်း ဝန်ခံရမည်ဆိုသော် ကျွန်ုပ်သည် အရှေ့တိုင်းရှိ အခြားသောဒေသများတွင် လွန်စွာတန်ဖိုးကြီးမားလှသည့် အဖိုးတန် ပစ္စည်းများကို တွေ့ဖူးခဲ့သည်မှန်သော်လည်း ကျွန်ုပ်သည် ယင်းပတ္တမြားကြီးတို့မှ ဖြာထွက်လာသောအရောင်ကြောင့် စူစိုက်ကြည့်၍ မရနိုင်လောက်အောင် လွန်စွာအံ့အားသင့်၍ ကြက်သေသောကား ငေးနေမိခဲ့သည်။

257. These stones hung from the enlarged ear-lobes of Thiri thudhamma and killed with their brilliance the many other precious gems and pearls with which the throne was encrusted.

ဤကျောက်မျက်ရတနာတို့သည် သီရိသုဓမ္မ၏ကြီးမားသော နားကင်းနှစ်ဘက်မှတွဲကျနေပြီး ယင်းတို့၏တောက်ပမှုကြောင့် ရာဇပလ္လင်အား စီခြယ်ထားသည့်အခြားသော ကျောက်မျက်ရတနာများနှင့် ပုလဲတို့သည်ပင် အရောင်များ မှေးမှိန်ကုန်ကြလေသည်။

258. A monk now addressed the assembled grandees, who remained with heads inclined and in profoud silence.

ထိုနောက်ဘုန်းကြီးတစ်ပါးက စုရုံးရောက်ရှိနေကြသော များမတ်သူဌေးသူကြွယ်တို့အား မိန့်ခွန်းမြွက်ကြားလေသည်။ ၎င်းတို့မှာ ဦးခေါင်းကို ရှေ့သို့စိုက်လျက် အလွန်တိတ်ဆိတ်စွာ ထိုင်နေကြလေသည်။

259. The King would shortly proceed to the Shit-thaung Temple, said he, where the Head of the Church would crown him.

မကြာမီပင် ဘုရင်ကြီးသည် ရှစ်သောင်းဘုရားဆီသို့ ကြွချီတော်မူမည်ဖြစ်ပြီး ထိုနေရာတွင်ပင် သာသနာပိုင်ဆရာတော်က သူ့အား ဘိသိက်သွန်းလိမ့်မည်ဟု မန်နရစ်က ရေးသားခဲ့လေသည်။

260. They ought to be glad of that, he went on, because his rule, so sanctified, would be just.

မန်နရစ်က ဆက်လက်၍ 'သူတို့သည် ဤရာဇာဓိပတိကမင်္ဂလာပွဲကျင်းပရသည်ကို ဝမ်းမြောက်ဝမ်းသာ ဖြစ်ကြမည်သာဖြစ်၏။ အကြောင်းသော်ကား ယင်းတို့ တရားဝင် ရာဇာဓိပတိခံယူမှသာလျှင် သူ၏ထီးနန်း

ခန့်ငြားလာသည့် 'ဝေါ' ပေါ်တွင်ထိုင်လျက် ဘုရင်မင်းမြတ် ထွက်ပေါ်လာပြန်၏။

271. The procession for the Shittaung Pagoda was formed.

ရှစ်သောင်းဘုရားသို့သွားကြရန် ဤနေရာ၌ စီတန်းကြပြန်လေသည်။

272. It led down a covered way to that temple.

ရှစ်သောင်းဘုရားဆီသို့ အမိုးမိုးထားသည့် စင်္ကြံလမ်းမှ သွားကြရလေ၏။

273. At the sacred gate two thousand monks were in waiting.

ဘုရားသို့ အဝင်ဝတွင်သံဃာတော်အပါးနှစ်ထောင်တို့က စောင့်ဆိုင်းနေကြလေသည်။

274. These conducted Thirithudhamma and his Buddhist following in the shrine.

သံဃာတော်များက သီရိသုဓမ္မဘုရင်နှင့် သူ၏နောက်ပါဗုဒ္ဓဘာသာဝင်အပေါင်းတို့အား ဘုရားဂူအတွင်းသို့ ဦးဆောင်ခေါ်ယူသွားကြလေသည်။

275. Manrique and the Indians remained outside.

မန်နရစ်နှင့် အိန္ဒိယလူမျိုးများမှာ အပြင်တွင် ကျန်ရစ်ခဲ့ကြ၏။

276. They waited two hours, when a bell sounded and the King reappeared wearing his crown which, though studded with huge diamonds, rubies and pearls, appeared cheap beside the perfection of his ear rings.

၎င်းသည် နှစ်နာရီကြာမျှ စောင့်ဆိုင်းနေကြရ၏။ ထို့နောက် ကြေးစည်သံထွက်ပေါ်လာသောအခါ ဘုရင်မင်းမြတ် ကို တစ်ဖန် သရဖူဆောင်းလျက်တွေ့ကြရပြန်သည်။ ယင်းသရဖူကို ခန့်ထည်သော စိန်၊ ပတ္တမြား၊ ပုလဲတို့ဖြင့် စီခြယ်ထားသော်လည်း သူ၏တောက်ပြောင်လှသော နားဋ္ဌောင်း၏ဘေးတွင် ယင်းတို့သည် မှေးမှိန်ကုန်ကြကာ အဖိုးမတန်သကဲ့သို့ ဖြစ်သွားလေသည်။

277. He gave a mediocre inclination to the monks, mounted a huge elephant, and placed himself at the head of a procession.

ဘုရင်ကြီးသည် သံဃာတော်များအား သင့်တင့်ရုံဦးညွှတ်ပြီးသော် ကြီးမားသောဆင်တစ်ကောင်ပေါ်တက်၍ အစီအတန်း၏ရှေ့ဆုံးမှ နေရာယူလေသည်။

278. There was cavalry in uniforms of violet and of green; the elephantry was castled, with standards flyings, with golden bells chiming, in trappings of velet; there were bearers of the royal parasoles.

ခရမ်းရောင်ဝတ်စုံများနှင့် အစိမ်းရောင်ဝတ်စုံများ ဆင်မြန်းထားသောမြင်းသည်တော်များကိုလည်း တွေ့ရလေသည်။ ဆင်တပ်ကြီးမှာ ဘုရင်မင်းမြတ်ကိုရံလျက် လိုက်ပါလာ၏။ အောင်လံများ တလူလူလွင့်ကာ ရွှေခေါင်းလောင်းများ တချွင်ချွင်မြည်လျက်ရှိသည်။ ဆင်များကို ကတ္တီပါ ကကြိုးတန်ဆာများဖြင့် ဆင်ယင်ထား၏။ ထီးတော်မိုးများကိုလည်း တွေ့ရလေသည်။

279. The grandees followed on foot.

မင်းပရိသတ်အပေါင်းတို့မှာ ခြေလျင်လိုက်ပါခဲ့ကြ၏။

280. Lout music conducted them through the city streets which were adorned with rich clothes of silk, fluttering with innumerable flaps and marched at intervals by triumphal arches.

ကျယ်လောင်သော တီးမှုတ်သံများနှင့်အတူ သူတို့သည် မြို့တော်၏လမ်းမကြီးများ တလျှောက် စီတန်းလှည့်လည် ကြသည်။ လမ်းများကို အကောင်းစားတောက်ပသော ပိုးထည်များနှင့် လှပအောင် မွမ်းမံထားပြီး ရေတွက်၍ မရလောက်အောင် များပြားလှသော အလံများသည်လည်း တဖျတ်ဖျတ်လွင့်လူးလျက် ရှိကြပေသည်။ လမ်းခွပ်လတ်တို့တွင်လည်း အောင်ဂံလာမုခ်ဦးများကို ဆောက်လုပ်ထားကြသည်။

of magic and the last resort of sacrifice to buttress up the fabric, one understands that this life was undivided, that it was the precise expression of the genius of that people and that it is idle to add, subtract, praise or deplore or blame.

မြောက်ဦးမြို့တော်နှင့် ပတ်သက်၍ သူ၏ရေးသားဖော်ပြမှုကို ပြန်ကြည့်ရသော် ရွှေနန်းတော်၊ များပြားလှသော မြို့တော်သူ မြို့တော်သား၊ စေတီပုထိုးများ၊ ပင့်ကူအိမ်တမျှ ရှုပ်နေသောခံတပ်များ၊ နိုင်ငံခြားကုန်သည်တို့၏ ကမ္ဘာအရပ်ရပ်မှထွက်ကုန်များကို ရောင်းချသောဆိုင်ကနွားများ၊ ဆိပ်ကမ်းများရှိသင်္ဘောများ၊ နိုင်ငံခြားကြေးစား စစ်သားများ၊ လမ်းလျှောက်ဥဒဟိုသွားလာနေကြသော နိုင်ငံအသီးသီးမှလူမျိုးများ၊ အုပ်ချုပ်ရေးစနစ်၊ နှစ်ရှည် လများ နန်းလှပွဲများမရှိပဲ ပြည်တွင်းငြိမ်းချမ်းသာယာမှုများ၊ ဂါထာ၊ မန္တရား၊ ဆေးဝါးဗေဒင် စသောလောကီ အတတ်ပညာများနှင့် အုပ်ချုပ်မှုခိုင်မာတည်တံ့ရေးအတွက် နောက်ဆုံးယတြာချေခဲ့ရပုံများ စသည်ဖြင့်ပေါင်းကြုံး လေ့လာရသော်၊ အပိုအလိုထည့်စရာမလိုပဲနှင့် လူတော်များဖြစ်ကြောင်းသိသာထင်ရှားစေလေသည်။

289. The Arakanese of that day were proud of Mrauk-U.

ယင်းအချိန်က ရခိုင်သားများသည် မြောက်ဦးမြို့တော်သားဖြစ်ရသည်ကို ဂုဏ်ယူလိုမဆုံး ဖြစ်ခဲ့ကြလေသည်။

290. They regarded it with satisfaction. They were pleased it was their fortune to live there.

မြောက်ဦးမြို့မှာ နေရသည်ကိုပင် ကုသိုလ်ထူးသည်ဟု ယူဆကာ ကျေနပ်နှစ်သိမ့်မှုအပြည့်ရှိခဲ့ကြလေသည်။

291. It rose up the emanition of their ideal.

သူ(မြောက်ဦးမြို့)ကြောင့်ပင် သူတို့ (မြောက်ဦးမြို့တော်သား) ဂုဏ်ရည်တင့်ခဲ့သည်မဟုတ်လော။

292. Even the Europeans found it a profitable place of residence.

ဥရောပတိုက်သားများအတွက်ပင်လျှင် အကျိုးအမြတ်ရှိရာ နေရာကောင်းတစ်ခုဖြစ်ပေသည်။

293. Their services were well paid, they were treated with respect and they lived in their own quarter, under their own captain, in enjoyment of their own religion.

သူတို့၏လုပ်အားခကို ကောင်းကောင်းရရှိကြသည်။ သူတို့အား လေးလေးစားစား ဆက်ဆံကြသည်။ ရပ်ကွက် များ သီးသန့်စီစဉ်ပေးသည့်အပြင် သူတို့ခေါင်းဆောင်နှင့် သူတို့အုပ်ချုပ်မှုရှိသည်။ ဘာသာတရား လွတ်လပ်ခွင့် လည်း ရှိပေးသေး၏။

294. 1634 is a tragic date for Arakan.

၁၆၃၄ ခုနှစ်ကား ရခိုင်တို့၏ ကြမ္မာပြိုလဲဆိုးစသော နှစ်ပေတည်း။

295. From that year it began to wither away.

ထိုနှစ်မှစ၍ ကံဇာတာ ဂုဏ်ရှိန်ညှိုးမိန့်ခဲ့ရလေသည်။

296. The Hajji's sacrifices were ill calculated.

ဟာဂျီကြီး၏ယတြာမှာလည်း အတွက်အချက် အလွဲလွဲအမှားမှား ဖြစ်ခဲ့ရချေပြီ။

297. The king's perfume failed of its effect.

ဘုရင်ကြီး၏အဆောင် ဆေးမန္တာတို့လည်း အစွမ်းမထက်တော့။

298. That principle of authority, which it was considered worth while to preserve even at the cost of so many hearts, lost its potency, was flouted by usurpers, became the prey of the mercenary.

အသက်ပေါင်းများစွာ စတေးလောက်၍ စတေးခဲ့ပြီးသော အုပ်ချုပ်ရေးယန္တရားမှာ နန်းလှသူတို့ကြောင့် တန်ခိုး ဂုဏ်ရှိန်မှေးမှိန်ပျောက်ကွယ်ခဲ့ရတော့သည်။

ရာစုနှစ်ပေါင်းများစွာ ရှည်လျားကြာမြင့်ခဲ့သော ရခိုင်သမိုင်းစဉ်အား ရေးသားဖော်ပြခြင်းဖြစ်ရာ အချို့အချက် အလက်များမှာ ခိုင်လုံသောအထောက်အထားတင်ပြရန် မလွယ်ကူချေ။ ဤသည်ကို အချို့သုတေသီများ ဘဝင်မကျ ရှိကောင်းရှိပေမည်။ စာရေးသူအနေနှင့်လည်း အချို့အချက်အလက်များနှင့်ပတ်သက်၍ ကြေနပ်အားရမှုမရှိကြောင်းကို ရိုးသားစွာဝန်ခံရပေမည်။ သို့သော် အစဉ်လာမပျက် မှတ်တမ်းတင်လာခဲ့ကြသော အရိုးစွဲပြီးဖြစ်သည့် သက်ဆိုင်ရာလူမျိုး တို့၏ အစဉ်အလာသမိုင်းအားလုံးကို ဥပက္ခာပြု ချန်လှပ်ထားခဲ့ရန်လည်း မဖြစ်နိုင်ပေ။ အကယ်၍ ချန်လှပ်ထားခဲ့ပါက ရခိုင်ယဉ်ကျေးမှုသမိုင်းစဉ်တွင် အမြီးအမောက်မတည့် ကွက်လပ်များဖြစ်ကာ ပြီးပြည့်စုံသောသမိုင်းသို့ ဦးတည်နိုင်တော့ မည်မဟုတ်သလို စစ်မှန်သောကောက်ချက်ကိုလည်း ဆွဲယူနိုင်မည်မဟုတ်ပေ။ ပြင်သစ်နိုင်ငံဆိုဘွန်တက္ကသိုလ် မနုဿဗေဒဌာနမှ ပါမောက္ခမစ္စတာဘားနော့က တိုင်းရင်းသားလူမျိုးတို့၏သမိုင်းကြောင်းကို လေ့လာရာတွင် စဉ်လာ မပျက် ပြောဆိုခဲ့ကြသော ရိုးရာပုံပြင် (Legend)များသည်လည်း အရေးကြီးကြောင်း အဆိုပြုခဲ့ပေသည်။

မြန်မာနိုင်ငံရှေးဟောင်းသုတေသန ညွှန်ကြားရေးမှူးချုပ် ဦးအောင်သော်၏ ဗိဿနိမြို့ဟောင်းတူးဖော်မှု စာတမ်း တွင်စဉ်လာသမိုင်းအား ဥပက္ခာမပြုသင့်ကြောင်း ဤသို့ဖော်ပြထားပေသည်။ ‘လူ့ယဉ်ကျေးမှုသမိုင်းကို ဖော်ထုတ်ရာတွင် (က)အစဉ်အလာသမိုင်းစကား၊ (ခ)ကျောက်စာ၊ ပေစာ၊ မော်ကွန်းမှတ်တမ်းများ၊ (ဂ) ရှေးဟောင်းဝတ္ထုပစ္စည်းများကို မှီငြမ်းပြုရသည်။’

အစဉ်အလာသမိုင်းစကားနှင့် မော်ကွန်းမှတ်တမ်းများကို သမိုင်းတင်ခေတ်နှင့် ပတ်သက်၍ ရရှိနိုင်သည်။ ယင်းတို့ သည် ခိုင်လုံသည်လည်းရှိသည်။ မခိုင်လုံသည်လည်း ရှိသည်။ ထိုထက်ရှေးကျသော သမိုင်းမတင်မီခေတ်ကိုကား ရှေးဟောင်းပစ္စည်းများကိုသာ အထောက်အထားပြုရန် ရှိပေသည်။ ရှေးဟောင်းဝတ္ထုပစ္စည်းများကို မှီငြမ်းပြု၍ သမိုင်းတင် ခေတ်ကိုလည်း လေ့လာဖြည့်စွက်နိုင်ပေသည်။^{၁၉၇}

ဤအခန်း၌ နိဂုံးပိုင်းတွင်ဖော်ပြထားသော သုတေသီအချို့၏ ခေတ်ဦးရခိုင်သမိုင်းနှင့်ပတ်သက်၍ အမြင်များ သည်လည်း ခဉ္စာတိခေတ်အတွက် အထောက်အကူရပေပါသည်။ ၎င်းအပြင် ရခိုင်ဒေသသည် အရှေ့တိုင်းယဉ်ကျေးမှု နှင့်ပတ်သက်၍ ဩဇာတိက္ကမကြီးမားလှသော အိန္ဒိယတိုက်ငယ်နှင့် ပထဝီဝင် အနေအထားအရ နီးနီးကပ်ကပ်မျက်နှာမူ လျက်ရှိခြင်း၊ အိန္ဒိယယဉ်ကျေးမှုလွှမ်းမိုးမှုကို စောစီးစွာရရှိနိုင်ခြင်း၊ ဒဂီ၊ ကျောက်စာ၊ ကြေးနိပြားစာ၊ ခေါင်းလောင်းစာ စသည်ဖြင့် မြန်မာနိုင်ငံ၏အစောဆုံး ရှေးဟောင်းယဉ်ကျေးမှုအထောက်အထားများကို ဤဒေသမှ တူးဖော်ရရှိပြီးဖြစ်ခြင်း အစဉ်အလာသမိုင်းစဉ်ကို စာပေအက္ခရာတင်၍ ရရှိခြင်း၊ စသည်အကြောင်းချက်များသည် ရှည်လျားကြာမြင့်ပြီဖြစ်သော ရခိုင်သမိုင်းစဉ်အား ထောက်ကူအားဖြည့်ပေးလျက်ရှိပေသည်။ နှောင်းခေတ်သုတေသီများအဖို့ အထောက်အကူဖြစ်နိုင် ပေလိမ့်မည်ဟု ယုံကြည်မိပါသည်။

ဖော်ပြခဲ့သော ရခိုင်သမိုင်းစဉ်တွင် မင်းအချို့၏နန်းစံကာလ၊ ခေတ်ပြိုင်ကာလနှင့်ပတ်သက်၍ သက်တမ်းသတ် မှတ်မှု (dating) ကို (carbon dating) ကာဘွန်နည်းနှင့် သက်တမ်းသတ်မှတ်မှုစနစ်မဟုတ်၍ တိတိကျကျရှိမည် ကား မဟုတ်ချေ။ ဤသည်မှာလည်း သဘာဝကျပေသည်။ သို့တစေ ယေဘုယျအားဖြင့် ယုံကြည်ကိုးစားနိုင်မှု (Authenticity)နှင့် ပတ်သက်၍ အောက်ပါအချက်အလက်များဖြင့် ယှဉ်ထိုးလေ့လာနိုင်ပေသည်။

ခဉ္စာတိခေတ် (Before A.D. 4th Century)လက်ရေးလက်သားဖြင့် လေ့လာခြင်း

ဗြဟ္မီ (Brahmi)အက္ခရာမှာ ဂင်္ဂါမြစ်ဝှမ်းတွင် စတင်ပေါ်ပေါက်ပြီး ဘီစီ (၆)ရာစုမှ (၈)ရာစုအတွင်း ပေါ်ပေါက် သည်ဟု အက္ခရာ သုတေသီတို့ ခန့်မှန်းကြပါသည်။^{၁၉၈} ဗြဟ္မီအက္ခရာမှာ အိန္ဒိယ၊ သီဟိုဠ်၊ မြန်မာ၊ တိဘက်၊ ထိုင်းနိုင်ငံတို့ တွင် လက်ရှိအသုံးပြုနေသော အက္ခရာစာလုံးများ၏ မိခင်အရင်းပင်ဖြစ်၍ လက်ရှိအနေအထားသို့ မှန်မှန်တိုးတက်ပြောင်း လဲလာခြင်းပင် ဖြစ်ပေသည်။^{၁၉၉}

၁၉၇။ ဦးအောင်သော်၊ တက္ကသိုလ်ပညာပဒေသာစာစောင် တွဲ၊ ပိုင်း- ၂၊ စာ- ၂၅၄။
၁၉၈။ D.C. Sirear, Select Inscriptions bearing and Indian History and Civilization vol-1, p. 102.
၁၉၉။ S.N. Chakravarti, Development of the Bengali Alphabet from the fifth Century, AD. p. 351.

များနှင့်လည်း ကိုက်ညီနေကြောင်း တွေ့ရသည်။

အနန္တစန္ဒြမင်းကျောက်စာအရ ဧညဝတီခေတ်အား ခန့်မှန်းခြင်း

ဧညဝတီမင်းဆက်များ အကြောင်းနှင့်ပတ်သက်၍ နိုင်ငံခြားသုတေသီအချို့က စိတ်ကူးယဉ်မင်းဆက်အဖြစ် တကောင်းမင်းဆက်နှင့်အတူတူ ယူဆကြပေသည်။ ဝေသာလီခေတ်ကို အေဒီ (၄)ရာစုမှ (၁၀)ရာစုထိ ထွန်းကားခဲ့ကြောင်း ဝှန်စတင်၊ ဆာကာက လက်ရေးလက်သားပညာအရလည်းကောင်း၊ ရှေးဟောင်းသုတေသနဌာနမှ ဦးညွန့်ဟန်က လက်ရှိ တူးဖော်မှု အထောက်အထားများအရလည်းကောင်း၊ ပင်မလာဂတ်တမင်က မြေပေါ်တွေ့ရှိပြီး ပစ္စည်းများအရ လည်းကောင်း၊ ခန့်မှန်းဖော်ပြကြပြီးဖြစ်ရာ ဝေသာလီအရင်က ဧညဝတီခေတ်အခြေအနေနှင့်ပတ်သက်၍ အနုမာန မှန်းဆနိုင်ပါသည်။ လူ့သမိုင်းကား လေ့ကားထစ်ပမာ တစ်ထစ်ချင်းတိုးတက်ပြောင်းလဲလျက် ရှိပေသည်။ မတူးဖော် မရှာဖွေရသေး၍ ဧညဝတီမြို့အကြောင်း ဂယနဏမသိရှိရသေးသော်လည်း မြို့ရိုး၊ ကျုံးနှင့် အခြေချမြို့ပြတည်ထောင်ကာ စာပေအက္ခရာ၊ ဒင်္ဂါးသွန်းလုပ်မှု ကုန်သွယ်မှုအတတ်ပညာ၊ ဘာသာအယူဝါဒ၊ ရုပ်တုအတတ်စသည်ဖြင့် စနစ်တကျထွန်း ကားခဲ့သော ဝေသာလီခေတ်ယဉ်ကျေးမှု၏ အရှိန်အဝါသည် သူ့အယင်က ဧညဝတီခေတ်အား လျော့တွက်၍မရလောက် အောင် သက်သေထူလျက်ရှိနေသည်။ သမိုင်းဝင်းဆက်ရှိပေမည်။ ဧညဝတီခေတ်၏ယဉ်ကျေးမှု၊ ဓလေ့၊ ကုန်လုပ်ဆက်ဆံ မှုစနစ်တို့သည် ဝေသာလီခေတ်သစ်အသွင်သို့ အချိန်ကြာမြင့်စွာ တွယ်ကပ်ပါလာခဲ့မည်ဖြစ်သည်။

အခြားအကြောင်းတစ်ရပ်မှာ ဒေါက်တာဝှန်စတင်၏အဆိုအရ ဖတ်၍ရသော အနန္တစန္ဒြမင်းကျောက်စာ၏ အနောက်ဘက်မျက်နှာတွင် အေဒီ (၃၅၀)မှ အေဒီ(၇၉၂)ထိ ထီးနန်းစံခဲ့ကြသော ဝေသာလီမင်းဆက် (၃၇)ဆက်၏ အကြောင်းအရာများကို ရေးသားဖော်ပြထားသည်ဟု သိရှိရပေသည်။ ဖတ်၍မရသေးသော အရှေ့ဘက်မျက်နှာတွင် ဝေသာလီမင်းဆက်ကိုဖော်ပြထားသော အက္ခရာထက် လက်ရေးလက်သားပညာအရ နှစ်(၂၀၀)ခန့်စော၍ အေဒီ (၃၀၀) မှ (၆၀၀)အတွင်း ရေးထိုးခဲ့ဟန်တူသော အက္ခရာစာများ ရှိပေသည်။^{၂၀၆} စာကြောင်းရေ (၁၀၀)မျှ ပြတ်သိပ်ရေးသားဖော် ပြထားရာ အဆိုပါအကြောင်းအရာများသည် ဝေသာလီအယင်က (အေဒီ ၄ရာစုမတိုင်မီ) ဧညဝတီခေတ် (သို့) သမိုင်းဦး ကာလ၏ အကြောင်းအရာများသာ ဖြစ်ချိန်မည်။

လေ့လာစူးစမ်းမှုများ

ဧညဝတီမြို့တော်အား ပထဝီဝင် ပါမောက္ခ ဒေါက်တာဒေါ်သင်းကြည်က ကောင်းကင်ဓာတ်ပုံအကူအညီဖြင့် မြို့ရိုး၊ ကျုံး၊ နန်းမြို့၊ မဟာမြတ်မုနိကုန်းတို့၏တည်နေရာအနေအထား သွင်ပြင်လက္ခဏာစသည်တို့ကို လေ့လာရေးသား ခဲ့ပြီးဖြစ်ပေသည်။^{၂၀၇}

ဩစတြေးလျနိုင်ငံ အမျိုးသားတက္ကသိုလ်မှ ပင်မလာဂတ်တမင်သည် ပါရဂူဘွဲ့ယူရန်(Ph.D)ဘွဲ့ယူစာတန်း ဖြစ်သော 'ရှေးဟောင်းရခိုင်' 'Ancient Araken' ကို ပြုစုရန် ၁၉၇၅ခု ဧပြီလအတွင်းက ရခိုင်သို့ရောက်ရှိခဲ့သည်။ ဧညဝတီ မြို့တော်ရာအနံ့ ကွင်းဆင်းသုတေသနပြုခဲ့ပေသည်။^{၂၀၈} ဩစတြေးလျသူ ပင်မလာအား အထက်တန်းပညာဦးစီးဌာန ညွှန်ကြားရေးမှူးချုပ် ဦးစံသာအောင်က ခေါ်ယူခဲ့ခြင်းဖြစ်သည်။ မန်းတက္ကသိုလ်မှ သက္ကဋဗေဒကျမ်းကျင်သူ ဦးမြင့်ဆွေ၊ တက္ကသိုလ်ဘာသာပြန်စာတည်းမှူး ဓာတ်ပုံပညာရှင် ဦးတင်ဦးတို့လည်း ပါရှိရာ အောင်မြင်သော သုတေသနခရီးပင်ဖြစ် သည်။ ဧညဝတီမြို့ရိုးအတွင်းဘက်တွင် မဟာမုနိတန်ဆောင်းရှိသည်။ ထိုတန်ဆောင်းအတွင်းတွင် ရုပ်တုအချို့သည် ဒေါက်တာ ဖော်ချီမာရေးသားသော 'အာရက်'စာအုပ်စာမျက်နှာ(၁၃)မှ နောက်ဆက်တွဲစာချုပ် ၄-၅တွင် ဖော်ပြထား သည်။^{၂၀၉} ၎င်းရုပ်တုများအား ပင်မလာက 'Gupta type' ဟု စာရေးသူအား ပြောပြဖူးပါသည်။

၂၀၆။ ဦးစံသာအောင်၊ အနန္တစန္ဒြမင်းကျောက်စာ၊ စာ-၈၊
၂၀၇။ Dr. Daw Thin Kyi, JBRS. vol. 2 III. Part II, Dec. 70. p. 1
၂၀၈။ Pamela Gutman, Ancient Arakan Ph-D (Thesie) Austraian National University 1976.
၂၀၉။ Dr. Forchemmer, Arakna, Chapter. 1. The fMahamuni pagoda.

ဝေသာလီခေတ်

ဓညဝတီခေတ်ကုန်ဆုံးပြီးနောက် အေဒီ(၄)ရာစုအစပိုင်းလောက်တွင် ဝေသာလီခေတ်ကို စတင်ခဲ့လေသည်။ ဝေသာလီခေတ်၏သက်တမ်းကာလနှင့် ပတ်သက်၍ နိုင်ငံခြားသုတေသီအချို့ အယူအဆကွဲပြားခြားနားခဲ့ကြသည်။ ယခုအခါ မြန်မာနိုင်ငံရှေးဟောင်းသုတေသနဦးစီးဌာနမှ ၁၉၈၀ခု၊ ဇန်နဝါရီလမှစတင်၍ နှစ်စဉ်ဆက်လက်တူးဖော်လျက် ရှိရာ ပို၍ပို၍ တိကျခိုင်မာသော ယဉ်ကျေးမှုအထောက်အထားများ ရရှိပြီဖြစ်သည်။ ဤသို့ နိုင်ငံခြားသုတေသီအချို့ အယူအဆကွဲပြားရသည်မှာလည်း ရခိုင်ယဉ်ကျေးမှုနေရာဒေသများသို့ ကိုယ်တိုင်ကိုယ်ကြပ် နှံ့စပ်စပ်ကွင်းဆင်းလေ့လာ မှုမရှိပဲ ယခင်ရေးသားပြီးသော စာအုပ်များမှ အဆင့်ဆင့် ကူးယူကိုးကား ရေးသားကြခြင်းကြောင့်လည်း ဖြစ်သည်။ အချို့မှာ ရောက်ပင်မရောက်ဖူးကြ၊ ဒေသခံဘာသာစကား မကျွမ်းကျင်မှုသည်လည်း အဆိုပါသုတေသီများအတွက် အခက်အခဲ အဟန့်အတားဖြစ်စေသည်။ ၎င်းတို့ အတွေးအခေါ်အမြင်ကို နောက်ပိုင်းတွင် ဖော်ပြထားပါသည်။

လက်ရေးလက်သားပညာအရ သက်တမ်းခန့်မှန်းခြင်း

ဝေသာလီခေတ်မှ ဓညဝတီခေတ်နောက်ပိုင်း တဆက်တည်းဖြစ်သောခေတ်ဖြစ်သည်။ အိန္ဒိယပြည် ဂုတ္တခေတ်နှင့် ခေတ်ပြိုင်ဖြစ်သည်။ ထို့ကြောင့် ဓညဝတီခေတ်(အေဒီ ၃ရာစုမတိုင်မီ အာသောကခေတ် ဘီစီ ၃ရာစု)မှ စတင်၍ ရေးသားခဲ့ကြသော ဗြဟ္မီအက္ခရာမှာ အရေးအသားအက္ခရာအနေအထား အဆင့်ဆင့်ပြောင်းလဲလာခဲ့ပေသည်။ အက္ခရာ အသီးသီးပြောင်းလဲလာခဲ့ကြသော်လည်း နှိုင်းယှဉ်လေ့လာနိုင်ရန် ယခင်ဓညဝတီခေတ်တွင် တင်ပြပြီးဖြစ်သည်။ 'က'အက္ခရာ အခြားအသုံးများသော အက္ခရာအချို့ တင်ပြမည်ဖြစ်သည်။

အာသောကကျောက်စာနှင့် ဓညဝတီတောင်ပေါက်ကြီးကျောက်စာ၊ ဗိုက်ပူဘုရားကျောက်စာ^{၂၀၁} တို့တွင် ယခုမြန်မာအက္ခရာ 'က'ကို ကြက်ခြေခတ်သဏ္ဍာန် 'X' ရေးသားထားသည်ကို တွေ့ရသည်။ ဘီစီ (၃)ရာစု အရေးအသားဖြစ်သည်။ ဂုတ္တခေတ် အေဒီ (၄)ရာစုသို့ ရောက်သောအခါ အဆိုပါကြက်ခြေတွင် မျဉ်းမတ်ရှည်လာ၍ ကန့်လန့်ဖြတ်မျဉ်းမှာ အနည်း ငယ်ကွေးလာသည်။-ပုံစံ "၂" ၎င်းမှတစ်ဆင့် နာဂရီအက္ခရာ (အေဒီ ၆ရာစု)ဘက်သို့ ကူးပြောင်းလာသောအခါ ကန့်လန့်ဖြတ် မျဉ်းက ပိုမိုကွေးကောက်လာပြီး အမြီးမှာလက်ဝဲဘက်သို့ ကွေးတက်လာသည်။ ပုံစံ "၃" နောက်ပိုင်း အေဒီ(၈)ရာစုသို့ရောက်သောအခါ ဝေသာလီခေတ် အနန္တစန္ဒြမင်းကျောက်စာသုံး ဗျည်းအက္ခရာများကဲ့သို့ "၄" ပြောင်းလဲလာပါသည်။^{၂၀၂}

'န'အက္ခရာသည်လည်း ဘီစီ(၃)ရာစုတွင် "၅" ပုံသဏ္ဍာန်မှ အေဒီ (၄)ရာစု ဂုတ္တခေတ်တွင် "၆" ပုံသဏ္ဍာန် ရေးသားကြ၍ အေဒီ(၇)ရာစုတွင် "၇" သို့ အဆင့်ဆင့်ပြောင်းလဲခဲ့သည်။ ဝေသာလီမှ တွေ့ရှိရသော ကျောက်စာများ၏ လက်ရေးလက်သားကိုကြည့်၍ အေဒီ (၄)ရာစုမှ (၈)ရာစုထိ အမျိုးမျိုးတွေ့ရသည်။ ပုံစံအားဖြင့် အနန္တစန္ဒြမင်းကျောက်စာ တွင် 'က'အက္ခရာကို "၈" ဟု ရေးသားထားသည်။ နီတိစန္ဒြမင်းကျောက်စာတွင် ဟုရေးသားထားသည်။^{၂၀၃}သို့ဖြစ်ရာ လက်ရေးလက်သား ပညာအရ အနန္တစန္ဒြမင်းကျောက်စာမှာ အေဒီ (၈)ရာစုနှောင်းပိုင်း ရေးထိုးခြင်းဖြစ်၍ နီတိစန္ဒြမင်းဖုရား ကျောက်စာမှာ အေဒီ(၆)ရာစုအစောပိုင်းဟု သက်တမ်းခန့်မှန်းနိုင်ပေသည်။

၂၀၁။ ဦးစံသာအောင်၊ အေဒီ (၆)ရာစုမတိုင်မီ ရခိုင်ပြည်သုံးအက္ခရာ စာ-၅၅ မှ ၆၇ထိ
 ၂၀၂။ (က) C. Sivaramamurti (M.A) India Epigraphy and South Indian. Scripts. p. 84.
 (ခ) S.N. Chakravarti, Development jof the Bengali Alphabet p. 370.
 ၂၀၃။ (က) ၁၉၅၈-၅၉ နှစ်ချုပ်အစီရင်ခံစာ၊ ပုံ၃၇ (ရှု)။
 (ခ) ဦးစံသာအောင်၊ အနန္တစန္ဒြမင်းကျောက်စာ၊ ပုံ(ရှု)။

စာရေးဆရာ မောရ်ကောလစ်က ရခိုင်ပြည်မြောက်ပိုင်းဟု ခေါ်တွင်နေသောနေရာတွင် အေဒီ(၈)ရာစုမတိုင်မီ ကပင် ဟိန္ဒူမင်းဆက်များ အုပ်စိုးခဲ့ကြလေသည်။ အေဒီ (၇၈၈)ခုနှစ် စန္ဒြမင်းဆက်မှ အစပြု၍ ဝေသာလီမြို့တော်သစ်ကို တည်ထောင်ကြသည်။ နှစ်စဉ်ပင်လယ်ကူးသင်္ဘော ၁၀၀၀မျှ ဝင်ထွက်သွားလာ ကုန်စည်ကူးသန်းရောင်းဝယ်ခဲ့ရာ ဆိပ်ကမ်းမြို့ကြီးဖြစ်ပေသည်။ စန္ဒြမင်းများသည် ဗုဒ္ဓဘာသာဝင်များဖြစ်၍ မဟာမုနိရုပ်ပွားတော်မြတ်ကို နန်းစဉ်နန်းဆက် ကိုးကွယ်ခဲ့ကြသည်။ သူတို့နယ်ပယ်ကို မြောက်ဘက်စစ်တကောင်းနယ်မြေထိ ချဲ့ထွင်ခဲ့သည်။ နောက်ဆုံးတွင် မြောက်ဘက် မှ ဝင်ရောက်လာသော မွန်ဂိုလီယံများကြောင့် အေဒီ ၉၅၇ခုနှစ်တွင် နန်းဆက်ပြတ်ခဲ့ရသည်။^{၂၂} စသည်ဖြင့် အကျယ်တဝင့် ဖော်ပြခဲ့ပေသည်။

ဖော်ပြခဲ့ပြီးသော နိုင်ငံခြားသားမျက်နှာဖြူများ၏ အမြင်ကို လေ့လာသုံးသပ်ကြည့်ပါက ဝေသာလီခေတ်ကို (အေဒီ ၄ရာစု)မှစတင်သော အယူအဆနှင့် (အေဒီ ၈ရာစု)မှစတင်သော အယူအဆနှစ်မျိုးတွေ့နိုင်ပေသည်။ ရခိုင်သမိုင်းကို လေ့လာရေးသားခဲ့ကြသော သူများအနက် အချို့မှာ ကိုလိုနီအစိုးရ၏အုပ်ချုပ်ရေးအရာရှိများသာ ဖြစ်သည်။ ဝါသနာ အလျောက် ရောက်ရှိရာဒေသခံ တိုင်းရင်းသားများနှင့် ရင်းရင်းနှီးနှီး ပေါင်းဖော်ပြီး အဆိုပါဒေသ၏သမိုင်း၊ စာပေ၊ ယဉ်ကျေးမှုနှင့် စိတ်ဝင်စားဖွယ် အဖြစ်အပျက်များကို စာအုပ်ရေးသားပြုစုကြသူများ ဖြစ်ပေသည်။ အဆိုပါပုဂ္ဂိုလ်များ၏ ရေးသားပြုစုမှုတစ်ဖက်တစ်ဖက်ကြောင့် ဒေသခံတိုင်းရင်းသားတို့၏ အချို့အဖြစ်အပျက်နှင့် ယဉ်ကျေးမှုပစ္စည်းအချို့မှာ နှောင်းခေတ်သုတေသီများ ဆက်လက်လေ့လာနိုင်ကြခြင်း ဖြစ်ပေသည်။

သို့ရာတွင် ဝေသာလီတည်ထောင်မှုသက္ကရာဇ်ကို ဖော်ပြရာတွင် အဆိုပါစာရေးဆရာများသည် ဒေသခံသမိုင်း များတွင်ပါရှိသည့် ကောဇာသက္ကရာဇ် (ဘီအီး)နှင့် ခရစ်သက္ကရာဇ် အပြောင်းအလဲကို သတိမမူ ဂရုမပြုခဲ့ကြဟန် တူပါ သည်။ ပြုလုပ်နေကျအတိုင်း မြန်မာသက္ကရာဇ်ကို (၆၃၈)ပေါင်းထည့်ခြင်းဖြင့် ခရစ်သက္ကရာဇ်သို့ ပြောင်းလဲကြပေမည်။ ဥပမာ-ဒေါက်တာဖော်ချာမာ၏ Araken-p.5 တွင် 152. BE (AD-789)ဟုဖော်ပြခြင်းသည် ၁၅၂ တွင် ၆၃၈ပေါင်းထည့်ခဲ့ ဟန်ရှိသည်။ ဝေသာလီနှောင်းခေတ် ရခိုင်ဘုရင်တစ်ပါးဖြစ်သော သီရိစန္ဒြ(ကျောက်စာ၌ သီရိဓမ္မဝိဇယ)မင်းသည် ဥက္ကမ ကိန်းအရ ရခိုင်သက္ကရာဇ် ၅၆၀ကို အကြွင်းမဲ့ဖြိုသည်။ ၎င်းကို သတိမမူခဲ့ဟန်တူပေသည်။ (ဝေသာလီမင်းဆက်ရှု) ဤသက္ကရာဇ်ဖြိုပြီးနောက် နောက်ပိုင်းတွင် နောက်ထပ်သက္ကရာဇ်ဖြိုခြင်းမရှိမီ မြန်မာသက္ကရာဇ်ကို (၆၃၈)ပေါင်းထည့်ခြင်း ဖြင့် သက္ကရာဇ်ကိုက်ညီမှုရှိသည်။ သို့တစေ လနှင့်ရက်ကို သတိမမူပဲ ပုံသေကားချပ်ယူ၍ မရနိုင်သေးချေ။ အတွေ့အကြုံ တစ်ခုကို သက်သေထူပါမည်။ ၁၉၈၃ခုနှစ်၊ ရခိုင်ပြည်နယ်နေ့ပြခန်း (စစ်တွေ)အတွက် ဒဂိုးများစုဆောင်းနေစဉ် မိတ်ဆွေ တစ်ဦး ဒဂိုးအချို့လာပြသည်။ အဆိုပါဒဂိုးများအနက် ဦးစံသာအောင်၏ရခိုင်ဒဂိုးစာအုပ်တွင် မပါရှိသေးသော ဒဂိုး အသစ်တစ်ချပ်တွေ့ရသည်။ အဆိုပါဒဂိုးမှာ သီရိသုဓမ္မရာဇာ (အေဒီ ၁၆၂၂-၁၆၃၈) သွန်းလုပ်သောဒဂိုးအသစ်ဖြစ် သည်။ ပထမနန်းတက်စတွင် သွန်းလုပ်သောဒဂိုး^{၂၃} မှာ သက္ကရာဇ် ၉၈၄ ဟုပါရှိသည်။ ယခုတွေ့ရသောဒဂိုးမှာ ၉၉၆ခုနှစ် ဟုပါရှိပြီး မဟာသီရိသုဓမ္မရာဇာဟူ၍ ‘မဟာ’တစ်လုံးပိုလာသည်။ စာရေးသူလည်း ချက်ချင်းပင် (၆၃၈+၉၉၆)အေဒီ ၁၆၃၄ဟု ဒဂိုးသစ်အား ကပ်ပြားနံပါတ်ရေး၍ပြရန် ထားလိုက်သည်။ ထူးခြားနေသော အဆိုပါဒဂိုးနှင့် ပတ်သက်၍ ဆက်လက်လေ့လာရာ မောရ်ကောလစ်ရေးသော The Land of the Great Image စာအုပ်ဘိသိက်မင်္ဂလာ အခန်းတွင် ဘုရင်မိဖုရားတို့က ဘိသိက်ပွဲအတွက် အထူးသွန်းလုပ်သော ငွေဒဂိုးများဖြင့် နန်းတော်ထက်မှနေ၍ ပြည်သူနဲ့သားများထံ သို့ ကျဲချကြောင်း ဖတ်ရှုရလေသည်။

၂၂၁။ M.S. Collis, Arakan's Place in the Civilization of Bay-JBRs. 1915. VOL. xv, PART i. P. 35.
၂၂၂။ ဦးစံသာအောင်၊ ရခိုင်ဒဂိုး ပုံ ၃၃ (ရှု)
Maurice Collis. The land of the Great Image. The coronation Chapt. p. 218.

အိန္ဒိယယဉ်ကျေးမှု လွှမ်းမိုးမှုနှင့် တော်ဖြင့်အခြေအနေများ

အိန္ဒိယယဉ်ကျေးမှုသည် အရှေ့တောင်အာရှတစ်ခုလုံး ဗီယက်နမ်၊ အင်ဒိုနီးရှား၊ ဆဲလ်ဗီလ် (Celebes) ကျွန်းထိ ပျံ့နှံ့ခဲ့ကြောင်း အထောက်အထားများ တွေ့ရှိခဲ့ပြီးဖြစ်ပေသည်။ ဤသို့ အရှေ့တောင်အာရှတစ်ခုလုံးတပြင်သို့ အိန္ဒိယ ယဉ်ကျေးမှုပျံ့နှံ့ခဲ့သည့် သမိုင်းဖြစ်စဉ်တွင် ဝေသာလီခေတ်ပြိုင်ကာလကို သဘာဝကျကျ စပ်ဟပ်ထည့်သွင်းရန် လိုအပ် ပေသည်။ ယိုးဒယားနိုင်ငံတောင်ပိုင်း ဒွါရာဝတီ နခေါမ်ပပထောမ်နှင့် ဖောင်ထုတ်တို့တွင် အမရာဝတီ (အေဒီ ၂- ရာစု၊ ၄-ရာစု) ကမ္ဘောဒီးယားတွင် (၃)ရာစုမှ ၁၀-ရာစု) ခန့်မှန်းရသော သက္ကဋကျောက်စာ၊ ကိုချင်ချိုင်းနား ဗီယက်နမ်မှ (၂)ရာစု၊ သက္ကဋ အက္ခရာပါ တံဆိပ်တုံး၊ ဂျာဗာအရှေ့ပိုင်း စုမကြာ (ဆဲလ်ဗီလ်)တို့မှ အမရာဝတီပုံတော်ရုပ်ပွားတော်များ၊ ရာမယန (Ramayana) ဇာတ်စသည်တို့မှာ ထင်ရှားသော အထောက်အထားများဖြစ်သည်။ အရှေ့တောင်အာရှသို့ အိန္ဒိယယဉ်ကျေးမှု လွှမ်းမိုးဝင်ရောက်ခဲ့မှုနှင့် ပတ်သက်၍ မှတ်တမ်းတင်ပြီးသော ဖော်ပြပါအထောက်အထားများထက် ပို၍စောစီးနေဦးမည်မှာ သံသယဖြစ်ဖွယ်မရှိချေ။

ရခိုင်ဒေသ(ဓညဝတီ-ဝေသာလီ)သို့ အိန္ဒိယယဉ်ကျေးမှု မည်သည့်ကာလက မည်သို့ဝင်ရောက်ပျံ့နှံ့ခဲ့ပါသနည်း။ ပထဝီဝင်အနေအထားအရ ရခိုင်ပြည် ဝေသာလီမြို့တော်သည် အိန္ဒိယနှင့်အနီးစပ်ဆုံးတည်ရှိသည်။ သို့နှင့် ဗိဿနိုး မြို့ဟောင်းနှင့် သမိုင်းစာတမ်းတွင် ဗိုလ်မှူးဘရင်က ပြုမြို့တော်များနှင့်စာလျှင် ကုလားတန်မြစ်၊ လေးမြို့မြစ်ဝှမ်းဒေသသို့ အိန္ဒိယယဉ်ကျေးမှုဝင်ရောက်ရန် အလွန်လွယ်ကူကြောင်း မှတ်ချက်ချထားခဲ့ဟန် တူပေသည်။ (စာ-၁၉၉)

ဝေသာလီတွင် တွေ့ရှိရသော ယဉ်ကျေးမှုအထောက်အထားများအရ အိန္ဒိယတောင်ပိုင်း မြောက်ပိုင်းယဉ်ကျေးမှု နှစ်ခုစလုံး လွှမ်းမိုးမှုအရိပ်အရောင်များ တွေ့ရကြောင်း သိရပေသည်။^{၂၆} ဂျွန်စတင်က အနန္တစန္ဒြကျောက်စာမှာ နာလန္ဒရှိယသော ဂါမကျောက်စာနှင့် အက္ခရာပုံသဏ္ဍာန်နှင့်လည်းကောင်း၊ စာရေးအသား၌ လည်းကောင်း၊ ချွတ်စွပ် နီးပါးတူညီကြောင်း၊ ထို့ကြောင့် အနန္တစန္ဒြကျောက်စာအရေးအသားသည် အိန္ဒိယမြောက်ပိုင်း နာလန္ဒမှ အသစ်ရောက်လာ သော အရေးအသားဖြစ်ကြောင်း ထောက်ပြခဲ့သည်။^{၂၇} ဤကားမြောက်ပိုင်းယဉ်ကျေးမှု လွှမ်းမိုးမှုတစ်စိတ်တစ်ဒေသပင်။

ရခိုင်ပြည်သို့ရောက်ရှိလာသော အိန္ဒိယယဉ်ကျေးမှုများအနက် တောင်ပိုင်းယဉ်ကျေးမှုသည် ရေကြောင်းလမ်းမှ လည်းကောင်း၊ မြောက်ပိုင်းယဉ်ကျေးမှုသည် ကုန်းကြောင်းမှလည်းကောင်း၊ ဝင်ရောက်လာခဲ့သည်ဟု ယေဘုယျဆိုနိုင်ပေ သည်။

ကုန်းလမ်းခရီး

ကုန်းလမ်းခရီးမှာ လမ်းနှစ်သွယ်ရှိရာ တစ်လမ်းမှာ စစ်တကောင်း၊ ကော့ပဇာ၊ ရာမူ၊ ကမ်းခြေမှဝင်ရောက် လာသောလမ်း^{၂၈} ဖြစ်၍ ကျန်လမ်းတစ်ခုမှာ မယုကုလားတန်မြစ်ညာပိုင်းမှ တောင်ကြောအတိုင်း စုံဆင်းဝင်ရောက်နိုင်သောလမ်း^{၂၉}ပင်ဖြစ်သည်။ မြောက်ပိုင်းမှဝင်ရောက်လာသော လမ်းမှာ အေဒီ(၄)ရာစုမှ (၇)ရာစုအလယ်ပိုင်းအထိ တရုတ် အိန္ဒိယကုန်သည်လမ်းဖြစ်သော ဇီချမ်အာသံ(Szechuan and Assam) ဆန်ကိုလမ်း (Tzang-Ko-Road) နှင့်တစ်ဆက် တည်း ဖြစ်သည်။ တရုတ်မှတ်တမ်းအရ တရုတ်ဘုန်းတော်ကြီး (၂၀)သည် သီရိဂုတ္တခေတ်အတွင်းက ဤလမ်းကို အသုံးပြုခဲ့သည်။^{၃၀}

ပြုယဉ်ကျေးမှု၏ အစောဆုံးမြို့တော်ဖြစ်သော ဗိဿနိုးသအေဒီ (၁)ရာစုမှ (၅)ရာစုတွင် တွေ့ရသော အထောက်

၂၂၆။ Pamela Gutman, Ancient Arakan. Art and Architecture p. 184.
 ၂၂၇။ ဦးစံသာအောင်၊ အနန္တစန္ဒြ၊ စာ-၄၃။
 ၂၂၈။ အေဒီ ၁၆၁၁-ခုနှစ်က ရခိုင်ပြည်မြောက်ပိုင်းမြို့တော်သို့ လာရောက်ခဲ့သော ပေါ်တူဂီဘုန်းကြီးမန်နရစ်သည် ဤလမ်းကို အသုံးပြုခဲ့သည်။
 ၂၂၉။ ရခိုင်သမိုင်းအလိုအရ ဘီစီ ၃၀၀၀ခုနှစ်တွင် အိန္ဒိယသင်္ဘောက 'အဇ္ဈန'သည် လည်းကောင်း၊ ကံရာဇာကြီးသည် ဘီစီ (၁၆)ရာစုတွင်လည်းကောင်း၊ ဤလမ်းအတိုင်း ဝင်ရောက်ခဲ့သည်။
 ၂၃၀။ Chinese Test Taisho 2066. vol. LI. pp. 1-12.

အေဒီ (၅၀)လောက်တွင် ပွန်ပိုးနီးယပ်မေလာ (Pomponiusmela) ဆိုသူက ဂင်္ဂါမြစ်ဝအရှေ့ဘက်တွင် ရွှေကျွန်း၊ ငွေကျွန်းများ (Chryse & Argyre) ရှိကြောင်း ပထမဦးစွာ ရေးသားဖော်ပြခဲ့သည်။ အနီးရှိကမ်းများပေါ်တွင်လည်း လူမည်းများနေထိုင်ကြသည်ဟုလည်း ဆိုသည်။^{၂၇၂} အေဒီ (၁)ရာစု၏ထက်ဝက်ကျော်ကာလတွင် ပဲရီပလပ်(Periplus) ဆိုသည့် မှတ်တမ်းကို ရေးသားခဲ့သော အမည်မသိ ပုဂ္ဂိုလ်တစ်ဦးက အိန္ဒိယတောင်ပိုင်းတွင် ရွှေကျွန်းနှင့် ဂင်္ဂါကျွန်း (Chryse and Genges) များကို ကူးသန်းသွားလာနေကြသော ကလန်ဒီအိုပွန်တာ (Kalandiophonta) ခေါ် အလွန်ကြီးမားသည့် ရွက်သင်္ဘောကြီးများ မြင်တွေ့ခဲ့ရကြောင်း ဖော်ပြထားသည်။ ဤအချက်သည် ယင်းအချိန်က ရခိုင်ကမ်းခြေတစ်လျှောက်နှင့် ဘင်္ဂလားပင်လယ်အော်တို့ကို ဖြတ်၍ သွားနေကြသော ရေလမ်းခရီးမှာ တွင်ကျယ်နေပြီဖြစ်ကြောင်း သိရပေသည်။^{၂၇၃}

အေဒီ(၁၅၀)လောက်တွင် ရေးသည့်ဟုခန့်မှန်းရသော တော်လမီ (Ptolemy) ၏ ပထဝီကျမ်းတွင် ဂင်္ဂါမြစ်၏ အရှေ့တောင်ဘက်သို့ သွားသော ပထမကီရဒီယ (Kirradia) နှင့် Road) နှင့် ဗရကုရ (Barakura) စစ်တကောင်းသင်္ဘောဆိပ်သို့ရောက်၏။ ထို့နောက် အာရဂျရေ (Argyre) (ငွေမြေ)သို့ ရောက်သည်။ ဤနိုင်ငံတွင် စပြ (Symbyra) စဒ (Sada) ဗေရပန္န (Bera boona) နှင့်တေမလ (Temala) မြို့များရှိသည်။ ထိုမြို့များလွန်ပြီးနောက် ပင်လယ်အငူသို့ ရောက်သည်ဟု ဖော်ပြထားသည်။^{၂၇၄}ဤတွင် အာရဂျရေ (ငွေမြေ)မှာ ရခိုင်ဒေသဖြစ်သည်။ ပင်လယ်အငူဆိုသည်မှာ မော်တင်စွန်းခေါ် နဂါးရစ်အငူဖြစ်နိုင်ပေသည်။ လွန်ခဲ့သည့်နှစ်ပေါင်း နှစ်ထောင်ခန့်က ရခိုင်ဒေသပင်လယ်ကမ်းတစ်လျှောက် ဆိပ်ကမ်းမြို့များနှင့်ပတ်သက်၍ တော်လမီ၏ခရီးစဉ်တွင် ဖော်ပြထားချက်ကို ရခိုင်ပြည်သို့ လာရောက်ပြီး ကွင်းဆင်းသုတေသနပြုလုပ်ခဲ့သော ဒေါက်တာပင်မလာက စီးဒီး (Coedes) နှင့် ဘရာဒီဒဲလ် (Braddell) တို့၏ စာတမ်းများကို အကိုးအကားပြု၍ ဤသို့တင်ပြထားသည်။ ‘နှစ်ဆယ်ရာစုတွင် ရေးသားပြုစုခဲ့သော တော်လမီ၏မှတ်တမ်းတွင် ဖော်ပြထားသော ‘ရွှေကျွန်းမှဆိပ်ကမ်းများ’ (ports in Argyre) ဟူသည်မှာ ရခိုင်ဒေသပင်ဖြစ်မည်။ ၎င်း၏ခရီးစဉ်အစတွင် ဘာရာကုရ (Barakur) ဆိပ်ကမ်းမှာ စဉ်လာအားဖြင့် ရခိုင်ဘင်္ဂလားနယ်စပ်ဖြစ်သော နတ်မြစ်၏အဝတွင် တည်ရှိကြောင်း ဖော်ပြနိုင်သည်။ တောင်ဘက်ကမ်းခြေတစ်လျှောက်ဆက်လာရာ ဆင်ပြ (Sanbra) သို့ရောက်သည်။ ဤဆိပ်ကမ်းမှာ မယူမြစ်ဝတွင် ရှိနိုင်သည်။ ရခိုင်တောင်ပေါ်ဒေသမှထွက်ရှိသော သစ်တောထွက်ပစ္စည်းများဖြန့်ဖြူးရာ ဒေသဖြစ်သည်။ မယူမြစ်ဝအနောက်ဘက်ကမ်းတွင် ‘ဆင်ပိုက်’ ‘Simbaik Taung’ ‘ဆင်ပိုက်ကောင်’ ‘Simbaik Taung’ ဟူ၍ ယခုတိုင်ခေါ်လျှက်ရှိသည်။ မယူမြစ်နှင့် ကြီးတဲမြစ်တို့ဆုံရာ မယူမြစ်ဝအရှေ့ဘက်ကမ်းတွင် ဆားပြင်ကြီး (Sabyingyi) ဆားပြင်ချောင်း (Sabyin Chaung) ဆားပြင်ချေဟူ၍ တွေ့ရသေးသည်။ စဒ(Sada) ကိုကား ယခုအခါ အင်္ဂလိပ်အခေါ် (Sandway) မြန်မာအခေါ် (သံတွဲ)ဟုခေါ်သော နေရာပင်ဖြစ်သည်။ ၎င်းမှာသင့်တင့်ကောင်းမွန်သော ဆိပ်ကမ်းဖြစ်၍ လွန်ခဲ့သည့်နှစ်ပေါင်း နှစ်ထောင်ခန့်ကဆိုလျှင် ပို၍ ဆိပ်ကမ်းကောင်းဖြစ်လိမ့်မည်။ နှောင်းပိုင်းကာလ ဂင်္ဂါမြစ်ဝကျွန်းပေါ်နှင့် ကုလားတန်မြစ်ဝကျွန်းပေါ်၏ အနည်များတဖြည်းဖြည်း စုပုံချမှုကို ခံခဲ့ရသည်။ တော်လမီက စဒ(သံတွဲ) နှင့် အိန္ဒိယအရှေ့ဘက်ကမ်းခြေပလိုရာ (Paloura) တို့ကို ဆက်သွယ်သော ပင်လယ်လမ်းကြောင်း (Searoute) ရှိခဲ့ကြောင်း ဖော်ပြခဲ့သည်။ ပလိုရာဆိပ်ကမ်းမှာ ယခု အိန္ဒိယနိုင်ငံ ကစ္စနာ (Kistna) နှင့် ရိုဒါဝရီ (yodivari) ဖြစ်တို့ကြား ဖြစ်မည်ဟု ဘရာဒီဒဲလ်က ဆိုသည်။ ဤသို့ဆိုလျှင် လွန်ခဲ့သည့်နှစ်ပေါင်း နှစ်ထောင်(၂၀၀၀)ခန့်ကပင် ရခိုင်ဒေသ ရေကြောင်းခရီးလမ်းမှာ တွင်ကျယ်နေပြီဖြစ်ကြောင်း ကောက်ချက်ချနိုင်ပေသည်။ ဤနည်းဖြင့် အိန္ဒိယယဉ်ကျေးမှုသည် ရခိုင်သို့ ကုန်သည်များ စွန့်စားသွားလာသူများမှတစ်ဆင့် ရောက်ခဲ့ပေလိမ့်မည် ဖြစ်သတည်း။

၂၂၇။ ရခိုင်သမိုင်းအလိုအရ ဘီစီ ၃၀၀၀ခန့်တွင် အိန္ဒိယသင်္ဘောကိုင် ‘အဗ္ဗန’သည် လည်းကောင်း၊ ကံရာဇာကြီးသည်

၂၃၇။ လမ်းစဉ်ပါတီအခြေပြမြန်မာနိုင်ငံရေးသမိုင်း ပတွဲ၊ စာ ၁၉၄။

၂၃၈။ Luce and Pe Maung Tin, Burma down to the fall of Pagan. JBRS, xxix (1939) p. 265.

၂၃၉။ လမ်းစဉ်ပါတီအခြေပြ ပတွဲ စာ-၁၉၄

ရ၍ ထိုခေတ်ကပင် ဗုဒ္ဓဘာသာရောက်ရှိနေပြီဟု ခန့်မှန်းနိုင်ပေသည်။ စန္ဒြောဒယမင်းမှာ ဂျွန်စတင်၏ခန့်မှန်းချက်အရ အေဒီ ၂၀၂-၂၂၉ အတွင်း စိုးစံခဲ့သော ဝေသာလီပထမမင်းဆက် မင်းတစ်ပါးပင်ဖြစ်ပေသည်။^{၂၄၅}

နှောင်းပိုင်း ဝေသာလီအနွဲ့ တွေ့ရသောစေတီပျက်များ ယေမေဓဂါထာပါကျောက်ချပ်များတွင် ဗုဒ္ဓမြတ်စွာ ဘုရားသခင်၏ သစ္စာလေးပါးတရားကို တွေ့ရသည်။ တဖန် ဝေသာလီအနီး အုတ်ကုန်းတစ်ခုမှရရှိသော စေတီတည် ကျောက်စာငယ်တွင် သတ္တဝါအပေါင်းတို့သည် အညစ်အကြေးသုံးပါး (လောဘ၊ ဒေါသ၊ မောဟ)ကို ဖယ်ရှားအပ်ကုန်သည် ဖြစ်၍ တဏှာတည်းဟူသော လှိုင်းတံပိုးဖြင့် ပြင်းထန်စွာလှုပ်ရှားရိုက်ခတ်သည့် အသံမြည်ဟီးလျက်ရှိသော ဘဝတည်း ဟူသော သမုဒ္ဒရာမှ (နိဗ္ဗာန်တည်းဟူသော)ကမ်းတစ်ဘက်သို့ ချမ်းသာစွာဖြင့် ရောက်ကြပါစေသတည်းဟူသော ဆုတောင်းစာကို တွေ့ရသည်။ ဤအထောက်အထားများအရ ဝေသာလီခေတ် ဗုဒ္ဓသာသနာမှာ မြတ်စွာဘုရားသခင်၏ တရားတော်ကို အခြေပြုသည့် ဗုဒ္ဓဘာသာမျိုးသာဖြစ်၍ မဟာယာနမဟုတ်^{၂၄၆} သည်မှာ ထင်ရှားလှပေသည်။

ဤသို့ ဗုဒ္ဓဘာသာအရှိန်အဝါ ထွန်းတောက်ခဲ့သော ဝေသာလီနှင့် သရေခေတ္တရာတို့ အဆက်အသွယ်မကင်းခဲ့ ကြောင်းကို သရေခေတ္တရာ၌ တွေ့ရှိရသော အချို့အက္ခရာများသည် ရခိုင်ပြည်နယ် ဝေသာလီမြို့ဟောင်းက အက္ခရာ များနှင့် ဆင်တူသော အချက်ကလည်းကောင်း၊ သရေခေတ္တရာဒဂါးများသည် ခရစ်သက္ကရာဇ် လေးရာစုနှစ်အတွင်းက ခန့်မှန်းရသောဝေသာလီပြည် စန္ဒြမင်းဆက်ဒဂါးအချို့နှင့် အခြေခံပုံစံဆင်တူသည်ဟူသော အချက်အရလည်းကောင်း၊ ကောင်းစွာထောက်ခံပါသည်။ သရေခေတ္တရာအနီးရှိ ပန်းတောင်းတောင်ကုတ်လမ်းသည် ရှေးအခါက ဝေသာလီမှ သရေခေတ္တရာသို့ ဗုဒ္ဓသာသနာ ဖြန့်ဖြူးရာလမ်းကြောင်း ဖြစ်ခဲ့ဟန် ရှိပေသည်။ အလားတူပင် အရှေ့ဘင်္ဂလားနယ်မှ တန္တရအယူဝါဒသည်လည်း ရခိုင်တိုင်းမှတစ်ဆင့် တောင်ကုတ်လမ်းမှတစ်ဆင့် သရေခေတ္တရာသို့ ရောက်ရှိလာခဲ့သည်ဟု ယုံကြည်ရပါသည်။^{၂၄၇}

ပျူမြို့တော်ဖြစ်သော သရေခေတ္တရာတွင် ရှေးဟောင်းပုထိုးများ ပေါများ၍ ရုပ်ပွားတော်များကို ရွှေ၊ ငွေ၊ ကြေး ဖြင့်လည်းကောင်း၊ ထုလုပ်ပူဇော်ကြသည်ကို တွေ့ရသည်။ ဗိဿနိုးမြို့တော်၌ကား ရွှေ၊ ငွေ ဆင်းတုများ အုတ်ခွက်ဘုရား များ တစ်ဆူမျှပင် မတွေ့ရှိရချေ။ ဗုဒ္ဓဘာသာအစပျိုးခဲ့သည့် လက္ခဏာများကိုသာ တွေ့ရသည်။^{၂၄၈}

ဗိဿနိုးမြို့တော်တွင် ရုပ်ပွားတော်များ မတွေ့ရခြင်းမှာ အေဒီ ၁ရာစုလောက်က အိန္ဒိယတောင်ပိုင်း အန္ဓာရဒေသ တွင် ထွန်းကားခဲ့သော သာသနာမျိုးဖြစ်၍ ရုပ်ပွားဆင်းတုကိုကိုးကွယ်၍ ပူဇော်ခြင်းမပြုသည့် ဗုဒ္ဓသာသနာမျိုး ဖြစ်ခြင်း ကြောင့် မတွေ့ရခြင်းလောဟု တွေးထင်နိုင်ပေသည်။

၂၄၀။ Min Nyunt Han-Third Season of Excavation at Vesali-II

၂၄၁။ ဦးအောင်သော်၊ ဗိဿနိုးမြို့ဟောင်းတူးဖော်မှု၊ ပညာပဒေသာ၊ တွဲ-၁၊ ပိုင်း-၂ စာ ၂၉၁/၂

၂၄၂။ Dr-EH. Johnson ဦးဘရှင်၊ ဗိဿနိုးမြို့ဟောင်းနှင့် သမိုင်းအမြင်၊ ပညာပဒေသာစာစောင်၊ စာ-၁၉၁

၂၄၃။ ဦးအောင်သော်၊ ဗိဿနိုးမြို့ဟောင်းတူးဖော်မှု၊ ပညာပဒေသာ၊ တွဲ-၁၊ ပိုင်း-၂

၂၄၄။ (က) Sherman. E. Lee; A History of Far Eastern Art. p. 235
 (ခ) National Geographic Magazine
 (ဂ) Dr. Daw Thin Kyi JBRS
 (ဃ) အရှင်၊ ဗိဿနိုးမြို့ဟောင်းနှင့် သမိုင်းအမြင်၊ မြေပုံ-၁

၂၄၅။ ဦးစံသာအောင်၊ ရှစ်ရာစု ရခိုင်ဝေသာလီမင်း၊ စာ-၂၅

၂၄၆။ (က) Dr. Forchemmer, Arakna, Mrohaung p.21
 (ခ) ဦးစံသာအောင်၊ အနန္တစန္ဒြ ရှစ်ရာစု ရခိုင်ဝေသာလီမင်း၊ စာ-၉၂၊ ၉၄၊ ၉၅၊ ၉၇၊ ၉၉၊

၂၄၇။ ဦးစံသာအောင်၊ အေဒီ ၁၀၀၀ မတိုင်မီ ရခိုင်ပြည်၏ဗုဒ္ဓဘာသာ

၂၄၈။ ဦးစိန်မောင်ဦး၊ သရေခေတ္တရာမြို့ဟောင်း၊ စာ ၂၀၅ တက္ကသိုလ်ပညာပဒေသာစာစောင် တွဲ ၃၊ ပိုင်း-၁၊ ၁၉၆၈

၂၄၉။ ဦးအောင်သော်၊ ဗိဿနိုးမြို့ဟောင်း၊ စာ-၂၉၈

အမတ်သည် ပုန်ကန်ခဲ့သည်။ ထိုအခါ မင်းဘီလူး၏သားတော်အိမ်ရှေ့မင်းသား ရဲဘယသည် မိဖုရား စောပေါက်ညိုနှင့် ပုဂံပြည် အနုရုဒ္ဓါ အနော်ရထာမင်းထံ ခိုလှုံခဲ့သည်။ ကိုးနှစ်အကြာ အနုရုဒ္ဓါ(အေဒီ ၁၀၇၇)တွင် ကွယ်လွန်သဖြင့် သားတော်စောလူးမင်းနန်းစံ(၇)နှစ်၊ ယင်းနောက် ကောဇာသက္ကရာဇ်၄၄၆(အေဒီ ၁၀၈၄)နန်းတက်သော ကျန်စစ်သား လက်ထက်မင်းရဲဘယသည် ပုဂံ၌ကွယ်လွန်သည်။ ၎င်းနောက်သားတော် လက်ျာမင်းနန်း^{၂၆}သည် ပုဂံအကူအညီနှင့် နှစ်ကြိမ်တိုင်တိုက်ခိုက်၍ ကောဇာသက္ကရာဇ် ၄၆၉ (အေဒီ ၁၁၀၃)တွင် ရခိုင်ထီးနန်းကို ပြန်ရယူခဲ့သည်။^{၂၇}

အိန္ဒိယပြည် ဘီဟာနယ်^{၂၈}ရှိ ဗုဒ္ဓဂါယာ^{၂၉}ကျောက်စာတွင် လက်ျာမင်းနန်းသည် သူ့ကိုယ်သူ ‘ပျူတစ်သိန်း’မင်းဟု ရေးထိုးထားလေသည်^{၃၀}။

ေ . . . သေည်တစ်ချက်၊ စမွဝက်၌။ ဘုန်းခက်စည်ပြုံး၊ ဆယ်ယောက်ကျုံးတွင်၊ အဆုံးစွန်မျိုး၊ မင်းဘီလူးကို၊ ကြံထူးလှည့်ပတ်၊ ပုန်ကန်သတ်၍၊ မတ်သင်္ခယာ၊ မည်သာတစ်ချက်၊ ဝရောင်းငှက်လျှင်၊ သုံးဆက်ရွှေသာ၊ ပဉ္စာမြို့ဟောင်း၊ ကျိန်းပြီးနှောင်းမှ၊ မင်းကောင်းသွေးခဲ၊ မင်းရဲဘယ၊ ပေါက်ညိုမြနှင့်၊ ကြွခဲ့ရှေ့ပြည်၊ ဆွေနှစ်မည်တွင်၊ မြင်သည်သည်းချာ၊ ရွှေဂူသာနှင့်၊ လက်ျာမင်းနန်း၊ နန်းရိုးမှန်လျှင်၊ တဖန်လည်းကောင်း၊ လောင်းစည်သူခိုင်း၊ အယူလှိုင်း၍၊ တလိုင်းတသိန်း၊ ပျူတစ်သိန်းနှင့်၊ အောင်ကျိန်းခါချိန်၊ ပြက္ခဒိန်လျောက်၊ ပုရိမ်မြို့သစ်၊ ထောင်လှာလစ်သည်၊ ချစ်နှစ်ပြည်သူ ရူးတည့်လေ^{၃၁} . . .

ဟူ၍ သမိုင်းကြောင်းကို ဖော်ပြထားသည်ကို တွေ့ရသည်။

စာပေအက္ခရာ အထောက်အထားများ

ရခိုင်ပြည် လေးမြို့ခေတ်မှာ ရှေ့^{၃၂}ပိုင်းတွင် အနှစ်(၂၀၀)ခန့် ပုဂံခေတ်ထက် စောသည်မှအပ နောက်ပိုင်းတွင် ပုဂံ/အင်းဝခေတ်များနှင့် ခေတ်ပြိုင်ဖြစ်ကြသည်။ ဝေသာလီခေတ်တွင် ထွန်းကားခဲ့သော ဝတ္ထုအက္ခရာမှ ဗြဟ္မီအက္ခရာပွား တစ်ခုဖြစ်သော ‘ရက္ခဝဏ္ဏအက္ခရာ’သို့ ကူးပြောင်းသော အရေးအသားကို တွေ့ရသည်။ ဝေသာလီခေတ်နှောင်းပိုင်းတွင် ဝုပ္ပတအက္ခရာနှင့် ရက္ခဝဏ္ဏအက္ခရာ နှစ်မျိုးလုံးကို တပြိုင်တည်းသုံးလျက်ရှိနေကြသည်။^{၃၃} ဥပမာ-ဝေသာလီ ဆီမီးခွက် ကျောက်စာ(စူလမဟာရာဇာ ဒဂိုး၏ရင်ဘက်တွင် ယခုခေတ်သုံးမြန်မာအက္ခရာဖြင့် ရေးထိုးထားပြီး ကျောက်တွင် နာဂရီအက္ခရာဖြင့် ခတ်နှိပ်ထားကြောင်းတွေ့ရသည်။)^{၃၄}

အချို့ပညာရှင်များက ဝေသာလီခေတ်ဒဂိုးတွင် သက္ကဋဒဂိုးများ၊ ရက္ခဝဏ္ဏဒဂိုးများတွေ့ရသည်။ ကျောက်ပြား ငယ်၊ ကြေးပုရပိုဒ်ငယ်၊ အုဋ်ခွက်ငယ်တို့တွင် ရက္ခဝဏ္ဏအက္ခရာများရေးထိုးထားကြောင်း တွေ့ရသည်ဟု ဖော်ပြထားပေ သည်။^{၃၅} စာပေအရေးအသားပြောင်းလဲလာမှုနှင့် ပတ်သက်၍ လေးမြို့ခေတ်အစ၌ ဝေသာလီခေတ်တွင် ထွန်းကားလာ

၂၅၆။ ညောင်တီရာဇဝင်သစ်၊ စာ-၁၉၀

၂၅၇။ လမ်းစဉ်ပါတီအခြေပြ မြန်မာနိုင်ငံရေးသမိုင်း ပထမ စာ-၂၄၅
ဦးအောင်သာဦး၊ ရခိုင်ရာဇဝင်ယဉ်ကျေးမှုသမိုင်း၊ စာ-၃၀

၂၅၈။ လက်ျာမင်းနန်းအား ရခိုင်ထီးနန်းကို ရအောင် ကူညီပေးသော ပုဂံဘုရင်အား ညောင်တီရာဇဝင်သစ်ကျမ်း၊ ရခိုင်မင်းသမီးချောင်း၊ မှန်နန်းစသည်တို့တွင် အလောင်းစည်သူအဖြစ်ဖော်ပြသည်။ သက္ကရာဇ်နှင့်တွက်ပါက ကျန်စစ်မင်း (အေဒီ ၁၀၈၄-၁၁၁၃)ဖြစ်သည်။ မည်သို့ပင်ဖြစ်စေ ယေဘုယျအားဖြင့် ပုဂံအကူအညီနှင့် နန်းတက် သည်ဟု မှတ်ယူရန်ဖြစ်သည်။

၂၅၉။ Bihar-Buddhagaya

၂၆၀။ G.E. Harvey History of Burma. p. 46-46

၂၆၁။ ရခိုင်မင်းသမီးချောင်း အပိုဒ်(၁၆) ဟံသာဝတီ
ညောင်တီရာဇဝင်သစ်၊ စာ-၁၀၇၊ မှန်နန်းရာဇဝင် စာ၂၉၈

၂၆၂။ ဥက္ကာ-မင်းညို၊ ရခိုင်တန်ဆောင်၊ အတွဲ ၁၀၊ စာ-၁၅

၂၆၃။ ဦးစံသာအောင်၊ ရခိုင်ဒဂိုး စာ-၂၇

၂၆၄။ ဦးဦးသာထွန်း၊ အကျွန်သိသမျှ ရက္ခဝဏ္ဏအက္ခရာ၊ ရခိုင်တန်ဆောင် အမှတ် ၇၊ စာ-၄၂

၂၆၅။ U Aung Tha Oo, Arakan Scripts Origin and evelution Rakhine
Tazaung 1980, English Section. P. 18

ဒဂုံအထောက်အထားများ

ဝေသာလီဒဂုံများနောက်ပိုင်း၌ အစောဆုံးတွေ့ရသောဒဂုံများမှာ ‘စူလတန်မဟာရာဇာ’ဒဂုံပင်ဖြစ်သည်။ အနန္တစန္ဒမင်းကျောက်စာတွင် မပါရှိပဲ ရခိုင်ရှေးဟောင်းရာဇဝင်များတွင်သာ ဖော်ပြပါရှိ၍ စန္ဒြားမင်းကိုးဆက်အနက် နောက်ဆုံးမင်းဖြစ်သည်။ ၎င်းဒဂုံရင်ဘတ်တွင် စူလမဟာရာဇာဟူ၍ ရက္ခဝဏ္ဏအက္ခရာဖြင့် ရေးထိုးထားပြီးလျှင် ကျောက်တွင် နာဂရီအက္ခရာဖြင့် စာခပ်နှိပ်ထားသည်။ စူလကို ရေးရာ၌ ‘စ’အက္ခရာ အရေးအသားသည် မြောက်ဦးခေတ် အရေးအသားမဟုတ်သည်မှာ ထင်ရှားလှသည်။ သို့ရာတွင် လ၊ မ၊ ဟနှင့် ရတို့သည်လည်းကောင်း၊ သရရေးချသည်လည်းကောင်း၊ မြောက်ဦးခေတ် အရေးအသားနှင့်တူသည်။^{၂၆}

ဤဒဂုံပါအက္ခရာများကို ၁၉၅၈-၅၉ခုနှစ်ထုတ် ရခိုင်တန်ဆောင်မဂ္ဂဇင်း ‘ရခိုင်စာပီကဏ္ဍ’တွင် ဖော်ပြထားသော ရခိုင်အက္ခရာအဆင့်ဆင့် ပြောင်းလဲလာပုံဇယားနှင့် နှိုင်းယှဉ်ကြည့်ပါက အဆင့်ဆင့်ပြောင်းလဲလာမှုကို သိသာထင်ရှားလှပါသည်။ လေးမြို့ခေတ်တွင် တွေ့ရှိရသော အခြားအက္ခရာဒဂုံတစ်ခုမှာ လောင်းကြက်ခေတ် အေဒီ (၁၂၅၀-၁၄၀၄) မင်းကြီး လက်ထက် ယင်းမင်း၏ ဦးသီးတော်အမည်နှင့် ထုတ်ဝေသောဒဂုံဖြစ်သည်။^{၂၇}

ရင်ဘတ်ကို မြန်မာအက္ခရာဖြင့် ၆၆၀ နရပတိ ဦးရီးတော် မဟာနန္ဒဘယဟူ၍ ခပ်နှိပ်ထားပြီးလျှင် ကျောက်တွင် နာဂရီအက္ခရာဖြင့် ခပ်နှိပ်ထားသည်။ န၊ ရ၊ တ တို့မှာ နောက်ပိုင်း ၁၇ရာစုမှ ၁၈ရာစုအတွင်း တွေ့ရှိရသော ကျောက်စာများ၊ ဒဂုံများတွင် ရေးထိုးထားသော အက္ခရာများနှင့်တူသည်။

၂၇၂။ စံသာအောင်၊ ဦး၊ ရခိုင်ဒဂုံများ အခန်း(၆) စာ-၂၇၊ ဓာတ်ပုံ ၂၀

ရခိုင်ရှေးဟောင်းမြို့တော်များ

၁၀၈

ထွန်းရွှေခိုင်

၆	မင်းရန်အောင် နောရီသျှာ	၈၅၆/၁၄၉၄	မတွေ့သေး
၇	စလင်္ကာသူ ဆက်တောဒေါလသျှာ	၈၅၆-၈၆၃ ၁၄၉၄-၁၅၀၁	ပါရှင်အက္ခရာဒဂါး
၈	မင်းရာဇာ ဣလီသျှာ	၈၆၃-၈၇၅ ၁၅၀၁-၁၅၁၃	ပါရှင်အက္ခရာဒဂါး
၉	ဂဇာပတိ	၈၇၅-၈၇၇ ၁၅၁၃-၁၅၁၅	မတွေ့သေး
၁၀	စောမင်းအို မင်းစောအို/ဇေသျှာ	၈၇၇/၁၅၁၅	မတွေ့သေး
၁၁	သဇာတ ဣလီသျှာ	၈၇၇-၈၈၃	ပါရှင်အက္ခရာဒဂါး
၁၂	မင်းခေါင်ရာဇာ	၈၈၃-၈၉၃ ၁၅၂၁-၁၅၃၁	

မြောက်ဦး ဗုဒ္ဓိယ မင်းဆက်နှင့် ဒဂါးအထောက်အထား

စဉ်	မင်းအမည်	နန်းစံသက္ကရာဇ်	ဒဂါးအထောက်အထား
၁	မင်းပါကြီး/မင်းဘင် ဇောဘက်သျှာ	၈၉၃-၉၁၅ ၁၅၃၁-၁၅၅၃	စစ်တကောင်းမင်း မင်းဘင်သင်ခယာ
၂	မင်းတိက္ခာ/မင်းဒိယာ	၉၁၅-၉၁၇ ၁၅၅၃-၁၅၅၅	
၃	မင်းစောလှ	၉၁၈-၉၂၆ ၁၅၅၅-၁၅၆၄	
၄	စကြာဝဒေး/မင်းစကြာ	၉၂၆-၉၃၃ ၁၅၆၄-၁၅၇၁	နရာဇိပတိဥရိတော် သရီ. . .
၅	မင်းဖလောင်း သီကွန်ဒါသျှာ	၉၃၃-၉၅၅ ၁၅၇၁-၁၅၉၃	နရာဇိပတိ ဥရိတော် သီရိသူ/သျှာ
၆	မင်းရာဇာကြီး ဆောလိမ်သျှာ	၉၅၅-၉၇၄ ၁၅၉၃-၁၆၁၂	နရာဇိပတိ ဆောလိမ်သျှာ ၉၅၅*ဆင်ဖြူရှင်နရာဇိပတိ ဆောလိမ်သျှာ ၉၆၃
၇	မင်းခမောင်း/ ဝရဓမ္မရာဇာ ဥသျှောင်သျှာ	၉၇၄-၉၈၄ ၁၆၁၂-၁၆၂၂	၉၇၄ ဆင်ဖြူရှင် ဝရဓမ္မ ရာဇာ/ဦးသျှောင်သျှာ ၉၈၁ ဆင်ဖြူသခင်၊ ဆင်နီသခင် မင်းတရားကြီး ဦးသျှောင်သျှာ
၈	သီရိသုဓမ္မရာဇာ မင်းဟရီ	၉၈၄-၁၀၀၀ ၁၆၂၂-၁၆၃၈	၉၈၄ ဆင်ဖြူသခင်၊ ဆင်နီသခင် သီရိသုဓမ္မရာဇာ ၉၉၆ ဆင်နီသခင်၊ ဆင်ဖြူသခင် မဟာသီရိသုဓမ္မရာဇာ
၉	မင်းစနေ	၁၀၀၀၀	မရှိ

ရခိုင်ရှေးဟောင်းမြို့တော်များ

၁၁၀

ထွန်းရွှေခိုင်

၂၀	မဒရာဇ်ရာဇာ	၁၀၉၉-၁၁၀၄ ၁၇၃၇-၁၇၄၂	၁၀၉၉ ရွှေနန်းသခင် မဒရာဇ်ရာဇာ
၂၁	နရအဘယရာဇာ	၁၁၀၄-၁၁၂၃ ၁၇၄၂-၁၇၆၁	၁၁၀၄ ရွှေနန်းသခင် နရအဘယရာဇာ
၂၂	သီရိသူရာဇာ	၃-လ	သွန်းခဲဟန်မတူ
၂၃	စန္ဒပရမရာဇာ	၁၁၂၃-၁၁၂၆ ၁၇၆၁-၁၇၆၄	၁၁၂၃ ရွှေနန်းသခင် စန္ဒပရမရာဇာ
၂၄	အဘယမဟာရာဇာ	၁၁၂၆-၁၁၃၅ ၁၇၆၄-၁၇၇၃	၁၁၂၆ ရွှေနန်းသခင် အဘယမဟာရာဇာ
၂၅	စန္ဒသုမနရာဇာ	၁၁၃၅-၁၁၃၉ ၁၇၇၃-၁၇၇၇	၁၁၃၅ ရွှေနန်းသခင် စန္ဒသုမနရာဇာ
၂၆	စန္ဒဝိမလရာဇာ	၄၀-ရက်	သွန်းခဲဟန်မတူ
၂၇	စန္ဒသဒိသရာဇာ (ဓမ္မရာဇ်)	၁၁၃၉-၁၁၄၄ ၁၇၇၇-၁၇၈၂ ၁၁၄၀ ရွှေပြည်သခင် ဓမ္မရာဇ်ရာဇာ	၁၁၃၉ ရွှေနန်းသခင် စန္ဒသဒိသရာဇာ
၂၈	မဟာသမတရာဇာ (အဂ္ဂေါပုညာဇောရာဇာ)	၁၁၄၄-၁၁၄၆ ၁၇၈၂-၁၇၈၄	၁၁၄၄ ရွှေနန်းသခင် မဟာသမတရာဇာ ၁၁၄၄ ရွှေနန်းသခင် အဂ္ဂေါပုညာဇောရာဇာ

၂၇၇။ ဟံသာဝတီကိုအောင်မြင်ပြီး ဘုရင့်နောင် ယိုးဒယားမှသိမ်းယူခဲ့သော ဆင်ဖြူရှင်ကို ရခိုင်သို့ယူဆောင်လာပြီး နောက် သွင်းလုပ်သည့် ဒင်္ဂါးဖြစ်သည်။

၂၇၈။ ဦးစံသာအောင်၏ရခိုင်ဒင်္ဂါးစာအုပ် ထုတ်ဝေစဉ် ရှာဖွေမတွေ့ရသေးပဲ နောက်ပိုင်းမြောက်ဦးမြို့နယ် သင်းချိုင်းကုန်း တစ်ခုမှ ရရှိခဲ့သည်။ မန်နရစ်၏မှတ်တမ်းတွင် တွေ့ရှိရသော ဘိသိက်သွန်းဒင်္ဂါးဖြစ်သည်။

အေဒီ ၁၄၅၉ ခုနှစ် နန်းတက်သော ဘစောဖြူမင်းလက်ထက် အဒူမင်းညိုရေးသားသော ရခိုင်မင်းသမီးချင်း သည်လည်း ရခိုင်နန်းစဉ်နန်းဆက်နှင့် သမိုင်းကြောင်းကို အညွှန်းဖော်ပြထား၍ သမိုင်းအထောက်အထားအဖြစ် တန်ဖိုး ရှိလှသည်။ ရခိုင်မင်းစဉ်မင်းဆက် နေ့စဉ်မှတ်တမ်းပြု၍ ရေးသားလာခဲ့ကြသော 'မဟာရာဇဝင်ကြီး' ခေါ် သမိုင်းလည်း ရှိသည်။ ယခုခေတ် ဂေဇက်တီယာကဲ့သို့ နန်းဆက်ရာဇဝင် မှတ်တမ်းကြီးပင်ဖြစ်သည်။ ယခုအခါ မြောက်ဦးမြို့တွင် အပြည့်အစုံမဟုတ်မူပဲ ပေမူတစ်ခုရှိသည်ဟု သိရသည်။ ထိုရာဇဝင်ကြီးကို အမှီပြုကာ အကြောင်းအရာတစ်ခုခုကို ဇောက်ချ၍လက်၊ စကားပြေစသည်တို့ဖြင့် ရေးသားပြုစုကြသည်လည်း ရှိသည်။ ဥပမာ မြို့တည်ခန်းသမိုင်း၊ င/လက်ရုံး သိုက်ကျမ်း။

ကောဇာသက္ကရာဇ် ၁၁၂၆ခုနှစ် (အေဒီ ၁၇၆၄)နန်းတက်သော အဘယမဟာရာဇာမင်း၏ အမတ်ကြီး ဦးဒိုးဝေသည် ထိုမဟာရာဇဝင်ကြီးမှ ထုတ်နှုတ်၍ ၄၈အင်္ဂါရှိသော ရာဇဝင်ဟောင်းတစ်စောင်ကို ပြုစုခဲ့သည်။ ထိုရာဇဝင် ဟောင်းမှ ထုတ်နှုတ်၍ သံတွဲမြို့ ကဝိသာရ မဟာရာဇာဂုရုတံဆိပ်တော်ရ ဆရာတော်ဘုရားသည် 'ဓညဝတီ အရေးတော်ပုံ'ကို ရေးသားပြုစုခဲ့သည်။ ၎င်းနောက် ရာဇဝင်ကြီးမှ ထုတ်နှုတ်ရေးသားသော အင်းစောက်ရာဇဝင်၊ ရမ်းဗြဲမြို့ဝန်ကျော်ထင်ရာဇာ (၁၁၆၇-ခု)၏ အမှုထမ်း ဦးစံတင်ရေးသားသော ရာဇဝင်လင်္ကာရခိုင်ပြည်အား အင်္ဂလိပ်တို့ သိမ်းပြီးနောက် မင်းကြီးဖေသာရေးခိုင်း၍ မောင်နီပြင်ရွာသား ဆရာင/မည်းရေးသားသော 'င/မည်းရာဇဝင်'၊ ရှင်သီလ ဝံသက စတင်ရေးပြီး ခေတ်အဆက်ဆက် ထပ်လောင်းဖြည့်စွက်ရေးသားသော 'ရာဇပုံလင်္ကာ'စသည့်သမိုင်းပေမူတို့ကို တွေ့ရသည်။ စုစုပေါင်း ရခိုင်သမိုင်းဆိုင်ရာ ပေမူ (၄၉)မျိုးရှိသည်ဟု သိရသည်။ သဘာဝဘေးကြောင့်လည်းကောင်း၊ စစ်ဘေးစစ်ဒဏ်ကြောင့်လည်းကောင်း၊ နှစ်ပရိစ္ဆေဒကြာမြင့်ပြီဖြစ်၍လည်းကောင်း တဖြည်းဖြည်းပျက်စီးပျောက်ကွယ် နေချေပြီ။ ခေတ်မီနည်းစနစ်များဖြင့် သက်ဆိုင်ရာမှ ထိန်းသိမ်းသင့်ပါသည်။

ဤသို့ရခိုင်ရာဇဝင်သမိုင်း အမျိုးမျိုးတို့ကို ရေးသားပြုစုခဲ့ကြသော်လည်း ရှည်လျားကြာမြင့်စွာ ဖြတ်သန်းလာခဲ့ သော ရခိုင်သမိုင်းကြောင်းဖြစ်၍ နန်းစံ၊ နန်းတက်တို့မှအစ စေ့ငှအောင် မဖော်ပြနိုင်ကြချေ။ နိုင်ငံရေးအဖြစ်အပျက်ကို အသားပေးရေးရ၍လည်း သက္ကရာဇ်ဖြူသောအခါ ဖြစ်တတ်လေ့ရှိသော နှစ်၊ လ၊ အတိုးအလျှော့ မင်းပြောင်းမင်းလွဲဖြစ် သောအခါ နှစ်၊ လ၊ ရက်၊ ယူမှု၊ မင်းမဲ့ကာလအတိုးအလျှော့ကို သတိမမူပဲ သာမန်လူတို့အဖို့ နှစ်ပိုနှစ်လျော့ ဖြစ်နိုင်ပေ သည်။

ဤသည်ကို ဖြေရှင်းနိုင်ရန် ရမ်းဗြဲတောင်ကျောင်းဆရာတော်ဘုရားကြီးသည် အင်းစောက်ရာဇဝင်ကို အခြေခံ ၍ ရခိုင်ရာဇဝင်သမိုင်းများ၊ အိန္ဒိယသမိုင်း၊ မှန်နန်း၊ ဦးကုလား၊ ကုန်းဘောင်စသော သမိုင်းများနှင့် ညှိနှိုင်းကာ 'ရာဇက္ကမသင်္ခေပကျမ်း'(၁၂၉၃-ခု၊ ပထမဝါဆိုလ)ကို ရေးသားထုတ်ဝေခဲ့သည်။ အဆိုပါကျမ်းငယ်မှာ နှစ်ပေါင်း ၅၀၀၀ ကျော်မျှသော ရခိုင်နန်းဆက်ကို အတော်ပင်စေ့ငှတိကျစွာ ဖော်ပြနိုင်ပေသည်။ ၎င်းအပြင် ဝေသာလီခေတ် 'သီရိဓမ္မဝိဇယ' (အေဒီ ၇ရာစု)မင်း၏အမတ်ပညာရှိရေးသော 'မေမေညာမော်ကွန်း' နှင့်ကိုက်ညီနေကြောင်း တွေ့ရပြန်သည်။ 'မေမေညာ မော်ကွန်း'မှာ မြောက်ဦးမြို့ ရွှေကြာသိမ်ဆရာတော် ဓမ္မစရိယ ဦးဝိမလအသျှင်မြတ်ထံတွင် ရှိသည်။

ရမ်းဗြဲတောင်ကျောင်းဆရာတော်ကြီးပြုစုခဲ့သော ရာဇက္ကမသင်္ခေပကျမ်းအား သုတေသီ ဦးချန်ထွန်းက ခရစ်နှစ် များနှင့်တွက်စစ်၍တင်ပြခဲ့သည်။ ပထမဓညဝတီမတိုင်မီ ရှေးဝေသာလီဗြဟ္မဏရာဇာ ၂၆ဆက်ကို ဘီစီ ၅၃၁၅မှ ၃၃၂၅ထိ ကာလဟု ဖော်ပြထားသည်။ ၂ ဦးချန်ထွန်းမှာ ပြက္ခဒိန်ပညာရှိဖြစ်၍ ရခိုင်ရာဇဝင်တစ်လျှောက်လုံး မှန်ကန်အောင် တွက်ချက်နိုင်သည်။

ရခိုင်မင်းဆက်သက်ကြမ်းများနှင့်ပတ်သက်၍ နိုင်ငံခြားသုတေသီများဖြစ်ကြသော အေပီ-ဖေယာ (A.P. Phayre) က ဂျီ-အီး၊ ဟာဗီး (G.E. Harvey)နှင့် ၎င်းတို့နောက် လိုက်ရေးသော ဒီ၊ ဂျီအီး၊ ဟော(လ်) (D.G.E. Hall)တို့မှာ ယူဆပုံ အတူတူပင်ဖြစ်သည်။

ဒီ၊ဂျီအီး၊ ဟော(လ်)က သူ၏ A hist of South-East Asia. (New edition) စာ ၈၇တွင် 'The chronicles list fifty four kings of the Dinniyawadi first dynasty (2666-B.C., 825 BC. AD. 746). ဟုဖော်ပြထားပေသည်။

တွင်း၊ သီတင်းသုံးရာ၊ ကြမ္မာလေခတ်၊ ဈာန်လွတ်လျှော့၍၊ ရသေ့မျိုးပွား၊ ဆတ်မသားဟု၊ မာရယုလျင်၊ ဘပြုမြိုထီး၊
သင်းကြီးအောင်လာ၊ သည်းချာဒေဝီ၊ သမီးဘီနှင့်၊ ယှဉ်မှီတကွ၊ ခေညရွှေပြည်ဟု တွေ့ရသည်။^{၂၀၅}

၂၀၅။ ဦးအောင်သာဦး၊ ရခိုင်ရာဇဝင်ယဉ်ကျေးမှုသမိုင်းနှင့် သုတေသီများ၏အတွေးအမြင်၊ ၈၁-၉
 ၂၀၆။ ဆောင်းပါး ပထမဆုရရှိခဲ့သည်။ ရခိုင်ရှေးဟောင်းမြို့တော်များ ရခိုင်တန်ဆောင်တွဲ ၁၂၊ ၈၁ ()
 ၂၀၇။ အေဒီ ၇ရာစု
 ၂၀၈။ San Tha Aung, U. The Early History of the Kingdom. The Buddhst Art of Ancient Arakan-
 Chapter II.

ရခိုင်ရှေးဟောင်းမြို့တော်များ

၁၁၆

ထွန်းရွှေခိုင်

၂၄	။သူရိယ	၆၇၇၂	၂၅၄၈	၃၁	၆၀	၈၀၈	စောပန်းဝေ
၂၅	။မင်းထီး	၆၈၀၃	၂၅၁၇	၂၂	၄၃	၈၃၀	မင်းသီဒါ
၂၆	။မင်းပါ	၆၈၂၅	၂၄၉၅	၂၂	၄၇	၈၅၂	ရှင်ဝန်းဖြူ
၂၇	။စည်ပေါင်သူ	၆၈၄၇	၂၄၇၃	၂၂	၅၄	၈၈၀	ဆီမဆန်း
၂၈	ညီတံတိုင်းသင်	၆၈၇၅	၂၄၄၅	၃၁	၅၀	၉၁၁	ငွေဒါးအိမ်
၂၉	သားကျော်ခေါင်စည်	၆၉၀၆	၂၄၁၄	၅၃	၇၅	၉၆၄	ရှင်လှကျော်
၃၀	။သူရိယစန္ဒာမိတ်	၆၉၅၉	၂၃၆၁	၂၁	၅၅	၉၈၅	ချစ်ရောင်
၃၁	။အနန္တဘယ	၆၉၈၀	၂၃၄၀	၃၀	၇၀	၁၀၁၅	ကလျာဝင်း
၃၂	။လက်ျာစည်သူ	၇၀၁၀	၂၃၁၀	၃၀	၆၀	၁၀၄၅	ဆင်းလှစ်
၃၃	။သီဟကုဏ္ဍိ	၇၀၄၀	၂၂၈၀	၄၃	၆၅	၁၀၈၈	စောညွှတ်ထွား
၃၄	။မင်းဘုန်သန်	၇၀၈၃	၂၂၃၇	၃၁	၅၉	၁၁၁၉	ဆင်းမြစ်စစ်
၃၅	။သက္ကမ္ပေး	၇၁၁၄	၂၂၀၆	၄၉	၆၈	၁၁၆၈	စလပ်ပန်း
၃၆	။ဇေယျနန္ဒသူ	၇၁၆၃	၂၁၅၇	၅၂	၇၃	၁၂၂၀	မြပန်းကုံး
၃၇	။တက္ကသူ	၇၂၁၅	၂၁၀၅	၄၆	၇၂	၁၂၆၆	ဆင်းလှရွှေ
၃၈	။လက္ခဏ	၇၂၆၁	၂၀၅၉	၃၇	၅၇	၁၃၀၃	ဂဏှာဒေဝီ
၃၉	။ဂုဏရာဇ်	၇၂၉၈	၂၀၂၂	၄၂	၈၃	၁၃၄၅	စောမာလာ
၄၀	။သီဝရာဇ်	၇၃၄၀	၁၉၈၀	၄၁	၇၃	၁၃၈၆	ပွင့်ဝတ်ရွှေ
၄၁	။မင်းလှမွေး	၇၃၈၁	၁၉၃၉	၂၁	၅၄	၁၄၀၇	စောနတ်လာ
၄၂	။သူရိန္ဒ	၇၄၀၂	၁၉၁၈	၆၀	၈၂	၁၄၆၇	စောရွှေချပ်
၄၃	။မင်းသိဒ္ဓတ်	၇၄၆၂	၁၈၅၈	၂၂	၆၂	၁၄၈၉	လက္ခဏဒေဝီ
၄၄	။မင်းလှကြီး	၇၄၈၄	၁၀၃၆	၄၇	၇၆	၁၅၃၆	စောပန်းဖြူ
၄၅	။ထွေးလုပ်ကြီး	၇၅၃၁	၁၇၈၉	၂၄	၄၄	၁၅၆၀	ရွှေစင်ဦး
၄၆	။င/စရာဇ်(စေရာဇ်)	၇၅၅၅	၁၇၆၅	၃၈	၆၉	၁၅၆၈	စောလှမယ်
၄၇	။မျက်နှာဝန်း	၇၅၉၃	၁၇၂၇	၂၄	၆၀	၁၆၂၂	စောဘုန်းထူး
၄၈	။လက်ရုံးကြီး	၇၆၁၆	၁၇၀၃	၂၇	၅၇	၁၆၄၉	ရှင်လှဖြူ
၄၉	။သီရိကမ္မသုန္ဒရ	၇၆၄၄	၁၆၇၆	၃၀	၅၆	၁၆၇၉	စန္ဒာဒေဝီ
၅၀	။နန္ဒကောဘယ	၇၆၇၄	၁၆၄၆	၂၇	၆၆	၁၇၀၆	စောမင်းဖြူ
၅၁	။မင်းနံဖြူ	၇၇၀၁	၁၆၁၉	၂၀	၄၄	၁၇၂၆	စောလှခေါင်
၅၂	။မင်းနံလှ	၇၇၂၁	၁၅၉၉	၂၈	၅၈	၁၇၅၄	စောပုညို
၅၃	။မင်းခေါင်ငယ်	၇၇၄၉	၁၅၇၁	၂၀	၅၁	၁၇၇၄	ပတ္တမြားသွေး
၅၄	။လောင်ခေါင်ရာဇာ	၇၇၆၉	၁၅၅၁	၁၅	၄၄	၁၇၈၉	စောဘုန်းထွတ်
၅၅	။မင်းသီဟ	၇၇၈၄	၁၅၃၆	၂၁	၄၉	၁၈၁၀	စောခေါင်
၅၆	။မင်းငယ်ပျော်လှစည်သူ	၇၈၀၅	၁၅၁၅	၇	၂၈	၁၈၁၇	စောစစ်
၅၇	မျိုးခြားအမတ်ဥဦး	၇၈၁၂	၁၅၀၈	၁၃	၂၈	၁၈၁၈	မသိ

ဒုတိယ ဧည့်ဝတီ

ဒုတိယဧည့်ဝတီမြို့သည် ကံရာဇာကြီး (ကမ္ဘရာဇာ)မင်းမှစ၍ ၂၈ဆက်နန်းစံနှစ် ၉၂၇နှစ်တာ အုပ်ချုပ်ကြသည်။ ၂၄ဆက်မြောက် ရာလမာယုမင်းလက်ထက်နန်းစံ (၂၂)နှစ်သို့ရောက်လျှင် 'မိဘစံဇိ'ကိန်းအရ သက္ကရာဇ် ၈၆၄၅ကို (၂)ခု ကြွင်းထားမြို့သည်။^{၂၈} အိန္ဒိယပြည် ဘုရားသခင်၏ ဘိုးတော် အဥ္စနမင်းက 'ပဉ္စစတုဆပသျှ'ကိန်း(သို့) 'ဏဝစန္ဒေ' ကိန်းကိုဖြိုသော သက္ကရာဇ်နှင့် ထပ်တူကျသည်။^{၂၉}

ကံရာဇာကြီးနှင့်ပတ်သက်၍ နောင်တွေ့ရှိရသော 'ရခိုင်မဟာရာဇဝင်ကြီး' ပေမူတွင် 'ကမ္ဘရာဇာ'ဟု ခေါ်ထားကြောင်း တွေ့ရသည်။ ကံရာဇာကြီးနှင့် ပတ်သက်၍ ရခိုင်မင်းသမီးချင်း အပိုဒ်(၇)တွင် 'ထိုမင်းမာရယု၊ တည်စပြုကာ သားပုမြေးချယ်၊ စဉ်တကယ်တွင်၊ ငါးဆယ်လေးဆောင်၊ ဖြူရောင်ထွန်းလွန်း၊ ကျိန်းခန်းကန်မှ၊ ဘေးမွန်ကြီးစွာ၊ ကံရာဇာလျှင်၊ ပဉ္စနာရီ နတ်ဒေဝီနှင့်၊ တိမ်ဆီမိုးဆောင်၊ တောင်ကျောက်ပန်းတောင်း၊ နတ်တန်ဆောင်း၌၊ ပွဲကောင်းရင်ဘွဲ့၊ ထောင်ထားခဲ့သည်'ဟု တွေ့ရသည်။ ကံရာဇာကြီးမင်းမှာ မြတ်စွာဘုရား မပွင့်မီနှစ်ပေါင်း ၉၃၄နှစ်က မင်းဖြစ်သည်။ မှန်နန်းရာဇဝင်တွင်ကား တကောင်းမင်းကြီးနှင့် ၎င်းသားကံရာဇာကြီးဟုသာ ဖော်ပြ၍ နှစ်ပိုင်းခြားဖော်ပြခြင်းမရှိချေ။ မြတ်စွာဘုရားမပွင့်မီ ရှေးလွန်လေပြီးသော အတိတ်ကာလ၌ ဟူ၍သာဆိုသည်။^{၃၀} စွယ်စုံကျော်ထင် ဒုတိယတွဲ၌မူကား ဘုရားမပွင့်မီ နှစ်သုံးရာ ခန့်ကဟုသာ ဖော်ပြသည်။ မှန်နန်းရာဇဝင်၊ ပဉ္စမရိုက်၊ စာတွဲစာ ၁၅၅တွင် 'ကံရာဇာကြီးမင်းသည် ကမ္ဘပဒေဝီမြစ်အရှေ့ ဘက်ကျောက်ပန်းတောင်းမြို့ကို တည်ထောင်၍ နှစ်ဆယ်လေးနှစ် စံနေတော်မူသည်။ ထိုကမှ မာယယု^{၃၁} မင်းတည်ထောင် ရင်းဖြစ်သော ဧည့်ဝတီမြို့ဟောင်းကို သိမ်းယူ၍ ထီးနန်းမြို့ ထပ်တည်ထောင် စံနေတော်မူသည်'ဟု တွေ့ရသည်။ ထိုင်းဘုရင့်အကယ်ဒမီနှင့် သမိုင်းကော်မရှင်အဖွဲ့ဝင်တစ်ဦးဖြစ်သော မန်နိုဂျန်ဆိုင်း^{၃၂} ရေးသားသော History of Burma စာအုပ်တွင် B.C. 825 တွင် ရခိုင်သို့^{၃၃} မာရယုထွက်ခွါသွားကြောင်း ဆိုထားပေသည်။

တတိယဧည့်ဝတီမြို့တည် စန္ဒာသူရိယမင်းဆက်ဇယား

စဉ်	မင်းအမည်	နန်းတက် ရခိုင်	နန်းတက် ခရစ်	နန်းစံ နှစ်	နှစ်ပေါင်း အသက်	နှစ်ပေါင်း	မိဖုရား
၁	သီရိရာဇာသား စန္ဒာသူရိယ	၉၇	၅၈၀	၅၂	၇၇	၅၂	ဝန္ဒီမာလာ
၂	သားသူရိယာမိပတိ	၂	၅၂၈	၄၇	၇၆	၉၉	သူရိယရီ
၃	သူရိယာပတိပတိ	၄၉	၄၈၁	၅၆	၇၇	၁၅၅	သုဝဏ္ဏက
၄	သူရိယရူပ	၁၀၅	၄၂၅	၄၅	၆၃	၂၀၀	သုပဘာ
၅	သူရိယစန္ဒာလ	၁၅၀	၃၈၀	၆၄	၇၈	၂၆၄	နန္ဒာဝရ
၆	သူရိယဝတ္ထ	၂၁၄	၃၁၆	၄၄	၇၄	၃၀၈	ရူပိတာ
၇	သူရိယနာထ	၂၅၈	၂၇၂	၄၂	၆၉	၃၅၀	ဝိသုဒ္ဓိ
၈	သူရိယဝိသ	၃၀၀	၂၃၀	၄၀	၆၇	၃၉၀	ဝရသီရိ
၉	သူရိယဗန္ဓ	၃၄၀	၁၉၀	၂၆	၆၆	၄၁၆	ဝါသုလနန္ဒာ

- ၂၈၆။ အဗုမင်းညို၊ ရခိုင်မင်းသမီးချင်း (ဟံသာဝတီ) စာ ၁၈။
- ၂၈၇။ အောင်သာဦး၊ ဦး၊ ယဉ်ကျေးမှုသမိုင်းနှင့် သုတေသီများ၏အတွေးအမြင်၊ စာ-၄၈
- ၂၈၈။ အောင်သာဦး၊ ရခိုင်မင်းဆက် စာ-၂
- ၂၈၉။ (က) ရွှေစေတီမူ၊ မဟာမုနိ စာ-၁၁၂
(ခ) ရမ်းဗြဲတောင်ကျောင်း၊ ရာဇတ္ထမသင်္ဃေပကျမ်း၊ စာ-၂
(ဂ) ရခိုင်ပြည်နယ်ဖြစ်စဉ်သမိုင်း၊ တွဲ-စာ-၂
- ၂၉၀။ မှန်နန်းရာဇဝင် (ပဉ္စမရိုက်) စာ-၁၅၃
- ၂၉၁။ M.L. Manich Junsai, M.A. (Cantab) Dr. Ed. (Hon)

ရခိုင်ရှေးဟောင်းမြို့တော်များ

၁၂၀

ထွန်းရွှေခိုင်

စဉ်	မင်းအမည်	ဝေသာလီမင်းဆက် ဇယား (ရခိုင်ရာဇဝင်အလို)			မိဖုရား
		နန်းတက်	နန်းတက် သက္ကရာဇ်	နန်းတက် ခရစ်(သက္ကရာဇ်) အေဒီ	
၁	သူရိယကေတုသား မဟာစန္ဒရား	၅၇	၂၄၉	၃၂၇	သုပဘာဒေဝီ
၂	သားသူရိယစန္ဒရား	၄၉	၃၀၆	၃၈၄	နမတော်စောနန္ဒီ (ခေါ်) စောပြည့်ညို
၃	။မောလစန္ဒရား	၄၈	၃၅၅	၄၃၃	သုနန္ဒီ
၄	။ပေါလာစန္ဒရား	၄၆	၄၀၃	၄၈၁	ရောဟနီ
၅	။ကာလစန္ဒရား	၄၉	၄၄၉	၅၂၇	နန္ဒာဒေဝီ
၆	။စူဠစန္ဒရား	၁၉	၄၉၈	၅၇၆	ရူပနီ
၇	။သီရိစန္ဒရား	၇၂	၅၁၇	၅၉၅	ကဉ္စနမာလာ
၈	။သိင်္ဂီစန္ဒရား	၆၆	၂၉	၆၆၇	သုဝဏ္ဏဒေဝီ
၉	။စူဠစန္ဒရား	၃၆	၉၅	၇၃၃	စန္ဒာဒေဝီ
၁၀	မျိုးခြားမြို့အမြဲတူ	၇	၁၃၁	၇၆၉	၎င်းစန္ဒာဒေဝီ
၁၁	၎င်းညီသားပဲဖြူ မင်းမဲ့ကာလ	၁၇	၁၃၈	၇၇၆	၎င်းစန္ဒာဒေဝီ
၁၂	စူဠစန္ဒရားမင်းသား ငတုံမင်း	၂၄	၁၅၆	၇၉၄	သီရိဒေဝီ

ကျောက်စာ၌ သီရိဓမ္မရာဇာ၊ ရခိုင်ရာဇဝင်၌ သီရိစန္ဒရားမင်းလက်ထက် ဥက္ကမတိုင်းအရ ၅၆၀ ကိုဖြိုသည်။ သူရိယစိတြမင်းလက်ထက် 'မနဉ္စ' ကိန်းနှင့်ပေါင်းလျှင် (၆၀၉+၅၆၀=၁၁၆၉) ကာကိန်း ၁၁၆၉ ဖြစ်သည်။

ဝေသာလီတွင် မဟာစန္ဒရားမင်း ၉ဆက်၊ မျိုးခြားမြို့ ၂ဆက်ပေါင်း ၁၁ နှင့် မင်းရိုးစူလတန်စန္ဒရားမင်းသား ငတုံမင်း ၁ဆက်ပေါင်း ၁၂ ဆက်၊ နှစ်ပေါင်း ၄၉၁ နှစ်ကြာခဲ့သည်။ သို့ရာတွင် မြို့ပဲဖြူလက်ထက် သက္ကရာဇ် ၇၉၄ ခုကပင် သျှမ်းမွန်ဂိုလူမျိုးတို့ ဝင်ရောက်တိုက်ခိုက်သဖြင့် ဝေသာလီပျက်သုဉ်းခဲ့ရသည်။

အာနန္ဒစန္ဒရားကျောက်စာပါ ဝေသာလီမင်းဆက်ဇယား
(ပထမ မင်းဆက်ဇယား)

ဦးရေ	မင်းအမည်	နန်းသက်	သက္ကရာဇ်		နှစ်ပေါင်း	မိဖုရားအမည်
			မှ	ထိ		
၁	မင်းအမည်ပျက်	၁၂၀	၅၁၀	၃၉၈		
၂	မင်းအမည်ပျက်	၁၂၀	၃၉၈	၂၇၈		
၃	မင်းအမည်ပျက်	၁၂၀	၂၇၀	၁၅၉		
၄	ဘဟုဘလီ	၁၂၀	၁၅၀	၃၀		
			အေဒီ	အေဒီ		
၅	ရယပတီ	၁၂၀	၃၈	၈၂		
၆	အမည်ပျက်	၁၂၀	၈၂	၂၀၂		
၇	စန္ဒြာဒယ	၂၇	၂၀၂	၂၂၉		
၈	အဏ္ဏဝေကမင်းများ	၅	၂၂၉	၂၃၄		
၉	အမည်ပျက်	၇၇	၂၃၄	၃၃၁		
၁၀	ရိကျပွေါ	၂၃	၃၁၁	၃၃၄		

ဦးရေ	မင်းအမည်	ကျောက်စာပါ ဒုတိယမင်းဆက်ဇယား			နှစ်ပေါင်း	မိဖုရားအမည်
		နန်းသက်	သက္ကရာဇ်			
			မှ	ထိ		
၁	ဒွေစန္ဒြ	၅၅	၃၇၀	၄၂၅		
၂	ရာဇစန္ဒြ	၂၀	၄၂၅	၄၄၅		
၃	ကာလစန္ဒြ	၉	၄၄၅	၄၅၄		
၄	ဒေဝစန္ဒြ	၂၂	၄၅၄	၄၇၆		
၅	ယညိစန္ဒြ	၇	၄၇၆	၄၈၃		
၆	စန္ဒြဗန္ဓု	၆	၄၈၃	၄၈၉		
၇	ဘူမိစန္ဒရ	၇	၄၈၉	၄၉၆		
၈	ဘူတိစန္ဒရ	၂၄	၄၉၆	၅၂၀		
၉	နိတိစန္ဒြ	၅၅	၅၂၀	၅၇၅		
၁၀	ဝိစန္ဒြ (ဝိရစန္ဒြ)	၃	၅၇၅	၅၇၈		
၁၁	ပထိုစန္ဒြ(ပြီတိစန္ဒြ)	၁၂	၅၇၈	၅၉၀		
၁၂	ပရိထိုစန္ဒြ	၇	၅၉၀	၅၉၇		
၁၃	စရိတိစန္ဒြ	၃	၅၉၇	၆၀၀		

ကျောက်စာပါ ဒုတိယဇယားတွင် ဝေသာလီမင်းပေါင်း ၁၃ဆက်၊ နှစ်ပေါင်း ၂၃၀ ကြာညောင်းခဲ့လေသည်။

ဦးရေ	မင်းအမည်	ကျောက်စာပါ ဝေသာလီမင်းဆက် တတိယဇယား			နှစ်ပေါင်း	မိဖုရားအမည်
		နန်းသက်	သက္ကရာဇ်			
			မှ	ထိ		
၁	မဟာဝီရ	၁၂	၆၀၀	၆၁၂		
၂	ဝရယဇင်	၁၂	၆၁၂	၆၂၄		
၃	သေဝင်ရောင်	၁၂	၆၂၄	၆၃၆		
၄	ခရ်မဇူရ	၁၃	၆၃၆	၆၄၉		
၅	ဝဇရဂတ္ထိ	၁၆	၆၄၉	၆၆၅		
၆	ခရ်မဝိဇယ	၃၆	၆၆၅	၇၀၁		
	ပြီခရ်မဝိဇယ					
၇	နရေန္ဒြဝိဇယ	၂နှစ်ကိုးလ	၇၀၁	၇၀၄		
၈	ဒဗ္ဗစန္ဒြ	၁၆	၇၀၄	၇၂၀		
၉	အာနသဝဩ	၉	၇၂၀			

အေဒီ ၃၂၇မှ အေဒီ ၈၁၈အထိ ဂေါဇာ ၂၄၉ မှ ၁၈၀ထိ
 ရခိုင်ရာဇဝင်ဒင်္ဂါး ကျောက်စာတို့နှင့် ညှိနှိုင်းထားသော ဝေသာလီနန်းဆက်

စဉ်	မင်းအမည်	ဂေါဇာ	သာသနာ	ခရစ်	နန်းစံ
၁	ဒွေစန္ဒြ	၂၄၉	၈၅၈	၃၂၇	၅၅
၂	ရာဇစန္ဒြ	၃၁၄	၉၁၃	၃၈၂	၂၀
၃	ကာလစန္ဒြ	၃၂၄	၉၃၃	၄၀၂	၉

ရခိုင်ရှေးဟောင်းမြို့တော်များ

၁၂၄

ထွန်းရွှေခိုင်

၁၀	သားမင်းလာတော်	၃၇၆	၁၀၁၄	၂၀	၄၆	၂၁၆	စောဘီလူး
၁၁	။မင်းကုလား	၃၉၆	၁၀၃၄	၂၈	၄၇	၂၄၄	ရှင်စောဖြူ
၁၂	မင်းဘီလူး	၄၂၄	၁၀၆၂	၆	၇၁	၂၅၀	စောစစ်
၁၃	။ဝရောင်ငှက် အသင်္ခလာအမတ်	၄၃၀	၁၀၆၈	၈	၈	၂၅၀	
၁၄	။မင်းဘုန်းသန်	၄၃၈	၁၀၇၆	၁၄	၅၆	၂၇၂	မျိုးရှင်စည်
၁၅	။မင်းပင်	၄၅၂	၁၀၉၀	၁၃	၄၉	၂၈၅	ယောင်သုံးဆယ်

စူလစန္ဒရားမင်း၏တူ စန္ဒကူးမင်းနှင့် ဝရီးတော် စန္ဒာဒေဝီတို့မှ ဖွားမြင်သော ပဉ္စာမြို့တည် ခေတ္တသင်မင်းမှ မှင်းပတိမင်းထိ (၁၅)ဆက်နှစ်ပေါင်း (၂၈၅)နှစ်မျှ နန်းစံခဲ့သည်။ ရွှေစေတီဆရာတော်ဘုရားကြီး၏ မဟာမုနိရုပ်ရှင်တော် သွန်းလုပ်ကြောင်း စကားပြေ၊ စာ-၁၁၅တွင် ပထမ စမ္ဘဝက်မြို့ (အေဒီ ၇၉၄-၈၁၈)မြို့တည် ငမင်းငတုံမင်းကိုပါ ရော၍ (၂၄)နှစ်ပေါင်းထည့်ပြီး စမ္ဘဝက်မြို့ (၁၆)ဆက်အဖြစ် ဖော်ပြထားသည်။ ပဉ္စာမြို့ကို သိခြားဖော်ပြခြင်း မရှိပေ။

ပဉ္စာမြို့ ၁၂ဆက်မြောက် မင်းဘီလူး လက်ထက်ပုန်ကန်မှုဖြစ်၍ အရှေ့ပြည် ပုဂံသို့ ခိုလှုံခဲ့သော မြေးတော်လက်ျာ မင်းနန်ကို ပုဂံပြည်အကူအညီနှင့် ရခိုင်ပြည်ထီးနန်းကို ရခဲ့သည်။ ပဉ္စာမြို့ကို မနှစ်သက်၍ လေးမြို့မြစ်သို့ကူးကာ လောင်းကြက်မြို့(၁၁၀၃အေဒီ) ကိုတည်သည်။ လူများသေကြေပျက်စီး၍ ၎င်းနှစ်တွင်ပင် ပေါင်းတုတ်ချောင်းကို ဖြတ်ကာ ပထမပုရိန်မြို့ကို အေဒီ ၁၁၀၃တွင် တည်သည်။ စုစုပေါင်း မင်း (၆)ဆက် နှစ် (၂၀)ကြာအုပ်စိုးကြသည်။

ပထမ ပုရိန်မြို့ မင်းဆက်ဇယား

ဦးရေ	မင်းအမည်	နန်းတက် ရခိုင်	နန်းတက် ခရစ်	နန်းစံ	နှစ်ပေါင်း အသက်	နှစ်ပေါင်း	မိဖုရား
၁	မင်းဘီလူးမြေး လက်ယာမင်းနန်	၄၆၅	၁၁၀၃	၆	၄၁	၆	ရွှေဂူသာ
၂	သားမင်းသီဟ	၄၇၁	၁၁၀၉	၁	၃၅	၇	လမ္ဗလ
၃	။ရာဇကြီး	၄၇၂	၁၁၁၀	၃	၃၁	၁၀	စောစံနီ
၄	။သကျဝင်ကြီး	၄၇၅	၁၁၁၃	၂	၂၆	၁၂	စောလှညို
၅	။သကျဝင်ငယ်	၄၇၇	၁၁၁၅	၃	၂၂	၁၅	စောလှကြီး
၆	။ကောလိယ	၄၈၀	၁၁၁၈	၅	၂၁	၂၀	ကုမ္မာရီ

ဒုတိယ ပုရိန်မြို့ မင်းဆက်ဇယား

ဦးရေ	မင်းအမည်	နန်းတက် ရခိုင်	နန်းတက် ခရစ်	နန်းစံ	နှစ်ပေါင်း အသက်	နှစ်ပေါင်း	မိဖုရားအမည်
၁	ကောလိယသား ဒသရာဇာ	၄၈၅	၁၁၂၃	၁၆	၃၁	၁၆	ရာမာဒေဝီ
၂	သားအနန္တသီရိ	၅၀၁	၁၁၃၉	၃	၂၇	၁၉	သမာမီ
၃	ညီမင်းဖုန်းစား	၅၀၄	၁၁၄၂	၇	၃၂	၂၆	၎င်း သမာမီ
၄	သား ပဉ္စကာလဝက်	၅၁၁	၁၁၄၉	၂	၂၈	၂၈	မင်းစည်ဖြူ
၅	။ဓနုရူပေါ	၅၁၃	၁၁၅၁	၉	၃၁	၃၇	ကလျာပု
၆	မျိုးခြားစလင်္ကာပိုလ်အမတ်	၅၂၂	၁၁၆၀	၁		၃၈	

အေဒီ ၁၁၂၃ ခုနှစ်တွင် ကောလိယ၏သား ဒသရာဇာသည် ဒုတိယပုရိန်မြို့ကို အသစ်တစ်ဖန်ပြန်လည်တည်

အေဒီ ၁၄၂၈တွင် လောင်းကြက်မြို့ ထီးနန်းကို ပြန်ရရှိပြီး ၂နှစ်နန်းစံသည်။ ရခိုင်သက္ကရာဇ် ၇၉၂ (အေဒီ ၁၄၃၀)တွင် မြောက်ဦးပထမမင်းဆက်ကို စတင်တည်ထောင်သည်။ ရာဇက္ခမသင်္ခေပကျမ်းတွင် ပထမမြောက်ဦးခေတ်ကို ၁၂၇နှစ်ဟု ခေါ်ကြသည်။ ဤသို့ဖြစ်ရသည်မှာ လောင်းကြက် ၂နှစ် ၀၀၊ ဝါခိုလ် ၂၂နှင့် ပြန်ရောက်ပြီး လောင်းကြက်(၂)နှစ်ကို ပေါင်းထည့်ထား၍ဖြစ်သည်။

မင်းစောမွန်တည်ခဲ့သော မြောက်ဦးမြို့တော်အား မင်းဗာဘုရင်သည် ခေတ်မီသောအနောက်တိုင်း အတတ်ပညာနှင့် အရှေ့တိုင်းပညာပေါင်း၍ ခံတပ်အဖြစ်တိုးချဲ့ဆောက်လုပ်ခဲ့သည်။ မင်းဗာမင်းဆက်ကား မြောက်ဦးကို တစ်ခေတ်ဆန်းစေခဲ့သည်။ မင်းဆက်(၉)ဆက်၊ နှစ်ပေါင်း ၁၀၇နှစ်မျှသောကာလသည် ရခိုင်ပြည်၏တန်ခိုးအာဏာစက် အပျံ့နှံ့ဆုံးဖြစ်သည်။

မင်းတိက္ခာ (၂)နှစ် (၆လ)စိုးစံ၍ မင်းစောလှ(၈)နှစ် (၆)လစိုးစံကြ၍ ၎င်းတို့နန်းစံနှစ်ကို (၃နှစ်/၈နှစ်) သို့မဟုတ် (၂နှစ်/၉နှစ်)ဟူ၍ အမျိုးမျိုးတွက်ကြသည်။ အမှန်မှာ နှစ်ဦးပေါင်း ၁၁နှစ် စိုးစံကြခြင်းဖြစ်သည်။

လောင်းကြက်မြို့ မင်းဆက်ဇယား

ဦးရေ	မင်းအမည်	နန်းတက် ရခိုင်	နန်းတက် ခရစ်	နန်းစံ	နှစ်ပေါင်း အသက်	နှစ်ပေါင်း	မိဖုရားအမည်
၁	အလောမာဖြူ	၆၁၂	၁၂၅၀	၆	၂၉	၆	စောရွှေသစ်
၂	သားရာဇသူကြီး	၆၁၈	၁၂၅၆	၂	၂၅	၈	စောဆွေ
၃	စောလူး	၆၂၀	၁၂၅၈	၃	၂၂	၁၁	စောပန်းတူ
၄	ဥစ္စနာကြီး	၆၂၃	၁၂၆၁	၈	၂၄	၁၉	မျိုးမျက်ရူ
၅	စောမွန်ကြီး	၆၃၁	၁၂၆၉	၄	၂၂	၂၃	စောဘီလူးမ
၆	နန်းကျကြီး	၆၃၅	၁၂၇၃	၄	၂၀	၂၇	စောပို့မယ်
၇	မင်းဘီလူး	၆၃၉	၁၂၇၇	၄	၁၆	၃၁	စောသမ္မာ
၈	စည်သဘင်အမတ်	၆၄၃	၁၂၈၁	၂	-	၃၃	
၉	မင်းဘီလူးသား မင်းထီး	၆၄၅	၁၂၈၃	၁၀၆	၁၁၃	၁၃၉	စောစစ်
၁၀	သားဥစ္စနာငယ်	၇၅၁	၁၃၈၉	၂	၇၄	၁၄၁	မင်းဇနာ
၁၁	ညီသီဝရာဇ်	၇၅၃	၁၃၉၁	၁	၅၂	၁၄၂	စောမာလာ
၁၂	ညီနန်းကျငယ်သိဇ္ဇည်း	၇၅၄	၁၃၉၂	၂	၅၂	၁၄၄	စောမယ်ဖွား
၁၃	သားရာဇသူ	၇၅၆	၁၃၉၄	၂	၃၇	၁၄၆	စောလှမွေး
၁၄	သံတွဲစားစည်သဘင်အမတ်	၇၅၈	၁၃၉၆	၁	၁	၁၄၇	
၁၅	ပြင်စည်စားအမတ်	၇၅၉	၁၃၉၇	၅၀	၂၃	၁၄၇	
၁၆	နန်းကျရာဇသူ	၇၅၉	၁၃၉၇	၄	၄၂	၁၅၁	စောလှမွေး
၁၇	ညီသိင်္ဂီသူ	၇၆၃	၁၄၀၁	၃	၃၅	၁၅၄	စောစစ်
၁၈	ရာဇသူသား စောမွန်	၇၆၆	၁၄၀၄	၂	-	၁၅၆	စောစစ်

ရခိုင်ရှေးဟောင်းမြို့တော်များ

၁၂၈

ထွန်းရွှေခိုင်
နတ်သျှင်မယ်

၈ သား မင်းဟရီ ၉၈၄ ၁၆၂၂ ၁၆ ၃၆ ၁၀၇

၉ သား မင်းစနေ ၁၀၀၀ ၁၆၃၈ (၂၀)ရက် ၁၈ ၁၀၇

နန်းတက်မိဖုရား တတိယမြောက်ဦးမင်းဆက်မှာ အမတ်မျိုးရိုး င/ကုသလနရပတိမင်းမှစ၍ မဟာသမတမင်းထိ (၂၈)ဆက် နှစ်ပေါင်း ၁၄၆နှစ်ကြာညောင်းခဲ့သည်။ ၁၁၄၆ခုနှစ်တွင် ဘိုးတော်ဘုရားသိမ်းယူ၍ မင်းဆက်ပြတ်သည်။ မြောက်ဦးခေတ် ကို ရွှေစေတီဆရာတော် ဘုရားကြီးက မင်းစောမွန်နှင့် မင်းဗာကြီး မင်းဆယ်နှစ်ဆက်ကို ပေါင်း၍ ၂၁ဆက်ကို ပထမ မြောက်ဦးမင်းအဖြစ်ပြု၍ င/ကုသလမှစ၍ သမတထိကို ဒုတိယမင်းဆက်အဖြစ် ပြသည်။ မြောက်ဦးမင်းဆက်မှာ မင်းစော မွန် (၁၂)ဆက်၊ မင်းဗာကြီး (၉)ဆက်၊ င/ကုသလနရပတိ (၂၈)ဆက်၊ ပေါင်း (၄၉)ဆက် နှစ်ပေါင်း ၃၅၄နှစ်ဖြစ်သည်။ ဆရာဦးစံသာအောင်၏ ဒဂီးစာအုပ်အရမူ အေဒီ ၁၇၃၇ ခုနှစ်တွင် နန်းတွင်းပုန်ကန်၍ ဥရုရန်နန်းကို ထိန်းထားနိုင်ခဲ့ သော သူရတန်ကုလားကျာမင်းအား မထည့်ပဲ ၄၈ဆက်သာပြဆိုသည်။ D.G. Hall ၏ A History of South East Asia တွင် (၄၈)ဆက်သာ ပြဆို၍ မင်းစောမွန် (၁၂)ဆက်မြောက် မင်းခေါင်ရာဇာ မပါရှိပေ။

မြောက်ဦး တတိယ မင်းဆက်ဇယား

ဦးရေ	မင်းအမည်	နန်းတက် ရခိုင်	နန်းတက် ခရစ်	နန်းစံ	နှစ်ပေါင်း အသက်	နှစ်ပေါင်း	မိဖုရားအမည်
၁	ကုသလနရပတိ	၁၀၀၀	၁၆၃၈	၇	၆၃	၇	နတ်သျှင်မယ်
၂	သား သတိုးမင်းကြား	၁၀၀၇	၁၆၄၅	၇	၃၃	၁၄	ရတနာကုမ္မာရ
၃	။စန္ဒသုဓမ္မရာဇာ	၁၀၁၄	၁၆၅၂	၂၂	၄၇	၃၆	ရတနာပီယ
၄	။သားဥဂ္ဂါဗလ	၁၀၃၆	၁၆၇၄	၁၁	၃၈	၄၇	သုဝဏ္ဏကလျာ
၅	။ဝရဓမ္မရာဇာ	၁၀၄၇	၁၆၈၅	၇	၂၅	၅၄	သုကုမ္မာ
၆	နောင်တော် မင်္ဂလာသုဓမ္မရာဇာ	၁၀၅၄	၁၆၉၂	၂	၃၇	၅၆	သုဘာရ
၇	ညီစန္ဒသုရိယဓမ္မရာဇာ (သတိုးအောင်)	၁၀၅၆	၁၆၉၄	၂	၂၄	၅၈	သုဘာရ
၈	ငတိုနော်ရထာ	၁၀၅၈	၁၆၉၆	၁၅ရက်	၁၅	၅၈	သုခုမာ
၉	မျိုးခြားမာရုမ္မိလ	၁၀၅၈	၁၆၉၆	၁	၆၁	၅၉	က္ကန္တမာ
၁၀	ကာလဗန္ဓလ	၁၀၅၉	၁၆၉၇	၁	၆၁	၆၀	ဖွားမယ်
၁၁	နရာဓိပတိ	၁၀၆၈	၁၆၉၈	၂	၂၃	၆၂	နန်းတက်မိဖုရား
၁၂	စန္ဒပိမလရာဇာ	၁၀၆၂	၁၇၀၀	၆	၂၆	၆၈	ဖွားစော
၁၃	စန္ဒသုရိယရာဇာ	၁၀၆၈	၁၇၀၆	၄	၅၀	၇၂	ဖွားသွေး
၁၄	စန္ဒပိယရာဇာ	၁၀၇၂	၁၇၁၀	၂၁	၆၆	၉၃	ရွှေဂူ
၁၅	စန္ဒသုရိယရာဇာ	၁၀၉၃	၁၇၃၁	၃	၃၉	၉၆	မှောက်တော်
၁၆	နရာဓိပတိ	၁၀၉၆	၁၇၃၄	၁	၂၂	၉၇	နန်းတက်မိဖုရား
၁၇	နရပဝရရာဇာ	၁၀၉၇	၁၇၃၅	၂	၂၂	၉၉	နန်းတက်မိဖုရား
၁၈	စန္ဒပိယရာဇာ	၁၀၉၉	၁၇၃၇	(၈လ)	၂၃	၉၉	နန်းတက်မိဖုရား
၁၉	သူရတန်ရာဇာ	၁၀၉၉	၁၇၃၇	(၃ရက်)	၂၄	၉၉	နန်းတက်မိဖုရား
၂၀	မဒရာဇ်ရာဇာ	၁၀၉၉	၁၇၃၇	၅	၂၅	၁၀၄	ရွှေရည်
၂၁	နရအဘယရာဇာ	၁၁၀၄	၁၇၄၂	၁၉	၆၇	၁၂၃	စောသန္တာ
၂၂	သီရိသုရာဇာ	၁၁၂၃	၁၇၆၁	(၃လ)	၃၃	၁၂၃	တန်ဆောင်မိဖုရား

မင်းတကာမင်းဖြစ်လာသည်။ ဘုန်းလက်ရုံးနှင့်ပြည့်စုံသော ဘုရင်မင်းမြတ်သည် တရုတ်တစ်ပါးသောမင်းအပေါင်းကို အောင်မြင်ပြီး၍ အထူးထူးသောမြို့ရိုးတံတိုင်း ကျုံးတို့နှင့်တန်ဆာဆင်သော မြို့တော်ကို တည်ဆောက်ခဲ့သည်။ နတ်ပြည်၏ လှပခြင်းကို ပြက်ရယ်ပြုနိုင်လောက်အောင် လှပတင့်တယ်သော မြို့တော်ကို တည်ဆောက်ပြီး၍ ကျော်စောခြင်းနှင့်ပြည့်စုံသော ထိုမင်းသည် ၅၅နှစ်တိုင်အောင် မင်းပြုလေသည်။ ဟူ၏။ ဝှန်စတင်၏ခန့်မှန်းချက်အရ ထိုမင်း၏နန်းစံနှစ်မှာ အေဒီ ၃၅၀ဖြစ်ရာ မြန်မာပြည်တွင် တွေ့ရသော မြို့တော်တည်ဟန် (ကျုံး၊ မြို့ရိုး)တို့မှာ ထိုခေတ်ကပင် စပြီဟူသော ကောက်ချက်ကို ချနိုင်သည့်အထောက်အထား တစ်ရပ်ပင်ဖြစ်တော့သည်။

ရခိုင်ရှေးဟောင်းမြို့တော်များအနက် ဧညဝတီ၊ ဝေသာလီ၊ စမ္ဘဝက်၊ ပဉ္စာ၊ ဒြိတ်၊ မြောက်ဦးမြို့တော်များမှာ တောင်ကြောကို အခြေခံ၍ ကာကွယ်ရေးအတွက် ကုန်းကိုအခြေခံသော လက်နက်နိုင်ငံ (Land Power) များဖြစ်ကြသည်ကို တွေ့ရသည်။ မြောက်ဦးနှင့်ဝေသာလီမြို့တော်များမှာ ပင်လယ်စိုး လက်နက်နိုင်ငံ (Sea Power) အဖြစ်ပါ ထင်ရှားခဲ့ကြသည်။ ဂင်္ဂါမြစ်ဝ (ဟူဂလီ)မှ သံလွင်မြစ်ဝ မုတ္တမထိမိုင် (၁၀၀၀)ခန့်ရှိသော ပင်လယ်ပြင်ကို လွှမ်းမိုးချယ်လှယ်နိုင်ခဲ့ကြသည်။ ခေတ်ပြိုင်ပေါ်တူဂီတို့ကိုပင် တပည့်မွေးနိုင်ခဲ့သည်။ လောင်းကြက်နှင့်ပုရိန်မြို့ကား မြန်မာမြို့တော်များ၊ ပုဂံ၊ အင်းဝ၊ စစ်ကိုင်း၊ ပင်းယ၊ အမရပူရမြို့တော်များကဲ့သို့ မြေပြန့်တွင် တည်ရှိကြသည်။ သို့ကြောင့်လည်း မြို့တော်ကာကွယ်ရေးအတွက် အစီအမံညံ့ခဲ့သည်။ လေးမြို့မြစ်နှင့် ကုလားတန်မြစ်ဝှမ်းနှစ်ခုကြား အချက်အချာကျလျက်ရှိသော်လည်း ရန်သူများအလွယ်တကူ ကျူးကျော်ဝင်ရောက်နိုင်ခဲ့ကြသည်။ ရခိုင်ရှေးဟောင်းမြို့တော်များအား ခြံ၍ယေဘုယျ သုံးသပ်ရပါက မြို့တော်အားလုံးသည် ကုန်းကိုကျောထောက်နောက်ခံ ပြုထားခဲ့ကြသော်ငြားလည်း ရေကြောင်းနှင့်ပတ်သက်၍လည်း ကျွမ်းကျင်ခဲ့ကြသူများ ဖြစ်ပေသည်။

ဧညဝတီမြို့တော်လည်း မြို့တော်၏တောင်ဘက် သီရိမာနဒီခေါ် သီရိချောင်းကို အမိပြု၍ ပင်လယ်ကူးသင်္ဘောများ ဆိုက်ကပ်နိုင်ခဲ့ကြသည်။ ဝေသာလီမြို့သည်လည်း ဝေသာလီကျောက်လှေကားအမည်ဖြင့် ပင်လယ်ကူးသင်္ဘောများ ဆိုက်ကပ်ရာမြို့ဖြစ်ခဲ့ပေသည်။ စမ္ဘဝက်၊ ပဉ္စာ၊ ဒြိတ်၊ နေရဉ္စရာတောင်ငူ၊ ပုရိန်၊ လောင်းကြက်၊ မြို့များသည်လည်း လေးမြို့မြစ်နှင့်ကပ်လျက် တည်ရှိခဲ့ကြပေသည်။ ၎င်းအပြင် ရာသီဥတုကလည်း ရခိုင်ရိုးမ၏လေတင်ကမ်းဘက်တွင် တည်ရှိရကား မိုးခေါသည်ဟူ၍မရှိခဲ့ချေ။ တဘက်တွင် ဘင်္ဂလားပင်လယ်အော်ရှိသကဲ့သို့ တဘက်တွင် ရိုးမတောင်တန်း တည်ရှိရာ ရန်သူများ အလွယ်တကူ ဝင်ရောက်တိုက်ခိုက်မှု ဘေးမှကင်းဝေးခဲ့ရသည်။

ရခိုင်ရှေးဟောင်းမြို့တော်များ၏ မြို့ခင်းမြို့ကွက်မှာ ပျံ့မြို့တော်များဖြစ်သော ဝိဿနိုး၊ ဟန်လင်း၊ သရေခေတ္တရာ၊ မြို့တော်များကဲ့သို့ အပြင်မြို့ရိုးငြိ အလယ်တွင် စတုဂံပုံနန်းမြို့တော်ရှိသည်ကို တွေ့ရသည်။ သို့သော် ရခိုင်ရှေးဟောင်းမြို့တော်များ၏ နန်းမြို့များမှာ လေးထောင့်ကွက် စတုရန်းပုံဘက်သို့ ပို၍ နီးသည်ကို တွေ့ရသည်။ သို့သော် မြန်မာမြို့တော်များအနက် နောက်ဆုံးမြို့တော်ဖြစ်သော မန္တလေးမြို့သည် အပြင်မြို့ရိုးတံတိုင်းမရှိပဲ တဘက်လျှင် တမိုင်တဖာလုံရှည်သော ကြီးမားသည့် စတုရန်းပုံ နန်းမြို့ကြီးပင် ဖြစ်သည်။ မြန်မာပြည်မြို့တော်များအနက် အကွက်ကျဆုံးနှင့် အလှဆုံးဖြစ်ပေသည်။ မြေပြန့်လွင်ပြင်ဖြစ်ခြင်းနှင့် နောက်ဆုံးမြို့တော်ဖြစ်ခြင်းတို့ကြောင့် ဖြစ်မည်ဟု ယူဆရပေသည်။ မြောက်ဦးမြို့တော်၏နန်းမြို့မှာ မြေမျက်နှာပြင် ပထဝီအနေအထားအရ စတုဂံပုံသုံးထပ်ဖြစ်သည်။ ထူးခြားသည်မှာ အုတ်မြို့ရိုးမဟုတ်ပဲ ယေလှကျောက်သားပကတိကို ညီညာသပ်ရပ်စွာ ဖြတ်တောက်၍ ဆောက်ထားခြင်းပင်ဖြစ်သည်။ ပူအိုက်စွတ်စိုသော ဥတုဒဏ်ကို အုတ်ထက် ကျောက်သားကပို၍ ခံနိုင်ရည်ရှိခြင်းနှင့် ရခိုင်ပင်လယ်ကမ်းခြေဒေသ ကျောက်ဆောင်များမှ လိုသလောက်ရနိုင်ခြင်းတို့ကြောင့်ဖြစ်သည်။ ရခိုင်စေတီပုထိုးများသည် အများအားဖြင့် ကျောက်သားအုတ်ဖြင့် တည်ဆောက်သည်က များလေသည်။ ဝေသာလီနန်းမြို့ဦးရှိ ဝေသာလီဘုရားကြီးမှာ ဉာဏ်တော် (၁၇)ပေမြင့်၍ ဆက်ရာမရှိ ကျောက်သားတစ်တုံးတည်းမှ ထုလုပ်ထားခြင်းပင်ဖြစ်ပေသည်။

ရှေးခေတ်အခါက မင်းမြို့တော်ကို ဗေဒင်ကိန်းခန်းအရသော်လည်းကောင်း၊ နိုင်ငံရေးအရသော်လည်းကောင်း၊ ဘုရင်၏မြို့တည်နန်းတည် မင်းအဖြစ်ခံယူလိုသော တစ်ဦးတည်းသောဆန္ဒကြောင့်သော်လည်းကောင်း၊ ပြောင်းရွှေ့ခဲ့ကြသည်မှန်သော်လည်း ရခိုင်ရှေးဟောင်းရာဇဝင်များ၏အဆိုအရ မြို့တည်အံ့သောအင်္ဂါငါးပါးနှင့် ညီညွတ်မှသာလျှင် ပြောင်းရွှေ့ခဲ့ကြသည်ဟုဆိုပေသည်။ ကုန်းဘောင်ဘုရင် (၁၀)ပါးအနက် (၅)ပါးသည် မြို့တော်ကို ပြောင်းရွှေ့ခဲ့ကြသော်လည်း ရခိုင်ဘုရင်များမှာ မြို့ပြောင်းရွှေ့မှုနည်းသည်ကို တွေ့ရသည်။ မြို့သက်ရှည်ကြသည်ကို တွေ့ကြသည်။ အထောက်အထား ခိုင်လုံသည့် နောက်ဆုံးမြို့တော် မြောက်ဦးသည်ပင် နှစ်ပေါင်း (၃၅၀)ခန့် တည်တံ့ခဲ့သည့်အပြင် ဧရိယာတံတိုင်းကို ထည့်မတွက်ပဲ မြို့ဧရိယာစတုရန်း (၅)မိုင်ခန့်မျှကျယ်ဝန်း၍ မြန်မာရှေးဟောင်းမြို့တော်များအနက် အကြီးမားဆုံးသော

ပြင်ဆင်ဖတ်ရှုပါရန်

- ၁။ **‘ရခိုင်’ခေါင်းစဉ်ငယ် စာမျက်နှာ ၁၉ ပထမအပိုဒ်တွင်**
 ဝေသာလီနှင့် ဓညဝတီမြို့ဟောင်းနေရာ အနံ့အပြားမှ တူးဖော်ရရှိသော စေတီငယ်များ (စတူပါ) နှင့်တထေရာ တည်း တူနေသည်ကိုတွေ့ရသည်’
 အစား. . .
 ဝေသာလီနှင့် ဓညဝတီမြို့ဟောင်းနေရာ အနံ့အပြားမှ တူးဖော်ရရှိသော စေတီငယ်များ (စတူပါ) နှင့်ဆင်တူမှု ရှိသည်ကိုတွေ့ရသည်’ဟု ပြင်ဆင်ဖတ်ရှုပါရန်။
 - ၂။ **‘ဓညဝတီခေတ်(အေဒီ ၄ရာစုမတိုင်မီ)’ခေါင်းစဉ်ငယ် စာမျက်နှာ ၁၅၁ ပထမအပိုဒ်တွင်**
 . . . ‘စသည်ဖြင့် မြန်မာနိုင်ငံ၏ အစောဆုံးရှေးဟောင်းယဉ်ကျေးမှုအထောက်အထားများကို ’ဟုပြင်ဆင်ဖတ် ရှုပါရန်။
 - ၃။ **စာမျက်နှာ ၁၆၇‘ခေတ်ပြိုင်အထောက်အထား’ခေါင်းစဉ်ငယ် ဒုတိယအပိုဒ်တွင်-**
 (၂) ရောင်စုံကျောက်ပုတီးများ-
 အစား. . .
 (၂)မှ ကျောက်ပုတီးများဟု ပြင်ဆင်ဖတ်ရှုပါရန်။
- ယင်းစာမျက်နှာ တတိယပိုဒ်တွင်-**
 . . . သရေခေတ္တရာ ဝိဿနိုးမြို့တော်များတွင် တွေ့ရှိရသောအုတ်များနှင့် အရွယ်အစားအမျိုးအဆ အတူတူပင်ဖြစ် သည်။ . . . ဟူသောစာကြောင်းကို ချန်လှပ်ဖတ်ရှုပါရန်။

- ၂၄။ Captain Rigby says: Kyaukpadaung near Sami is visble in clear weather (distance j62 miles) A magnificent view of surrounding country. North, South, East & West can be obtained from Kyaukpadaung.
- ၂၅။ (က) ထွန်းရွှေခိုင်(စစ်တွေကောလိပ်)ရခိုင်ရှေးဟောင်းမြို့တော်များ' ရခိုင်ပြည်နယ်စာစောင် ကွဲ-၃။ စာ ၃၀။
(ခ) စံတင်၊ ဦး(ရမ်းဗြဲမြို့ရန်)။ ရာဇဝင်လင်္ကာ 'က'ချပ်တွင် 'သီရိဂုတ်မြို့၊ မချီအင်္ဂါ၊ စွဲစွာတည်ပြီး၊ ထီးနန်းစိုက်ကာ၊ စံနေပါသော်၊ များစွာဗိုလ်ခြေ၊ ဆင်မြင်းသေ၍၊ မြို့နေမြို့သား၊ စိတ်ထားပြိုင်'ဟု တွေ့ရသည်။
- ၂၆။ အောင်သာဦး၊ ဦး။ ရခိုင်မင်းဆက် (နန်းစံနှစ်)၊ စာ-၃။
- ၂၇။ Thin Kyi. Daw; 'Arakanese Capitals: A Preliminary Survey of their Geographical Setting' J.B.R. S. 1970 JDec. 6.
- ၂၈။ ရမ်းဗြဲကျွန်းသျှမ်းပေမူတွင် ဓညဝတီမြို့မှ ရွက်သင်္ဘောများဖြင့် လာတိုက်ခိုက်သည်။ ပါလေရက၊ ဓညဝတီမြို့တွင် သွင်းသည်ဟု သုံးပန်းများ ယူဆောင်ခဲ့ပုံကို တွေ့ရသည်။
- ၂၉။ (က) ရှေးဟောင်းသုတေသန ညွှန်ကြားရေးဝန်၏ ၁၉၅၈-၅၉ခုနှစ်အတွက် အစီရင်ခံစာ၊ စာ-၆၃
(ခ) Myint Aung, U: The Excavation at Halin (Map of Kalingyi Myo) J.B.R.S. L III, ii.Dec. 1970. P.56
- ၃၀။ Thin Kyi, Daw, Dr. P.6
- ၃၁။ မြင့်ဆွေ၊ ဦး။ အာနန္ဒစန္ဒ သက္ကတကျောက်စာ၊ 'စာပေနှင့် လူမှုရေးသိပ္ပံကျနယ် (စက်တင်ဘာ၊ ၁၉၆၉)
- ၃၂။ အောင်သာဦး၊ ဦး။ ရခိုင်မင်းဆက်၊ စာ-၄။ ထွန်းရွှေခိုင်၊ သာ-၃၀
- ၃၃။ စံသာအောင်၊ ဦး။ အေဒီ ၆ရာစုမတိုင်မီ ရခိုင်ပြည်အကွေ့ရာ စာ-၅၈။
- ၃၄။ Indian Epigraphy and South India Scripts. P.120
- ၃၅။ ရခိုင်ရာဇဝင်သမိုင်းများတွင် မဟာတို ဦးစန္ဒြားမင်းဟု ပါရှိသော်လည်း နောက်ပိုင်းတွင် တွေ့ရှိရသော ကျောက်စာ၊ ဒဂီ၊ အထောက်အထားများအရ ပြောင်းလဲတင်ပြထားခြင်းဖြစ်သည်။
- ၃၆။ 'ပဏ္ဍိတ္ထလင်္ကာရ' ဓညဝတီရာဇဝင်သစ်၊ စာ-၈၃
- ၃၇။ ဒေါ်သင်းကြည်၊ ဒေါက်တာ။ ၎င်း၊ ၆။
- ၃၈။ (က) စက္ကိန္ဒ၊ ဦး။ ရခိုင်မြို့တည် နန်းတည်လက်ရေးမူ။
(ခ) ပါမောက္ခ ဒေါ်သင်းကြည်က အခြားလူမျိုးစုများ၏လွှမ်းမိုးမှုကြောင့် စွန့်ပစ်ခဲ့ဟန်တူသည်ဟုဆိုသည်။
- ၃၉။ ဘူမိဗေဒပညာရှင် ဒေါက်တာချစ်ဘာနှင့် ပတ်စကိုတို့၏ အယူအဆပေါ် အခြေပြု၍ ကုလားတန်မြစ်သည် နှစ်၁၀၀အတွင်း ၂မိုင်နှုန်းခန့် မြေတိုးချဲ့တတ်ရာ လွန်ခဲ့သော နှစ် ၁၅၀၀ခန့်အတွင်း မိုင် ၃၀ခန့်ကွာဝေး၍ ထိုစဉ်က ဖြစ်ကောင်းဖြစ်နိုင်သည်။ ဒီရေအတက်အကျရှိ၍လည်း ရွက်သင်္ဘောများအဖို့ လွယ်ကူစွာ ဝင်ထွက်နိုင်ခြင်းမှာ ယုံမှားဖွယ်မရှိချေ။
- ၄၀။ အချို့သမိုင်းတွင် ပဲဖြူမင်းသည် မွန်ဂိုလီယံစစ်သည်များရန်ကြောင့် ယိုးချောင်း ရွှေပန်းခိုင်အနီးတွင် သပိတ်တောင်မြို့တည်၍ ခံနေသည်ဟု ဖော်ပြကြသည်။
- ၄၁။ စူဠစန္ဒြားမင်းကွယ်လွန်ချိန်တွင် မိဖုရားစန္ဒာဒေဝီမှာ ကိုယ်ဝန်ဖြင့်ကျန်ခဲ့ရာ ဖွားပြီးနောက် ရန်ပြုမည်စိုး၍ ချစ်ခင်သူတို့က သက်လူမျိုးတို့နေထိုင်ရာ စစ်တန်းတင်အရပ်တွင် ဝှက်ထားခဲ့သည်။ အရွယ်ရောက်မှခေါ်ယူပြီး မင်းမြှောက်သည်။ ငါတို့မင်းဟု ခေါ်ရာမှ ငတုံမင်းဖြစ်လာသည်ဟုဆိုသည်။
- ၄၂။ Collis, M.S. Arakan's Place in the Civilization of the Bay, P. 488
- ၄၃။ ရှေးဟောင်းသုတေသနညွှန်ကြားရေးဝန်၏ ၁၉၅၈-၅၉ နှစ်ချုပ် အစီရင်ခံစာ၊ စာ-၉။ စာ-၁၉။
- ၄၄။ စန္ဒမာလာ၊ ဦး။ ရခိုင်ရာဇဝင်သစ်ကျမ်း စတုတ္ထတွဲ။ စာ-၃၁၃။
- ၄၅။ ဒေါက်တာ ဒေါ်သင်းကြည်၊ ၎င်း၊ စာ-၈။
စံရွှေဘု၊ ဦး။ ၎င်း၊ စာ-၈။
- ၄၆။ စံရွှေဘု၊ ဦး။ ၎င်း၊ စာ-၈။
- ၄၇။ Collis, M.S. P 489

- ၇၅။ ရခိုင်ယဉ်ကျေးမှုများ စာ-၆၂
- ၇၆။ ရခိုင်ရာဇဝင်သစ်ကျမ်း စာ-၄၈
- ၇၇။ Mr. Collis, The City of Golden Mrauk-U. JBRS. P. 245
- ၇၈။ ဦးစံသာအောင်-ရခိုင်ဒဂိုင်းများ၊ စာ-၄၀
ရခိုင်ရာဇဝင်သစ်ကျမ်း စာ-၄၈
- ၇၉။ U Myo Min. Old Burma. p. ၅၄ Mr. Collis-The City of Golden Mrauk U
- ၈၀။ လမ်းစဉ်ပါတီ၊ အခြေပြမြန်မာနိုင်ငံရေးသမိုင်း စာ-၃၉၂
- ၈၁။ San Shwe Bu, U. A Brief Note on the Old Capitals of Arakan. P.12
- ၈၂။ DGE Hall. Studies in Duthch relations with Arakan JBRS. XXVI. 1-31
- ၈၃။ ရခိုင်ရာဇဝင်များအလိုအရ တောင်နှစ်ခုဟု သိရသည်။
- ၈၄။ Akyab Dist Gezettee. p-50
- ၈၅။ Dr. Daw Thin Kyi. P. 9. U Aung Thaw. Historical Sites in Burma. p-119
- ၈၆။ Akyab Dist. Gazetteer p.50
- ၈၇။ ရခိုင်ယဉ်ကျေးမှုများ စာ-၆၇ ဒဂုန်နတ်ရှင်၊ ကိန်းဂဏန်းသင်္ချာ
- ၈၈။ လမ်းစဉ်ပါတီ၊ တိုင်းခွဲ (၁၃) မြို့ဟောင်းမြို့၏ သမိုင်းဝင်အဆောက်အအုံများ စာ-၂
- ၈၉။ Akyab Dist Gezetteer. p-50
- ၉၀။ Akyab Dist Gezetteer. p-50
- ၉၁။ U San Tha Aung ဒဂိုင်းစာ-၄၁
- ၉၂။ Dr. Daw Thin Kyi. P. 9&10
- ၉၃။ DGE Hall. A History of South East Asia. p-368 GE. Harvey. Outline of Burmese Hist. P-92
- ၉၄။ လမ်းစဉ်ပါတီ၊ အခြေပြမြန်မာနိုင်ငံရေးသမိုင်း စာ-၃၉၀
- ၉၅။ Dr. Daw Thin Kyi. P. 10
- ၉၆။ ရေမသွင်းသောကျုံး
- ၉၇။ ရခိုင်အမျိုးသမီးသူရဲကောင်းများ အထုပွထွိ စာ-၄၀
- ၉၈။ ရခိုင်ရာဇဝင်သစ်ကျမ်း စာ-၄၈
- ၉၉။ DGE Hall. Burma. P-58
- ၁၀၀။ Chap XVII. The Dedication of the Church p-14

- ၉၈။ XVIII The Debate with the Royal. Chaplain p-179
- ၉၉။ XIX The white elephant. p-186
- ၁၀၀။ မြန်မာ့ဆိုရှယ်လမ်းစဉ်ပါတီ၊ အခြေပြ စာ-၃၉၁
- ၁၀၁။ လမ်းစဉ်ပါတီ၊ အခြေပြမြန်မာနိုင်ငံရေးသမိုင်း စာ-၃၈၇
- ၁၀၂။ San Shwe Bu, and Maurice Collis. Arakan palace in the civiligation of the day. J.B.R.S. P .494.
- ၁၀၃။ ရမ်းဗြဲတောင်ကျောင်းဆရာတော်၊ ရခိုင်ရာဇဝင်သစ်ကျမ်း၊ စာ-၂၄
- ၁၀၄။ ရခိုင်ရာဇဝင်သစ်ကျမ်း စာ-၂၅
- ၁၀၅။ စစ်ကိုင်းထူပါရုံကျောက်စာ (က) ကြောင်းရေး-၄
- ၁၀၆။ ရမ်းဗြဲတောင်ကျောင်းဆရာတော်၊ ရခိုင်ရာဇဝင်သစ်ကျမ်း၊ စာ-၄၉-၅၀
- ၁၀၇။ (က) မှန်နန်းရာဇဝင်တော်ကြီး (ဒ) စာ-၂၃၁ပိုဒ်(၂)
(ခ) ဦးကုလားရာဇဝင်ကြီး (ဒ) စာ-၂၁၄
- ၁၀၈။ ငမည်ရာဇဝင်၊ ပေမူ ဘီကြော ၅
ဓညဝတီအရေးတော်ပုံ စာ-၅၀

- ၁၃၁။ Mr. Collis, The Land jof ...The taking of Hugalí P. 180
- ၁၃၂။ ဦးလှဒင် ရတနာရွှေမြေ စာ-၁၂၄
- ၁၃၃။ ဦးလှဒင် ရတနာရွှေမြေ စာ-၁၃၈၊ ဦးလှဒင် ရတနာရွှေမြေ စာ-၃၆၁
- ၁၃၄။ ဦးလှဒင် ရတနာရွှေမြေ စာ-၁၃၈
- ၁၃၅။ ဦးလှဒင် ရတနာရွှေမြေ စာ-၁၃၉၊
- ၁၃၆။ ဦးလှဒင် ရတနာရွှေမြေ စာ-၁၄၁
- ၁၃၇။ ဦးလှဒင် ရတနာရွှေမြေ စာ-၃၅၉-၃၄၀
- ၁၃၈။ Harvey, Burma, P. 143
- ၁၃၉။ Maurice Collis. The land of the Great Image. P. 9
- ၁၄၀။ ဒေါက်တာခင်မောင်ညွန့်၊ ပေါ်တူဂီ-မြန်မာဆက်ဆံရေး၊ စာ ၁၄၉-၁၅၀
- ၁၄၁။ Mr. Collis, Dom Martin. JBRS. XVI.I. P. 11, 12,13
- ၁၄၂။ Danvers. Portuguese. P. 180
- ၁၄၃။ သောင်းဒွတ်ကျွန်းကို ဆိုလိုပါသည်။
- ၁၄၄။ မှန်နန်းရာဇဝင် စာ-၁၁၂၊ ရခိုင်ရာဇဝင်သစ်ကျမ်း စာ-၁၅၂
- ၁၄၅။ ရခိုင်ရာဇဝင်သစ်ကျမ်း စာ-၁၅၂
- ၁၄၆။ Danvers. Portuguese. P. 142
- ၁၄၇။ Maurice Collis. Among the slavers of Dianga. P. 88
- ၁၄၈။ Hall; Dutch-p 78/68
- ၁၄၉။ Hall; Dutch-p-80
- ၁၅၀။ Danvers. Portuguese. P. 180
- ၁၅၁။ ယခုမြောက်ဦးမြို့တောင်ဘက် မဟာထီးသွားလမ်း ဘောင်းဒွတ်တွင် တွေ့ရသောဒတ်ချ်ကုန်တိုက်ဟောင်းမှာ ကျောက်သားပကတိဖြင့် ဆောက်ထား၍ ယင်းအချိန်က ဆောက်လုပ်သော ကုန်တိုက်ဖြစ်ဟန်တူသည်။
- ၁၅၂။ Hall; Dutch-Relatoin-P. 70-71-79
- ၁၅၃။ DGE Hall. Burma. P-60
- ၁၅၄။ DGE Hall. Burma P-79, 72
- ၁၅၅။ DGE Hall. Burma. P-72
- ၁၅၆။ Hall; Dutch-Ral-P.79
- ၁၅၇။ Hall; Dutch-Ral-P-79
- ၁၅၈။ Hall; Dutch-Relation P-89
- ၁၅၉။ Dutch-Relation P-79-92
- ၁၆၀။ ဝေဠဝတီ=(ခေဠ-စပါး၊ ဝတီ-ရိုသည်)- ဆန်စပါးပေါများရာဒေသဟု အဓိပ္ပါယ်ရသည်။ (ဖြစ်စဉ်သမိုင်း စာ-၆၁)
- ၁၆၁။ ဝေသာလီ=(ဝေ=အထူးထူးအပြားပြားသော၊ သာလီ=ကောက်ပဲသလဲပေါများခြင်း၊ ကောက်ပဲသလဲပေါများသောတိုင်းပြည်ဟု အဓိပ္ပါယ်ရသည်။
- ၁၆၂။ ရတနာရွှေမြေ၊ ဦးလှဒင် စာ-၂၁၂
- ၁၆၃။ F. Cotta. Padre Maestro Fray Seb-Manrique in Arakan. Chapter-p. 22
- ၁၆၄။ F. Cotta. Padre Maestro Fray Seb-Manrique in Arakan. Chapter-p. 113
- ၁၆၅။ Hall; Dutch-Relation P-71
- ၁၆၆။ M.S Collis. The land of the Great Image. P. 221

၁၉၄။ ဦးအောင်သော်၊ တက္ကသိုလ်ပညာပဒေသာစာစောင် တွဲ၁၊ ပိုင်း- ၂၊ စာ- ၂၅၄။

၁၉၅။ D.C. Sirear, Select Inscriptions bearing and Indian History and Civilization vol-1, p. 102.

၁၉၆။ S.N. Chakravarti, Development jof the Bengali Alphabet from the fifth Century. AD. p. 351.

၁၉၇။ ရှေးဟောင်းသုတေသနညွှန်ကြားရေးဝန်၊ ၁၉၅၈-၅၉၊ နှစ်ချုပ်အစီရင်ခံစာ၊ စာ ၂၅။

၁၉၈။ ဦးစံသာအောင်၊ အေဒီ (၆)ရာစုမတိုင်မီ ရခိုင်ပြည်သုံးအက္ခရာ၊ စာ-၆၃

၁၉၉။ C. Sivaramamurti (M.A) India Epigraphy and South Indian. Scripts. p. 120, vol. III. No.4. 1952.

၂၀၀။ ဦးစံသာအောင်၊ အေဒီ (၆)ရာစုမတိုင်မီ ရခိုင်ပြည်သုံးအက္ခရာ စာ
ဦးအောင်သာဦး၊ ရခိုင်ယဉ်ကျေးမှု-စာ

၂၀၁။ အရှင်ကိတ္တိ၊ ဣန္ဒိယကြေးမုံကျမ်းကြီး၊ စာပုံနံပါတ် ၂၊ စာကြောင်းရေ ၁/၂ အာသောကကျောက်စာ

၂၀၂။ C. Sivaramamurti (M.A) India Epigraphy and South Indian. Scripts. p. 120

၂၀၃။ ထွန်းရွှေခိုင်၊ ရမ်းဗြဲသား၊ ရခိုင်ပြည်နယ်စာစောင် တွဲ-စာ။

၂၀၄။ ဦးစံသာအောင်၊ အနန္တစန္ဒြိမင်းကျောက်စာ၊ စာ-၈။

၂၀၅။ Dr. Daw Thin Kyi. JBRS. vol. 2 III. Part II, Dec. 70. p. 1

၂၀၆။ Pamela Gutman, Ancient Arakan Ph-D (Thesie) Austraian National University 1976.

၂၀၇။ Dr. Forchemmer, Arakna, Chapter. 1. The fMahamuni pagoda.

၂၀၈။ ဦးစံသာအောင်၊ အေဒီ (၆)ရာစုမတိုင်မီ ရခိုင်ပြည်သုံးအက္ခရာ စာ-၉၉။

၂၀၉။ ဦးစံသာအောင်၊ အေဒီ (၆)ရာစုမတိုင်မီ ရခိုင်ပြည်သုံးအက္ခရာ စာ-၅၅ မှ ၆၇ထိ

၂၀၀။ (က) C. Sivaramamurti (M.A) India Epigraphy and South Indian. Scripts. p. 84.
(ခ) S.N. Chakravarti, Development jof the Bengali Alphabet p. 370.

၂၀၁။ (က) ၁၉၅၈-၅၉ နှစ်ချုပ်အစီရင်ခံစာ၊ ပုံ၃၇ (ရှု)။
(ခ) ဦးစံသာအောင်၊ အနန္တစန္ဒြိမင်းကျောက်စာ၊ ပုံ(ရှု)။

၂၀၂။ Johnstan. E.H.

၂၀၃။ ဦးအောင်သာဦး၊ သုတေသီများ၏အတွေးအမြင် စာ(၂၇)

၂၀၄။ ဦးစံသာအောင်၊ ရခိုင်ဒဂိုး ပုံ ၁၈ (ရှု)

၂၀၅။ Dr. Forchemmer, Arakna, p.8.

၂၀၆။ DGE Hall. (က) The pre-Pagan period, Burma p.9.
(ခ) A History jof South-East Asia. New Edition. P. 134.

၂၀၇။ Dr. Daw Thin Kyi. Arakanese Capital. JBRS. vol. L III. Part II. Dec. 1070. p.7.

၂၀၈။ E.H. Johnson-Some Sanskrit Inscription of Arakan. Bulletin of the School of Oriental and African Studies XIZ. p. 357-85.

၂၀၉။ M.S. Collis, Arakan's Place in the Civilization of Bay-JBRS. 1915. VOL. xv, PART i. P. 35.

၂၂၀။ ဦးစံသာအောင်၊ ရခိုင်ဒဂိုး ပုံ ၃၃ (ရှု)
Maurice Collis. The land of the Great Image. The coronation Chapt. p. 218.

၂၂၁။ Aung Thaw. Historical Sites in Burma. p. 117

၂၂၂။ ရှေးဟောင်းသုတေသန နှစ်ချုပ်အစီရင်ခံစာ၊ ၁၉၅၆-၅၇၊ စာ ၂၀-၂၁။

၂၂၃။ Min Nyunt Han-Third Season of Excavation at Vesali-II W. P.D. 10-9-82.

၂၂၄။ Pamela Gutman, Ancient Arakan. Art and Architecture p. 184.

၂၂၅။ ဦးစံသာအောင်၊ အနန္တစန္ဒြိမ၊ စာ-၄၃။

၂၂၆။ အေဒီ ၁၆၁၁-ခုနှစ်က ရခိုင်ပြည်မြောက်ဦးမြို့တော်သို့ လာရောက်ခဲ့သော ပေါ်တူဂီဘုန်းကြီးမန်နရစ်သည် ဤလမ်းကို အသုံးပြုခဲ့သည်။

- ၂၅၇။ Bihar-Buddhagaya
- ၂၅၈။ G.E. Harvey History of Burma. p. 46-46
- ၂၅၉။ ရခိုင်မင်းသမီးချင်း အပိုဒ်(၁၆) တံသာဝတီ
ညောင်တီရာဝေင်သစ်၊ စာ-၁၀၇၊ မှန်နန်းရာဝေင် စာ၂၉၈
- ၂၆၀။ ဥက္ကာ-မင်းညို၊ ရခိုင်တန်ဆောင်၊ အတွဲ ၁၀၊ စာ-၁၅
- ၂၆၁။ ဦးစံသာအောင်၊ ရခိုင်ဒဂိုင်း စာ-၂၇
- ၂၆၂။ ဦးဦးသာထွန်း၊ အကျွန်သိသမျှ ရက္ခဝဏ္ဏအက္ခရာ၊ ရခိုင်တန်ဆောင် အမှတ် ၇၊ စာ-၄၂
- ၂၆၃။ U Aung Tha Oo, Arakan Scripts Origin and evelution Rakhine
Tazaung 1980, English Section. P. 18
- ၂၆၄။ ဦးဦးသာထွန်းဟောပြောချက်မှ
- ၂၆၅။ လမ်းစဉ်ပါတီ 'ရခိုင်'စာ-၁၉၈။
- ၂၆၆။ လမ်းစဉ်ပါတီ 'ရခိုင်'စာ-၁၄၅။
- ၂၆၇။ လမ်းစဉ်ပါတီ 'ရခိုင်'စာ-၁၄၆။ ဦးအောင်သာဦး ရခိုင်ယဉ်ကျေးမှုသမိုင်းနှင့် သုတေသီတို့ အတွေးအမြင် စာ၅၂နှင့်
ဦးစံသာအောင်ပေး ဓာတ်ပုံမူရင်း။
- ၁၆၈။ ရခိုင်၊ လမ်းစဉ်ပါတီ၊ စာ-၁၄၅။
- ၂၆၉။ စံသာအောင်၊ ဦး၊ ရခိုင်ဒဂိုင်းများ အခန်း(၆) စာ-၂၇၊ ဓာတ်ပုံ ၁၉
- ၂၇၀။ စံသာအောင်၊ ဦး၊ ရခိုင်ဒဂိုင်းများ အခန်း(၆) စာ-၂၇၊ ဓာတ်ပုံ ၂၀
- ၂၇၁။ အနောက်တိုင်း သုတေသီများဖြစ်ကြသော A.P. Phayre, GE. Harvey. DGE. Hallတို့က မြောက်ဦးမြို့ စတင်
တည်ထောင်သော သက္ကရာဇ်ကို (၁၄၃၃)ဟု တဦးနောက်တဦးလိုက်၍ အကိုးအကားပြုဆိုကြသည်။ မြောက်ဦး
မြို့တည်ပန်းတွင် အကျယ်ရှုရန်။
- ၂၇၂။ ဦးစံသာအောင်၊ ရခိုင်ဒဂိုင်း စာ-၂၈
- ၂၇၃။ ဦးစံသာအောင်၊ ရခိုင်ဒဂိုင်း စာ-၂၉
- ၂၇၄။ တံသာဝတီကိုအောင်မြင်ပြီး ဘုရင့်နောင် ယိုးဒယားမှသိမ်းယူခဲ့သော ဆင်ဖြူရှင်ကို ရခိုင်သို့ယူဆောင်လာပြီး
နောက် သွင်းလုပ်သည့် ဒဂိုင်းဖြစ်သည်။
- ၂၇၅။ ဦးစံသာအောင်၏ရခိုင်ဒဂိုင်းစာအုပ် ထုတ်ဝေစဉ် ရှာဖွေမတွေ့ရသေးပဲ နောက်ပိုင်းမြောက်ဦးမြို့နယ်
သင်းချိုင်းကုန်း တစ်ခုမှ ရရှိခဲ့သည်။ မန်နရစ်၏မှတ်တမ်းတွင် တွေ့ရှိရသော ဘိသိက်သွန်းဒဂိုင်းဖြစ်သည်။
- ၂၇၆။ San Shwe Bu, U. Legend of the Early Aryan settlement in Arakan. JBRS. vol II (1921)
- ၂၇၇။ ကာလကတ္တားယူနီဗာစီတီတွင် ရခိုင်သမိုင်းဆိုင်ရာ အထောက်အထားများ၊ အများအပြားရှိသည်။ အထက်တန်း
ပညာဦးစီးဌာန ညွှန်ကြားရေးမှူးချုပ် ဦးစံသာအောင် ပညာတော်သင်ဘဝက အမေရိကန်ပြည် ကော်နဲလ်
(Cornell) နှင့် ဟားဗတ် (Harvart)တက္ကသိုလ်စာကြည့်တိုက်များတွင် ပေါ်တူဂီနှင့် ဒတ်ချ်စသော နိုင်ငံခြားသားတို့
ရေးသားထားသော ရခိုင်ဆိုင်ရာမှတ်တမ်းအများအပြားကို တွေ့ခဲ့ရသည်ဟုဆိုသည်။ အချို့ကူးယူလာခဲ့သည်။
- ၂၇၈။ ပါမောက္ခဘားနော့တ်မှာ စစ်တကောင်းတောင်တန်းဒေသရှိထ မြို့၊ ခမ်း၊ သက်၊ ရခိုင်လူမျိုးတို့အား ၄နှစ်တာ
နေထိုင်လေ့လာခဲ့သူဖြစ်သည်။ ပြင်သစ်ဘာသာဖြင့် စာအုပ်ထုတ်ဝေထားသည်။
- ၂၇၉။ Dr.Johnstan, Dr. Sirearတို့၏ ခန့်မှန်းချက်အရ ဖော်ပြပါသည်။
- ၂၈၀။ ဦးအောင်သာဦး၊ ရခိုင်မင်းဆက်ကျမ်းဦးစကား
- ၂၈၁။ ရခိုင်တန်ဆောင် အတွဲ ၁၂၊ စာ
- ၂၈၂။ ဦးအောင်သာဦး၊ ရခိုင်ရာဝေင်ယဉ်ကျေးမှုသမိုင်းနှင့် သုတေသီများ၏အတွေးအမြင်၊ စာ-၉
- ၂၈၃။ ဆောင်းပါး ပထမဆုရရှိခဲ့သည်။ ရခိုင်ရှေးဟောင်းမြို့တော်များ ရခိုင်တန်ဆောင်တွဲ ၁၂၊ စာ ()
- ၂၈၄။ အေဒီ ၇ရာစု
- ၂၈၅။ San Tha Aung, U. The Early History of the Kingdom. The Buddhst Art of Ancient Arakan-Chapter
II.

